

GOVERNMENT OF INDIA
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA

TC
894.8132
L 297

Book No.

N. L. 38.

MCIPC—81—19 LNL/62—27.3.63—100,000.

శ్రీ కలాభిలాషక కావ్యమారిక. ౯ *

శ్రీ

చిత్ర హరిశ్చంద్ర ప్రభుఁడు

(నాటకము.)

సెట్టి లక్ష్మీనరసింహము,

బి. ఏ., ఎల్. టీ.,

విశాఖపట్టణము.

(కాపీరైట్ రిజర్వ్.)

విజయరామచంద్ర ముద్రాక్షరశాల,

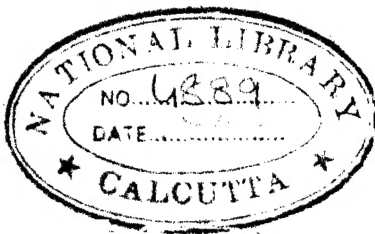
విశాఖపట్టణము.

1913.

వెల రు 1—0—0.

Te
894.8132
L297

72
894-8132
L 297

పీఠిక.

‘చిత్రహరిశ్చంద్రీయము’ మా కావ్యమాలికలోని ౯వ శ్లోము. నక్షత్రకుని జననము మొదలగు చిత్రములచేత గ్రంథనామము సార్థకము. హరిశ్చంద్రకథను ఇంతకు పూర్వమే పలువురు నాటక రూపమున రచించి యున్నను మరల ఇది నెలువడుటకు కారణము ధాని గౌరవమే.

ఇది నామిత్రులును, మిసెస్. ఏ. పి. సరసింగ రావు కాలేజీలో ఉపాధ్యాయులునగు మ||రా|| సెట్టి లక్ష్మీ సరసింహము నాయుడు బి.ఏ., ఎల్. టీ., గారు తమ మిత్రులు కొందఱు కోరగా రచించిరి. నామిత్రుల గ్రంథములు అవకాశమున్నంతవఱకు మా కావ్యమాలికలో చేర్పఁదలంచి నాఅభిప్రాయము తెలిపితిని; నాకోరికకు అంగీకరించి ఆయనయు పూనాటకము సిద్ధమై ఉండుటచే మా మాలికలో చేర్చి, నాకానందము సమకూర్చిరి. ఇందులకు నేనాయన నెంతయు నభినందించెద.

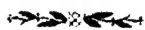
ధాపాభిమానులును, సత్కథానక్తచిత్తరువునగు తెలుఁగువారి ఆదరమునకు పాత్రమై ఈనాటకము సదా రాజీయఁ గాక! భగవదర్పితము గావున భగవదాదరమునకును పాత్రమగుఁ జాక!

మా రేపల్లి రామచంద్రశాస్త్రి,

సంపాదకుఁడు.

నాటక పాత్రములు.

పురుషులు.	స్త్రీలు.
<p>యోగి భార్య.</p> <p>మరియు.</p> <p>విశ్వామిత్రుడు—మని.</p> <p>నక్షత్రకుడు—విశ్వామిత్రుని శిష్యుడు.</p> <p>హరిశ్చంద్రుడు—అయోధ్యకు రాజు.</p> <p>చిత్రాక్ష—హరిశ్చంద్రుని మంత్రి.</p> <p>గణపతి—విదూరుకుడు.</p> <p>త్రిశంకుడు—హరిశ్చంద్రుని తండ్రి.</p> <p>భటులు.</p> <p>లోహితాశ్వడు } — హరిశ్చంద్రుని</p> <p>లోహితాస్వడు } — కొడుకు.</p> <p>దంతి ఘోషుడు—రాక్షసుడు; మునిగాను</p> <p>బ్రాహ్మణుడుగాను వచ్చినవాడు.</p> <p>నేనాగుడు.</p> <p>కాశీపూరులు.</p> <p>కాలకౌశికుడు—విశ్వామిత్రుని మామ</p> <p>గూఢము.</p> <p>వీర బాహుడు—కాశీలో కాంటి కావరి.</p> <p>నీరభూషుని వెంబడి నాలు కట్టినాడు.</p> <p>కమర భట్టు</p> <p>గురభట్టు } —కాశీలోని పిల్లలు.</p> <p>విద్యాయక భట్టు</p> <p>రాజభటులు.</p> <p>నర్సింహుడు—మహర్షి.</p> <p>దేవతలు.</p> <p>రతి కొండలు కాశీపూరులు.</p>	<p>చంద్ర } —మాలతలు.</p> <p>మతి }</p> <p>కాకి } —అంశువురపు పసికత్తెలు.</p> <p>సరస }</p> <p>చంద్రమతి—హరిశ్చంద్రుని భార్య.</p> <p>కలహకంఠి—దంతి ఘోషుని మామ</p> <p>గూఢము.</p>

శ్రీ చిత్రహరిశ్చంద్రీయము.

అనంతరీక.

శ్రీ గారీమృదునీల బాహుయుగ భాస్వతేషాన్వితగ్రీవుండై
తాగారాముననామెమోచిసుధనిత్యంబున్ మనోనాంభితం-
బీగం ద్రాగుటఁజేసి నీలగళుండై మృత్యుంజయుండ్ జీవున్
నేగీర్తింతునకాలమృత్యుభయముందీర్పన్ భృతంగూర్పంగన్.

గీ. “గిరిధరుడవయ్యు గిరిధరధరుడవు, మృగ-
ధరుడవయ్యును మృగధరధరుడవు, వివ-
ధరుడవయ్యును వివధరధరుడ,” వసు భ-
వాని మాటకు మెచ్చునీశ్వరు భజంతు.

2

చ. తనకొక యడ్డుగా నిలిచి దారినొసంగని విఘ్ననాథునిం
దనయుఁ డటం చెఱుంగ కసిధారను చుపియు, క్రమ్మఱంగ నా-
థునికిని జీవనంబులు యథావిధిగాఁగ నొసంగినట్టి యా
యనితరసాధ్యునివ్యమహిమాకరు శంఖరు సంస్కర్తచెడిన్.

గీ. పాడినము దాయమున కెల్లభయముఁగొల్పుమృత్యువును జయించిన యట్టిమేటి వేల్పు
కన్న మేటి వేల్పులు లేరటంచు, నతని కంకితం బిత్తు నీకృతి నభిమతమున. 4

గీ. అంకితంబు విచ్చినందున మృత్యుంజయుఁడు దయార్థ హృదయయుక్తుఁ డగుచు
చావు లేకయుండ నతతంబు నాకృతి వసుధలోన నిలువ వచ్చు గాదె? 5

శా. ఈయద్దేశముతోడ నే వెదకినట్ల మృత్యుంజయస్వామి నా-
కే మూర్ఖ గుడులందుఁ గన్నడమి కెంతేని విచారించి, “కా-
నీ, యెచోయిన తేఁడు శంకరుఁడు? లేడే నాదు చిత్తస్థలి?
నాయాత్మం గల వేల్పు నాదుకృతికి నాధుం,” డటంచుకొ మదికొ, 6

ప. కృతనిశ్చయిండుడనై శ్రీచిత్రహరిశ్చంద్రియకృతిముఖంబున కాభరణాయమా
నంబుగా కృతినాయకుండైన శ్రీమృత్యుంజయుని ప్రభావ మభివర్ణించెద. 7

గీ. ముచ్చ గాదువుచెలి మున్నుగాఁ గలసురలెన్నఁగా దివమున నన్నగారి
పన్నగారి నాహునన్నగారికిఁ దగియున్న గారవమున లిన్నగాను, 8

క. స్వారి వెడలి చనుచో, నుర్వారమహిమ నవరకృతి నానుఁ డనంగా
పీనుపడిన నుర్వారుఁడు చేరి, తనకు వినతుఁడగు శచీపతితోడకొ: 9

గీ. “వేయిమోదలనాఁడును వినుతిచేయ లేనిసిరి, వేయిక గములనాని కాంతి
గలుగు వేయికన్నులతోడ, కైకొను,” మని వేయిశేకులవిరివి దీవించి యిచ్చె.

క. ఆ విరి తానెక్కిన మైరావతకుంభద్వయిన్ పురందరుఁడునుపం-
గా, వెలిమలగుట్టలనై వేవెలుంగు తెఱంగున నది వెలుంగఁ దొడంగెకొ. 11

గీ. పద్మనాభంబు తనగుకుంభములనడుమ నిమిడఁగా, అవిజవరాండ్రయిలుకుగ బ్బి
గుబ్బలకు సాటిరావనోగుట్టు బట్ట బయలుగునటంచు నాకుంభి భయము చెంది,

గీ. కునుమమునుతుండముననందుకొని పడములక్రిందచిందరలనుజేయి, అందువెడలి
క్రందుకొని నందడించె నిందిందిరంబు, లిందిరాశేహభృత్యుల చందమునను.

ప. కొన్ననకైన పాట్లు కనుఁగొన్న క్షణంబున బగ్గుబగ్గుభేద
కన్నులనుండి యగ్ని యెలుకంగను దుర్వసుఁ “వోలి యింద్ర, వే-
గన్నులు కల్గినన్ విభవగర్వముచే కనుఁ గాన లేవె? నీ-
కున్న నమస్తనంపద పయోనిధి పాలగు,” నందు తిట్టినకొ,

క. దుర్వాసుని కోపాగ్ని కభిర్యముగా పొంగినట్లు కడలి పెడలి, యా
గిర్వాణపురిని ముందుచు నరవనముఁ దుడుచుకొనుచు జన సవ్యేశనః. 15

సీ. భవభద్రహేమ నాల్గుదంతంబులును గల మైరావతంబును హస్తి యొకటి,
అద్వంబుగా తెల్లనై మధ్యలేని యున్నైశ్వరంబనడి యశ్వం బొకటియు,
అఖిలదేవతలకు నమరశ్వము ఘటింపఁ గలిగిన యమృతంపు ఘటమొకటియు,
కోరిన వారి కోర్కెల నెల్ల సమకూర్చు జాలిన దేవవృక్షంబు లైదు,
కలిసి యిందునైశ్వర్యములును వార్ధిఁ గలిసిపోయినైశ్వర్యములగుకతన,
“చి! ఇఁకేటికియిందునిసేవ?” యంచునంద్రమునఁబడిపోయిన దృశలుకూడ.

క. తన విభవ మల్లి మునుఁగఁగ, అనిమిషకుల నాయకుఁడు మహాశోకాభిజ్ఞా
మునిఁగి, “దరిఁ జేరఁగా వనధినివాసుని చేయియూఁతె దిక్కిఁక,” ననుచున్:

మ. “కడలికా వదములెల్ల మగ్గుములు కాఁగా మీనునై వాని వె-
ల్వడఁగాఁ జేసి, విభాతకున్ ముదము కల్గం జేయఁగా లేదె? ఇ-
య్యెడ నా సంపదలెల్ల వార్ధిఁ బడిపోయెన్; వాని నేరీతిగా
పడయం జేసెదా? నీదు చిత్తమును నా భాగ్యంబు లక్ష్మీవరా,” 18

మ. అని ప్రార్థించినయంత వార్ధిశయనుం డాలించి వేరచేసి యి-
ట్లనె: “క్షీరాంబునిధిన్ మధించునెడ నీయైశ్వర్యముల్ క్రమ్మఱం-
గను నీశ్రుండెడ, వందు మందరగిరిన్ కవ్వంబుగా, వానుకిం
బెనుసూత్రంబుగ నిల్పు; రాక్షసులలో మిత్రత్వమున్ సల్పుమా.” 19

క. హరి యిటులుపదేశింపఁగ, హరిహయఁడు సురాసురులసహాయముతో వం-
దర మల్లి నిల్పి, వానుకిఁ దరితాద్రుగ చుట్టఁబెట్టి తరించెడి వేళన్, 20

గీ. నగరిపునకు మేలొనర్ప నిష్టము లేని భరిగి వార్ధిలో మునింగె నగము:
“తొక్క లూడనఱికి యిక్కొండ తేలమి కకట! నేనె మూల,” పనుచు వ్రజి:

కా. “ఈమాటున్ మము ప్రోవఁగా శరణమీశ, అన్యథా నాస్తి, ఓ
స్వామి, మామక కామితప్రద, కృపావారాళి, వారాళి నీ-
వే మనంబు లేక కూర్మమపై యై యియ్యది తేలింపు, కు-
య్యో! మొట్టో!” అనునట్టి యార్జునినడ మైక్కింత నిన్నంతనే, 22

గీ. కామజననం దపుడు కా మేటికామేటిరూపుఁ దార్చి, కనదువీఁపుమీఁద
అర్ధినుండి మందరాగంబు రాగంబుతోడ మీఁదికెల్లి నూదిగలిసి. 23

క. అశలము నీటను తేలిక విచిత్రము ఘటిల్లినంత, విజుఘలు వైత్య-
ప్రభయముతో సామంబులు పచియించుచు క్రవ్వట తరువంగఁ దొడంగఁ,

క. కడలికి నడుమను కడలను కుడియెడమల నెడమునిడక నుడికొనుచు తొడిం-
దొడిపాడమును తొడిఁబడి బుడబుడలడరెడివడుపున కడుబుడగలు వెడలెన్.

గీ. వెండికాటుక కాఁపుల విధమునఁ దగు అబుడగ లొక్కలొక్కటిగాఁబగలఁగ,
కాలకూటంబు కాటుక గలిసి ముద్దమువ్వులుగ దానిలోనుండి పొడమి వెడలె.

క. బొర్వానలంపు పొగయో, దుర్వసు కోపాగ్నిఁ బొడము ధూమయే, యన నా
దుర్విష్టపుంజము మీఁదికి చర్వుచు నలుదిక్కులకును ప్రాఁకఁగ సాగెన్. 27

గీ. నడకగలనల్లనిపుకొండయొయనంగ, మింటికంటుకొనక పెనుమంటలువెడఁ-
క్రక్కుచున్నట్టి యా ఘోర కాలకూటవిషము జగములకెల్లను వెఱపు గొలిపె.

క. ఈలల మహాభీలజ్వాలాహలంబుతోడ జగములఁ జాలన్
కోలాహలము దహింపక, కోలాహలరవము క్రందుకొనఁగా నమరుల్, 29

గీ. పరుగుపరుగున నరిగి ను తిరిగి చూడకరిగి, కైలాసగిరిమీఁద వరఁగుచున్న
జురగ భూషణుడదములకెఱిగి, తమదుతెఱఁగునెఱిఁగించి, యాయనమలుగుచొచ్చి:

మ. “భవ, గారీరమణీభవా, అభవ, భవ్యప్రాభవా, దివ్యవై-
భవ, ఫాలానలదగ్ధభావభవ, విధ్వస్తస్వభక్తావళి-
భవ, గోనైంధవ, దానబాంధవ, జటాబంధనీకాంభోధినం-
భవ, ప్రేమార్ణవ, దారుకావిసినభామావల్లవా, ఓ శినా, 31

మ. అరికన్ధానలనేత్రముకా తెఱచి నీవ ‘ట్లు ధమ్మక్షేన శీ-
తలమున్’ చేనెడత్రా, జటాభీతనదీధారల్ దొరంగించి మం-
టల వల్లాల్తో, గళాహితేత విషము ద్రాగింతువ్రా, ఈహలా-
హలపుంజంపుహళాహాన్ తొలగఁ జేయకా చేవ, నీభారమే. 32

గీ. పాలనము నేయు మము జగత్పాల, ఓ కృపాలపాల, నీ పాలను పడుట పాల
ముందువ్రా, లేక నీర్లను ముందువ్రా, విషజనితకావంబుఁ దావుమానేత్వరముగ.

గీ. మంచుకొండపురిక యొక మగువ నీకు, గంగ లెండవ పెండ్లాము: కాన నీకు
భల్లండనమున కేమిసంశయము? గరళ జనిత కావంబుఁబాపుమానత్వరముగ.

గీ. నీవు లయకర్తవనఁగను, నిన్ను మించిలయమైనర్పంగఁజొచ్చె హలాహలంబు;
అధికులమదంబుఁంచువిధిగఁజేరి విషజనిత కావంబుఁ బాపుమానత్వరముగ."

క. అనువిబుధుల యార్తధ్వని విని, బగబగ నుడుకులెత్తు విశ్వముల కనుం-
గొని, యనుకంప మనంబున జనియింప నిలింపరతుల, "జడియకుం," డనుచున్,

గీ. ఎగువ కణకణమును నగ్గి, దిగువ నల్లముద్దయును గల్గు నా విషమును వయోధి-
నీళ్లనుండి హఠాఁకరణిగ నపుడెగఁ బీలిచె మహేశ్వరుఁడు సుఖిల నహహ!

చ. జగముల్ త్రొక్కువద్రవము నల్పుచునున్న హలాహలంబు ని-
ట్లుగ కబళించుచున్, కడుపులోపలి లోకములకు దహింపకుం-
డఁగ గళమందె నిల్చుకొనినన్, హరుకంతము మాఁడిపోయి య-
య్యగ జగభాగమున నైకకము చెందెను వర్ణసామ్యతన్. 38

గీ. నీలకంఠత్య మిటులుగ నిటలనయనునకు ఘటినైనన్, గళమునందలి భుజంగ-
ములుభుజంబులకుఁకరంబులకుభయముపడితొల్లఁగ, మెడమచ్చవిస్పృహముగను.

గీ. స్వరహరునికెట్లు మెడముందు మాఁడిపోయె; వదనమాపిదపసుకింత ఖాళిపోయె;
వెనుక నెత్తెనునంగల వేఁడి పోయె; చూడఁగా చూడఁగా లేరి నాడి పోయె.

కా. "అహ! ఆహ! ఇదేమి? ఏమిది? సమస్తాధికుండో ఈశ్వరుం-
డే హనిం గన, లోకముల్ నడుపువారెవ్వార లీమీద? ఆ-
హ! హలాహలమేళ పుట్టె? హరుఁ డేలా మ్రింగె?" నందున్ మహా-
హాహకారము లుద్భవిల్లఁగ హరప్రాణంబుపై శంక చే, 41

గీ. పిద నాహారమును మాని నిఖిలభువనములజనంబులు కదలక నిలిచియుండి;-
రభవువక్రఁబాయనినలి యమృతకర సుదృష్ట లీశుమోముననుండీరివృకుండె.

గీ. భవుఁడమూర్ఖునిట్లు పనుమాఁడు నాములు మునింగియుండి, అంతమూర్ఖుడెరిసి
మేలుకొంచు లేచె మృత్యుంజయుండొచు, జగదవనధురీణుఁడగుచు, నగుచు. 42

గీ. అంతవఱకును బహుళశోకాంధకారమంగు మునింగినలోకంబు, లిలందుధరుఁడు
తనదుడక్షిణాక్షిని విష్ణుకనుగొనఁగ నై తెలివించొందె మనంబుబదిగలుఁదాని.

ఉ. “చేవుల జీవముల్ తొలంగఁ జేయుట చావు నృభావమే కదా?
దేవతలైనఁ, జావునకు దెవ్వరవు? భయమొందుచు నుభా-
సేవన మెల్లకాలమును శయ్యదురే కద? ఇంక, నీవతెన్
చావును చావఁ జేయుటకుఁ జారిన వారెవరయ్యె? ఈశ్వరా, 45

మ. జయ నర్వప్రియ, నర్వహరనివయా, నంక్షితనైవాంగనా-
జయ, పావప్రదయక్షయా, త్రిపురరక్షఃకాననాశనం-
జయ, హలాహలకీలజాలవిలయా, శైలాలయా, చైరిదుర్-
జయ, గోరాజకాయా, దయామయ, మమన్ రక్షిండుమృత్కృంజయా,” 46

గీ. అనుచు పదునాల్గు లోకంబులందుఁ గలుగువారు హలాహలవిషంబు వలని బాధ
దొలఁచి రక్షించినట్టి మృత్యుంజయనకు జయజయధ్వనుల్ చేసితిమంతనమున.

క. ఏవందిధ బహుకరుణాభావునకున్, నిస్తులప్రభావునకున్, గా-
రివారిజాతపదనాహవప్రియజీవునకు, మహాదేవునకున్, 47

క. దైత్యసమూహక్షయనకు, నిత్యపిరామయన, కఖలనిర్జరసందో-
హోత్థ్యంతప్రియనకు, శ్రీమృత్యుంజయనకు, మదీయహృన్మిలయనకున్, 48

ప. సమర్పణంబుగా నాచే సునర్పం బడిన శ్రీచిత్రహరిశ్చంద్రియము: 50

శ్రీ చిత్రహరిశ్చంద్రీయము.

ప్రథమాంకము.

శ్రీ త్యాగంగన నీలకంధరత వాసిం గాంచె గానన్ మునుం
డై త్రైలోక్యజనాళి కింపొదవఁ జేయన్ సత్కృపావృష్టితో
భాత్రీన్ నింది, లయంబెచేయునను నిందంబాసి చెల్వొకగ-
న్మిత్రున్ శ్రీగిరిజాకళతుఁ యయభక్తిశ్రద్ధలన్ కొల్పెదన్.

సూత్ర భావండు—

తే. గీ. హరుని కంఠార్థమును పట్టు గరళపువడి
తొలగఁ జేయుచు నర్వమంగళగళమున
మహితమహిమలన్ వెలసిన మణులతోడి
సూత్రము ధరిత్రి కెల్లఁ గూర్చుత పుభంబు.

2

మఱియు,

కా. “సత్యాసర్వదు మున్ పతీరమణుడౌ శంభుండు; ఈమీఁదట
స్వత్యానాథుడుగాఁగ పుట్టఁగల శ్రీనారాయణుండుం గదా?
ప్రత్యక్షంబుగ నేడెవండా?” అనునిండ్రప్రశ్నకుప్పొంగు నా
నిత్యస్తుత్యుల, ఈశకేశవుల, భ్యానితున్ మిమున్ పోవఁగన్. శి
అరి విస్తరతులఁ పరిభాదలను వలువలుగా పేరుకొనుట పరిఁ వారిదభురిని
అన్ని విధములను అభేదము కదా? సత్యము, సత్యము.

[తెరలో—“ఇదిగో, వచ్చుచున్నాను”.]

నూత్ర—పిలువని పేరంటముగా ఎవరీవచ్చువారు?

[మూరిషుండు ప్రవేశించును.]

మూరిషుండు—అయ్యా, నన్నందుకు పిలిచినారు?

నూత్ర—నేనా? నిన్ను పిలిచితివా? ఓయీ మూరిషా, ఎంత చెప్పినను అనత్యములు పలుకుట మానుకొనకున్నావు గదా?

మూరిష—కోడలికి బుద్ధి చెప్పిన అత్త వలె, నన్ననత్యములు పలుక వద్దని చెప్పి మీరే అనత్యములాడుచున్నారేమి? మీరు నన్నిచ్చుడు “నత్యమూ, నత్యమూ” అని పిలిచియు లేదనుచున్నారు.

నూత్ర—“నత్యము, నత్యము,” అని నేనన్న మాట నిశ్చయమే; కాని అది నిన్ను పిలుచుట ఎట్లగును?

మూరిష—ఎట్లా? నా పేరు సత్యనారాయణ గనుక.

నూత్ర—నీ పేరేదే! అయినను, అనత్యపరాయణుడవైన నిన్ను “నారాయణా” అని పిలుతును గాని “నత్యమూ” అని పిలుతువా? “నత్యమూ” అని పిలిపించుకొనుటకు నీవా తగినవాడవు?

మూరిష—అయ్యా, ఒక్క అబద్ధమాడిననేమి? పుట్టెడబద్ధములాడిననేమి? “నత్యమూ” అని పిలిపించుకొన తగినవాడు ఒక్క అనత్యమును ఆడని పుణ్యాత్ముడే. అట్టి మహాపురుషుండు నభూతో నభవిష్యతి.

నూత్ర—ఇదేమోయి, విశ్వామిత్రుని లాగున పలుకుచున్నావు?

మూరిష—జగన్మిత్రుడను, నేను విశ్వామిత్రుడనెట్లగుదును?

నూత్ర—విశ్వామిత్రుడనంగా గాధిపుత్రుడు, కుశిక వంశసంభూతుడు, క్షత్రియుఁడై పుట్టి బ్రహ్మర్షి అయిన మహానుభావుడు. అతని మహత్త్వమును సంగ్రహముగా చెప్పెదను, వినుము.

తే. గీ. సృష్టికిని ప్రతిసృష్టిని చేయ బ్రహ్మ,

జగములను మాయయందు ముంచంగ విష్ణు,-

వెదురు లేని కాద్రమున మహేశ్వరుడు: త్రి-

మూర్తినిభుండు విశ్వామిత్రమునివిభుండు.

4

మూరిష—ఓహూ! ఈ ప్రళండమునిని గురించియూ పలుకుచున్నారా? ఇతని సరి

గతి నను వినియే ఉన్నాను. వశిష్ఠునిమీది కోపముచేత అతని సుతకళమును హతముకావించిన మహానుభావుడు ఇతడే కదా?

సూత్ర—ఇతడే. ఇతనికిని నీకును పోలిక ఎట్లో చెప్పగను, వినుము. ఒకనాడు స్వర్గలోకమునందు చేవేంనుండి తన్ను దిక్పాలకులును దేవతలును సేవింతుండగా సుధర్మానాధిపతుడై నిండుకొలుపుండి తన చుట్టును ఉన్నతాననములందు ఉన్న దేవర్షులను బ్రహ్మగులను ఉద్దేశించి, “ఓ మహాస్వలారా, ఏలోకమందైనను భూతభవిష్యద్వర్తమానపురుషులలో ఒక్కపుడును మాటతప్పనివాడు కలుగుట మీరెఱుంగుదురా?” అని ప్రశ్న వేసెను. అప్పుడు విశ్వామిత్రుడు సేవలెనే, “అట్టి మహాపురుషుడు సభాలో నభవిష్యతి” అనిచెప్పెను.

మారిష—చూచినారా మఱి? నేను చెప్పిన సంగతి ఇంద్రసభలోనే సిద్ధాంతమైనది.

సూత్ర—సిద్ధాంతమెక్కడ నైనది? ఆ మాట విని వశిష్ఠుడు లేచి ఇంద్రుని దిక్కు మొగమై, “ఓ మహేంద్రా,

మ. సకలాశాగతకీర్తిసాంద్రుడు హరిశ్చంద్రుం డయోధ్యాధినా-

యకుండై, ఆపయి చక్రవర్తియయి, యొస్పారం గదా భాత్రీపై?

ఒకవేళేన్ నిజవంశకర్తయగు సూర్యుండున్ గతిన్ తప్పుగా-

క, కలన్ సైతము మాట తప్పుట యెఱుంగుండా నృపుండెన్నడున్.”

అని గొంతెత్తి చెప్పగా, విశ్వామిత్రవశిష్ఠులకు “త్వమ్ శుంతః, త్వమ్ శుంతః” అని పెద్ద వాగ్వాదము జరిగినది. విశ్వామిత్రుడు నిచ్చుకొండవలె మంటలను క్రక్కుచు, హరిశ్చంద్రునిచేత ఎట్లయినను బొంకింతుననియు, బొంకింప లేకున్నచో హరిశ్చంద్రుని విషయమై తన తపస్సులో సగము వ్యయపఱతుననియు, ప్రతిజ్ఞ చేసెను.

మారిష—వహవా! వహవా! మంచి రద్దిగా ఉన్నది. ఈ గుడ్డులాటలో ఎవరు కూలంబడినారో?

సూత్ర—ఈ కథ నీకు చెప్పుచు కూరుచున్నయెడల మాటల సందడిని మనువు మఱిసక్లే అగును. అదిగో, నాటకము చూడ వచ్చిన వారల్పుడే చప్పట్లఘోషమును ఉపక్రమింపనై ఉన్నారు.

మారిష—ఏ నాటకమునాడుచున్నారు?

సూత్ర—నీకు కావలసిన కథయే; చిత్రహరిశ్చంద్రియము.

మారిష—నత్యహరిశ్చంద్రియ నాటకమన్న పేరేదో విన్న భావకవైసను ఉన్నది.

ఈ చిత్రహరిశ్చంద్రియమును గురించి వినియు ఉండ లేదు. అది రచించిన కవి ఎవరు? ఇది వ్రాసినకడెవడు?

సూత్ర—నత్యహరిశ్చంద్రనాటకగ్రంథకర్త జగద్వితుడు.

సీ. తెనుగుబాసాడెడు జనులు కల్గిన దేశ-

ములనెల్లనున్ పేరు మ్రోసె నెలెడు?

నంఘసంస్కరణంబు నల్పుటకెన్ని యా-

పదలైన పొందుచు ముదిసె నెలెడు?

కోరి దొరతనంబువారీయ రావుబ-

హద్దరు బిరుదంబు నందె నెలెడు?

జగమెఱింగినయట్టి జన్నిగట్టగుట సూ-

చించి జందెము వినర్జించె నెలెడు?

మోడు మ్రోకులు మొలకెత్తు పోల్కి కావ్య-

ములు రచించుటయే కాక, బోడితలలు

మఱల మొలకెత్త జేసిన మాన్యుడెలెడు?

కందుకూరిపి రేశలింగంబతండు.

6

ఆమహాకవి నామోచ్చారణమైనవెనుక, ఈ రెండవవాని పేరెత్తుటవైనను వీలులేదు.

సీ. స్నేహితుల్ కృతులు రచింపుచుందురు, నాకు

కవిత అల్లెడు శక్తి కలిగె నేల?

దొరలు తెల్గింపమందురు తమబాసగం-

థములు, బి. వ. అయినాడనేల?

నాటకంబులు వ్రాయ నాటకులడిగెద,-

రేల వేవములకేనిష్టపడితి?

బడిపుస్తకముల నుపాధ్యాయులొనరింపు

మందు, రెల్. టి. ఏటికెతి నేను?

కడుపులో చల్ల కదలని కరణి హాయి—

గాఁగ నుండనీయక “ ఇట్టికష్టముల ఘ-

టించితే ఈశ్వరా, నా? ” కటంకు వెతను

చెందు సెట్టిలక్ష్మీనరసింహమితఁడు.

7

మారిష—బద్దకములో నా పెద్దన్న. ఇతడు తన నాటకమునకు “ చిత్రహరిశ్చం-
ద్రీయ ”, మని ఎందుచేత పేరు పెట్టినాఁడు? ఇందరి చిత్రములేమి?

సూత్ర—ఇది అతనినడిగి నేను తెలిసికొన్నాను. బద్దకలలో బద్దకుండగు తాను బట్లు
వంచి పొయ్యియటే చిత్రములలో చిత్రమంట! అందుచేత తన నాటకము చిత్ర
హరిశ్చంద్రీయమంట!

మారిష—బాగున్నది. సరే కాని వీరిద్దఱి కవిత్వములను సరిపోల్చి చెప్పండి. ఈ
ఇరువురి కవులలో ఎవరధికులు?

సూత్ర—“ సెట్టిసేరు, లింగము పదిసేరు ” లన్న సామెతను బట్టి వీరి పేరులే
తారతమ్యమును నిర్ణయించును. శూన్యమైన లక్ష్మీనరసింహము బ్రాహ్మణాగ్ర
గణ్యుడైన వీరేశలింగముగారి పాదసేవకే అర్హుఁడు.

మారిష—ఏమండోయి, మీరెంత సూత్రధారులైనను ప్రకృతకవిని ఇట్లు చులుక
చేయ వచ్చునా?

సూత్ర—నేను కారణము లేక ఇట్లునుట లేదు. మన సెట్టి వీరేశలింగముగారికి ఆ
అనునెలలు శిష్యుఁడయ్యెను.

మారిష—అటు నెలల సామును మూలనున్న ముసలి మీఁదకా? వీరేశలింగముగా
రి గ్రంథముకంటె తాను చక్కగా రచింతుననియేనా ఇతని ఉద్దేశము? మీ అ
భిప్రాయమేమి?

సూత్ర—గురువుగారి గ్రంథము నీతులు బోధించుచుండును; శిష్యుని గ్రంథమేడ్చిన
క్షేత్రమిది.

మారిష—అట్లయిన, ఏడ్చినట్లే ఉన్న నాటకమున మీరాడుడున్నారేల?

సూత్ర—గ్రంథకర్త జగన్మిత్రుఁడగుటవలన?

మారిష—ఇతఁడు జగన్మిత్రుఁడెట్లు?

సూత్ర—ఇదియు అతని వల్ల తెలిసికొన్న నంగలియే, వినుము.

తే. గీ. అన్యకపులు విశ్వామిత్రులై యపూర్వ
సృష్టి బెక్కు గ్రంథముల రచింప, ఈతఁ-
దుబును పోవని గ్రంథ బాహుళ్యమునను
ధాత్రికార్తి పెట్టెడు జగన్మిత్రుడగుచు.

8

మార్క—అయ్యో, మీరు వదేవదే విశ్వామిత్రుని అపూర్వసృష్టిని గురించి చెప్పుచున్నారు. ఏమీ అట్టి సృష్టికి కొన్ని దృష్టాంతములను చెప్పండి. విని సంతోషించెదను.

సూత్ర—అట్లయిన, ఇదిగో చెప్పెదను వినుము.

సీ. పల్లవారుణాటాపటలములమున ద్వి-
జాగమనంబు తాననువుపటిచె,
మధురగీతన మేతమధుసాంగనల ప్రతి
పదమున నుద్యవింపంగఁ జేసె,
అభారరహితుడై యల్లాడుచు బయల
నుండు మందుని పయినుండి తెచ్చె,
పండ్లను కొటికి కోపము మోయుననె వూను
వానియదావుడి వలలఁ జేసె,
బ్రహ్మకును వ్యతిరేకపు బ్రహ్మయగుటె
కాక, మాధవునికి వ్యతిరేకమాధ-
వుండగుచు, ఇట్టి మాయలు పుట్టఁ జేసె
లవరదుద్రిందయిన కుశికాత్మజుండు.

9

మార్క—ఈవిధముగా అయినను వనంతవర్ణనవైనది. ఇక సంగీతము మిగిలినది.

సూత్ర—మీ చెల్లెలు వూరేను. నీవే అంగునకు కుదురవలెను.

మార్క—బావగారిని నిర్దిష్టించుమనుటకు నాకు గుండెలున్నవా? అయ్యో, మగవాని పాట మెద్దువారెవ్వరు? అది గాక, ఇంద్రులో ఎట్లు పాడఁ గలను? నన్ను క్షమించండి.

సూత్ర—అవునోయి అవును. నీకు తగిన అల్లరి మూక యెదుట పొదుదవు గాని ఇట్టి మనీషావ్రతాళాధికులైన బుధాగ్రజులయెదుట పొదుటకు నీకు మళ్లము గాలువునా?

తే. గీ. ఆంధకారంబు నలుదిక్కులావరించి
యున్న వుడె గుడ్లగూబ తానన్ని దిశల-
కరిగి రాత్రిల సంతోషమందు; పగలు
కాళికాంధత చాల జగత్పొసిధి.

10

[తెరలో—“ఎవడురా వశిష్ఠుని వలె ప్రేలుచు మాయందు గ్రుడ్డితనమోపించుచున్నాడు?”]

మారిష—బావ గారూ, నన్ను మీరు చీవాట్లు పెట్టినారని మిమ్ము ఎవ్వరో కనరుచున్నారు.

సూత్ర—మరివ్వరు? విశ్వామిత్రుడే., “కాళికాంధత” అని గుడ్లగూబ గ్రుడ్డితనమును గుటించి నేను చెప్పగా, కొలికుడగు తననంగరి అనుకొని అట్లనుచున్నాడు. రా. రా, ఇట్టి కోపనమయమున ఇతని కంటను పడితిమా, ఏమి కొంప మునుంగునో!

[ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.]

—

[[ప్రథమరంగము—విశ్వామిత్రాశ్రమము.

విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించును.]

విశ్వామిత్రుడు—ఎవడూరా, వశిష్ఠుని వలె పేరును మాయందు గ్రుడ్డితనమారో
పించుచున్నాడూ?...ఏమీ, ఈ వశిష్ఠుని కండకావరము! ఇంద్రసమక్షమందు
కూడ నేను క్షోభాంధుడననియు, అందుచేత హరిశ్చంద్రుని సత్యసంధత క
నిపెట్ట లేక పోతినియు కాలులు పేరినాడు...బాగుగా ఆలోచింపక కాని,
వాడు కూడ గుడ్డివాడు కాడా?

జి. బంధురమత్స్రభాగ్ని సులభంబుగ వాని శతాత్మజుల్ విశు-
ష్కేంద్రసమృత్తి మగ్గి, సుతు బెండును తోచమి పానిక బై శో-
కాంధత; ఇంక చంపుదునటన్నను తోచమి నాకు కల్లె కొ-
ధాంధత: అక్కటా! సుతసహస్రము వానికి కల్ల కూడదా? 11

నిత్యసుమంగళి వీని పెండ్లా, మరుంధరి మంగళసూత్రమహిమ వీనిని కాదును
న్నది కాని లేనిమెడల వీడు మాత్రము నాకొక లెక్కా?

క. కొడుకులు నూర్గురు చచ్చి మొ-

రడు మ్రోనుం బోలె మొండి బ్రదుకు బ్రదుకునీ-

లడు నా కోపానలమున

ఏడి, అప్పుడె యింధనమయి భస్మము కాడే? 12

.....చే! ఈ లాగు ఒక్క మాటుగా చంపుటవలన నా కోప మేమి తీలు
నుగ్గివాడు బ్రదికియో ఉండ వలెను; వీలైనప్పుడెల్ల నేను వానిపై కని తీర్పు
కొనుచునే ఉండ వలెను.....ఈ సారి నా మనసు తీర కని తీర్పుకొను సాధన
ము కలిగెను. హరిశ్చంద్రునిచే జొంకించి, శపథము చొప్పున వాని నెత్తి గొ
తొగించి, గాడిదమీద తోకపై వుగా కూరుచుండఁ బెట్టి దక్షిణదిశకూలేగించిన
ప్పుడు కదా ఉత్సవము!

చ. చలిమిడిముద్ద భంగిగ నెసంగెడు నున్నని నెత్తిమీద ఈ-

గలు పెనుకోమలన్ ముసరఁగా, పసరమ్మ విభమ్మనన్ తలన్

పలుమలు త్రిప్పు వాని వెత పాపంగ గాడిద తోక వానికిన్

చెలువపు చామరంబగు విచిత్రము కన్నులపండుగొఁ గదా! 13

.....బ్రహ్మసృష్టిని మించినది లేదను ప్రపంచమంతటినీ అసత్యవంతముగా చేసిన నాకు, ఈ హరిశ్చంద్రునిచేత కల్లలాడించుట ఒక కష్టకార్యమా?.....
 “సత్యనారాయణరంధ్రుడైన మాహరిశ్చంద్రవసుంధరావర్యుడు నీవంటి సామాన్యక్షత్రియుడనుకొంటావా?” అని దెప్పిపొడిచి వాడు నాకు మఱియు రోషము తెప్పించెను. అహ! ఏమి, మాలదానిని కట్టుకొన్న ఈ బ్రాహ్మణ చండాలుని కండకొప్పు! బ్రహ్మదేవతల సమక్షమందు బ్రాహ్మణగ్రగణ్యుడ ననుకొను తనచేత కూడ బ్రహ్మండమంతయు ఎఱుంగునట్లు బ్రహ్మజ్ఞునిపించుకొన్న నేను బ్రాహ్మణుడను కాననుటకు వీని బ్రాహ్మణ్యమెక్కడ తగులక బడినది?.....
 గురువు వీడే ఇట్టి అబద్ధములకు తగులుకొనగా, వీని శిష్యుడు తన సత్యసంధతను నిలుపుకొనునంట! వీనిదా గ్రుడ్డితనము? నాదా గ్రుడ్డితనము? ... “కాశికాంధత చాల జగత్ప్రసిద్ధి” అని ప్రేల తెగించిన ఈ కూశ ఎవ్వడు?.....
 వీడెవ్వడో వశిష్ఠుని శిష్యుడు; గురువు ప్రేరేపణగా నన్ను వెక్కిరించుటకు వచ్చినాడు... అహ! ఏమి! పురి మీసములు సట్టి ఉయ్యాల ఊగుటే?.....నా క్రోధమునకు జడిసి నాకెవ్వరును శిష్యులు కాని అనర్థమిట్లు పరిణమించినది. చేదోడు వాదోడుగా శిష్యుడే ఉన్నయెడల ఈ దుండగపు వటువు కాళ్లను వెంటనే విఱుగఁ గొట్టించియుండనా?...పిచ్చుకమీద బ్రహ్మయుధము మచ్చగా ఇట్టి తుచ్చునియెడల శాకాహమును వినియోగింపనేల?... ఇట్టి వసులకెల్ల శిష్యుడావశ్యకము.....ఆ వెనుక హరిశ్చంద్రుని విషయమునందు కూడ పనికి వచ్చును. (నేలను జడలుపెసి కొట్టి)

ఆ. వె. మునుపు దక్షయజ్ఞమును చెఱిచుటకయి

రుద్రుఁ జడల వీరభద్రుఁడవత-

రించినట్లుగా హరిశ్చంద్రుఁ సత్యత

చెఱువ నాడు జడల శిష్య! పుట్టు.

14

[ఒక శిష్యుడు పుట్టును.]

శిష్యుడు—స్వామీ, పుట్టినాను.

విశ్వా—ఓరీ శిష్యు, నీకు సంపూర్ణ జ్ఞానము కలుగును గాక! ఓరీ, క్షత్రియులకు తగిన పాదుషాకార్యములయందు నిన్ను నియోగించుటకు నిశ్చయించినాను గాని నీకు క్షత్త్రకుడని పేరు పెట్టెదను.

శిష్యు—స్వామీ, క్షత్రియంబుడనున్నయెడల, మహావిదేశికొనదను.

విశ్వా—భయము లేదు, చెప్పు.

శిష్యు—స్వామీ, నేను నక్షత్త్రకుడను.

విశ్వా—ఏమీ, నీవు క్షత్త్రకుడవు కావా?

శిష్యు—ఎట్లుగదాను? జ్ఞానసానన్విత న్నిరస్సునుండి పుట్టిన నేను బ్రాహ్మణుడను; గణిక నక్షత్త్రకుడను. క్షత్రియునే పుట్టింప వలెనన్నయెడల, భుజములనుండి పరి పుట్టింపివారు కాదు?...ఇంకొక్క సంగతి కూడ ఉన్నది....మీకు కొవము వచ్చునేమో?

విశ్వా—సంతయింపకు; చెప్పు.

శిష్యు—స్వామీ, మీవలన పుట్టిన నేను క్షత్త్రకుడనగుదునేని, మీరింకను క్షత్రియులని కిట్టని వారందురేమో?

విశ్వా—ఏమీ, నేనింకను క్షత్రియుడనా?...ఓరీ శిష్యు, ఇటు వినరా,

తే. గీ. అతితరోష్ణత గల మత్త పోగ్నివలన
కనకగర్భుని పెనుబొజ్జ కరగిపోవు-
చుండ, తండ్రి కవ్వము చూడనోడి యావ-
శ్యమండే నన్ను బ్రహ్మ చేసె సుముక్తి.

15

శిష్యు—స్వామీ, అవును; అందుచేతనే తమవలన పుట్టిన నేను నక్షత్త్రకుడను. తమ శిష్యుడనైన నేనును మీవలన మొదట క్షత్రియుడననిపించుకొని వెనుక బ్రాహ్మణుడనైతిని. ఇది ఉచితమే కదా?

విశ్వా—ఓరీ నక్షత్త్రకా, నీ బుద్ధికి చాల నశోషించినాను. ఇట్టి బుద్ధికారిని నీవు నా కార్యములను తప్పక సాధింపఁ జాలుదువు.

నక్షత్త్రకుడు—స్వామీ; హరిశ్చంద్రునిచేత బాంకించుటకు కదా నన్ను పుట్టించినాడు? విధివశమున బ్రాహ్మణుడనై దయాదాక్షిణ్యదిదుర్గుణములు కలిగి నను పాలైనాను. కాబట్టి నేనంత ఉపకరింపక పోవచ్చును. ఒక్క-ఉపాయము

చెప్పెదను, వినుడు: పురుషులను నొంకించుటకు స్త్రీలను మించినవాడు లేడు.
ఎట్టి నియమములైనను వారి ఎదుట నిలువవు.

సీ. కిసలయపాణి మిక్కిలి పచ్చికాయ చే-

పట్టి చూపింపంగ పండ్ల యనుచు,
శృంగాక్షి కాటుక దృష్టులతో చూప
సున్నంపు ముద్ద కస్తూరి యనుచు,
చంద్రికాహాస హాసంబొనర్చుచు కాకి-
నైనను చూపగా హాస యనుచు,
చంపకసమగ్ధాత్రి సరస నిలిచి చూప:-

గా వేండియైన బంగారమనుచు,
అడువారల గాలి రవ్వంత సోక
పురుషు లెప్పుడున్ తడఁబడి బొంకుచుందు;
వలపు లేలకెక్కడ జేయుజవ్వని కనఁబడ,
సరకమే స్వర్గమనని యజ్ఞాని కలఁడె?

16

మీకిసంగతి తెలియనిదా?

విశ్వా—అన్నా! శిష్యు, మేనకావృత్తాంతము ఎత్తి పోడుదుచున్నావా?
నక్ష—స్వామి, ఇది ఎత్తి పోడుపెట్లగును? మేనకాపరిగ్రహణమువలన చంద్రవం
శమును నిలిపిన వారిలో ఒకడైనాడు; అది ఎత్తి పోడువునకు తగినదా?
విశ్వా—అదీ నిశ్చయమే కాని, అంతకు ముందు నేను వడిన పొట్టు ఎవ్వరెఱుఁ
గనిది? నేను బ్రహ్మనిత్యము సాధించుటకొఱకు చేయుదున్న తపస్సునకు తాళలే
క చేవతలు మేనకను వంపగా, అప్పుడు నా తపము వేలు విధముగా వరిగి
మింప లేదా?

మ. సతీ శృంగారరసప్రవాహమున నే స్నానంబు కావించి, న-

మృతి సమూహవతీవిలాసమునకున్ మానంబునున్ తాల్చి; ఆ
యతివన్ పొందఁగఁ గల్గెఁ బ్లొ యనుచున్ భ్యానంబునున్ చేసితిన్:
లలికాంగీమణి యబ్జినంత తపమెల్లన్ పండ సాకయ్యెడన్. 17

నక్ష—అంతులేతనే ఆ మనకవంటి సొగసులాడిని పుట్టింపుడు. మీవంటి దృఢ చి
త్తుల నియమములే నీర్లు కాఁగా, ఇంక హరిశ్చంద్రుడెంత?

విశ్వా—ఏ జారి నారిని పుట్టింప వలెను?

నక్ష—మీ ఎడమ కాలి మడమతో నేలమీద తన్నుడు; మాల జారి నారి పుట్టును.

విశ్వా—మాలెతయే ఏల కావలెను?

నక్ష—నద్యా మనకు లాభము. కాక రానివైనయెడల, మఱిల మేనకోపాఖ్యాన
మునకు వీలు కలుగదు.

విశ్వా—గడుసువాడవు... కానీ, అట్లే చేసెదను. (ఎడమ కాలి మడమతో నేల
మీద తన్ను)

అ. వె. శివుని దాసుఁగాఁగ చేసికొనఁగ విష్ణు

కాల పుట్టినట్టి గంగ భంగి

నాదు కాల పుట్టు, నాతి! హరిశ్చంద్రుని

దాసుఁగాఁగ నీకు చేసికొనఁగ.

18

(మఱిల నేలమీద తన్నును.)

[ఇద్దఱు మాలెతలు పుట్టుదురు.]

మాలెతలు—స్వామీ, పుట్టినాము.

విశ్వా—ఇదేమి? ఇద్దఱు పుట్టినారు?

నక్ష—స్వామీ, మీరు కాలితో నేలను ఒక మాటు తన్నుటకు మాటు రెండు మా
టులు తన్నినారు. అందుచేత ఇద్దఱు పుట్టినారు. అయినను పోయినది లేదు.
హరిశ్చంద్రునిమీదికి రెండు శుండ్లవారు ప్రయోగింప వచ్చును. మఱి వీరికి నా
మకరణము చేయింపుడు.

విశ్వా—అదియు నీవే కానిమ్ము... కాని, వీరెట్లున్నారు? హరిశ్చంద్రుని లోఁజులు
చుకొనఁ గలరా?

నక్ష—నామకరణపు బాధ్యత నామీదనే వసినారా? కానిండు... వీరు హరిశ్చం
ద్రునిమీదికి విడువ వలసిన నమ్మోహనాస్త్రములు కదా? హరిశ్చంద్రుని పట్ట
మహిమి నామము చంద్రమతి కదా?... స్వామీ, వీరెట్లున్నారు? అడుగుచు
న్నారా? నేను మనవి చేయ లేదా? వీరి బాహులవలె వీరును ముట్ట కూడని
మాలలగుటచేత మన పరువు దక్కినది.

తే. గీ. సుమనసులు మధురాధరసుధను గోలు
చున్న కొలఁదిని కళలు తగ్గొండకుండ,-
వధికమా ఈ నెలంతలయాననములు
చందునకు మరి కలిగింపఁ జాలుఁ గాదె?

19

అందుకేటొక్కదానికి చంద్ర అనియు, చిన్నదానికి మరి అనియు పేరులు పెట్టుచున్నాను.

విశ్వా—ఇద్దఱి పేరులును కలిసి హరిశ్చంద్రుని కార్య పేరు కూడ రలును. వాడున్నది. ఓసీ శంత్రా, ఓసీ మఱి.

చంద్ర } —స్వామీ, ఏమి నెలపు?
మఱి }

విశ్వా—మీకు సకలకళలును కరతలామలకములుగా కలుగునట్లు అనుగ్రహించి చూపాను.

చంద్ర } —మహాప్రసాదము.
మఱి }

నక్ష—మహాప్రసాదమనఁగానే సంబరము కాదు.

సీ. చూడంగ వలయును, శుకుండేనియును కచ్చ

వీడ్డునట్లుగా వెంటఁ బడఁగ;

ఆడంగ వలయు నేర్పైన మాటల, నపుం-

సకుండు లొట్టలు వేయు చాడ్పుగాఁగ;

పాడంగ వలయును పాట, సంగీతపు

గొడ్డలియున్ చెవి కోసికొనఁగ;

ఆడంగ వలయు నాట్యము, మేళములు కూడ-

వనువాగు కూడ వెంటాడి తిరుగ;

అభినయింప వలయు, సభికులు చిత్రంపు

బొమ్మలొడు అట్టై సామ్రాసిల్ల;

సవ్య వలయు జాణపువ్వులమ్ములు చిత్త

బల్లుగాఁగ కురియు చందమునను.

20

శంధ్ర } —చిత్తము.
మరి }

విశ్వా—ఓసీ శంధ్రా, ఓసీ మతీ, మీకు మా అశ్రమమునకును అయోధ్యకును నడు
మ నందనవనము నంటి ఒక ఉద్యానమును సృజించితిని: పోయి దానిలో ము
ద్దుముద్దుల పొద్దులు పుచ్చుచుండుడు. తని వడినప్పుడు తెలుపుడు చేసెదను.

శంధ్ర } —చిత్తము. (నిష్క్రమింతురు.)
మరి }

విశ్వా—నక్షత్రకా, అయోధ్యకు పోయి హరిశ్చంద్రుని వరీక్షింతము, రమ్ము. ఆ
తండ్రి యజ్ఞమును వరిసమాప్తి నుందించి ఉన్నాడు.

నక్ష—చిత్తము.

(విశ్వామిత్రనక్షత్రకలు నిష్క్రమింతురు.)

[ద్వితీయరంగము—అయోధ్య: యజ్ఞశాల. హరిశ్చంద్రుడు,
సత్యకీర్తి, గణపతి, మొదలగు వారు ప్రవేశింతురు.]

సత్యకీర్తి—హరిశ్చంద్ర సారవశామా, మొదట చేసిన దిగ్విజయమువలనను, వెను
క కావించిన రాజసూయ యజ్ఞమువలనను, పలినవారి పేరు ఎల్ల విధములను
సాధకమైనది.

తే. గీ. హరి కరణి దుర్నిరీక్ష్యమైనట్టి తేజ-

మునను పరరాజకాంతులన్ పోనణించి,

చంద్రుగతి నాశ్రితద్విజనంఘమునకు

కడుపు నిండించితిరి తృప్తి కలుగునట్లు.

హరిశ్చంద్రుడు—మంత్రి, సత్యకీర్తి, యజ్ఞము వరిసమాప్తి అగుటచేత నా మన
స్సు ఎంతో నిర్మలముగా ఉన్నది నుమా,

తే. గీ. జీవనముల నాశించి నన్ చేరినట్టి

ద్విజతతిని పూర్తిగాఁగ నంతృప్తి పఱచి,

మలినత దోషంగి, నేను నిర్మలత పడయఁ

గలిగినాఁడ నుమీ శరద్ధమని నరణి.

గణపతి—మిత్రమా, హరిశ్చంద్రా! ఎంత తెలివితక్కువవాడవయ్యా! వట్టు వద్దంటూ నేనంత చెప్పిపెట్టుకొనిపోయితివా ఉన్నా వినక ఉన్న భవముతా దా నాలక్రింద చేతులారా పాడు చేసుకొన్నావు. అందుచేత నీ కోరికలు కుకవికావ్యం లాగు నిరర్థమైంది. నీవు నా లాగే దరిద్రుడైన వయిపోయావు.

హరి—చెరికాదా, గణపతీ, అట్లు కాదు.——

గణ—అట్లు కాదు ఓబ్బట్లు, నీ డబ్బంతా దిగమింగినవి. అబ్బా! అవే సంతకములు! ఏం దానాలు! ముందు చూపే కాని వెనుక చూపు లేనే లేదు కదా? అంత సివమా?

హరి—గణపతీ, నేను దరిద్రుడైన నెట్లగుదును? అస్థిరమును సేయమును అయిన భవమును దానము చేసి స్థిరమును దివ్యమును అయిన పుణ్యభవమును అర్జించి న నేను ఎంతో భాగ్యవంతుడను.

గణ—వహహూ! వహహూ! ఏం భాగ్యం! ఈ పుణ్యభవం ఎందుకు వనికి వస్తుంది? కట్టనా? కుడువనా? ఈ భవంతో రెండు సేర్లు లాడాలయినా రావు. ఓ యీ మిత్రమా, నామాట ఇప్పుడై నావిను, నిష్కారణంగా చెడిపోకు. నిరర్థుడే నిరర్థుడవు. కాబట్టి ఈ యజ్ఞంలో జరిగిన దానాలు నీ ఆజ్ఞ లేనిదీ మంత్రి పొరపాటుచేత జరిగాయని చెప్పి ఆ డబ్బు తిరిగి రావట్టు.

హరి—ఓయీ గణపతీ, నా సంగతి తెలియని వాని వలెనే మాటలాడు చున్నావమి?

క. ఇనచంద్రులు గతులన్ త-

ప్పినను, కులాచలములెల్ల బిట్టుగ చలియిం-

చినను, జలధి కదలిక మా-

నినను, హరిశ్చంద్రుడె డాడునే యన్యరంబున్?

28

సత్య—మహాకాళా, విలినవారి వర్షనమునకై అదిగో, విశ్వామిత్రమహర్షి శిష్యున మేతముగా వచ్చుచున్నట్లున్నది.

హరి—సత్యకీర్తి, నీవు ఎదురుగా వెళ్లి వారిని భక్తి తాత్పర్యములతో తీసికొని రమ్ము.

సత్య—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

హరి—గణపతీ, ఆ అర్హునిపాద్యములను ఇటు కొని వచ్చి సిద్ధముగా ఉండుము. మునిశ్వురుని పూజింతుము.

గణ—అట్లే తీసుకు వస్తాను. (అర్ఘ్యపాద్యాదులను తిచ్చును.)

[సత్యకిరీ విశ్వామిత్రనక్షత్రకులతో ప్రవేశించును.]

విశ్వా—నక్షత్రకా, ఈ చక్రవర్తిని చూడుము.

తే. గీ. అభ్యరంభానరించినయపుడు తాల్చి-
నట్టి పెనుపువచ్చని పట్టు బట్టలోడ,
ఒప్పుచున్న నాఁ డీపురుషోత్త ముండు:
యజ్ఞ కౌల వైకుంఠంబునట్లు తనర.

24

నక్ష—స్వామీ, ఏమో కాని ఈ మహనీయుని సౌమ్యరూపమును చూడఁగా నా కీ
తనియందు మీరి లేని వాత్సల్యము కలుగుచున్నది.

విశ్వా—ఓహూహూ! దీని వలన ముందు కార్యమునకు భంగము. కాఁబట్టి అట్టి
బుద్ధి నీ మనస్సునుండి తొలగింపుము.

[విశ్వామిత్ర నక్షత్రకులు సమీపింతురు.]

హరి—విశ్వామిత్రమానీశ్వరా, త్రిశంకుపుత్రుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు మొక్కిరిచు
న్నాఁడు.

విశ్వా—నీకు జయమగును గాక! రాజా, నే జాగు చేయుటకు వీలు లేదు. నీకడకు
ఒక కార్యాధిపతి వచ్చిరిని. నా కోరిక తప్పక తీర్చదనని మాట ఇయ్యవలెను.

గణ—నీటిలో నీదెను పెట్టి చేరమేనా?

విశ్వా—అట్లుగా ఇతఁ డెవ్వఁడు?

గణ—అట్లుగా ఎవ్వఁడుంటాఁడో ఆ పేరింటిగాళ్లు నేను. నా లంజోదరాన్ని చూ-
చి కూడా నేను గణపతిని పోల్చుకో లేని త్రికాల జత్వం, హస్తం చేత కా-
ని నా విమోక్షకత్వం లాగే హస్తాన్నదం.

హరి—గణపతీ, ఊరకుండుము. అందఱయొద్దను ఒక్కవిధపు స్వాతంత్ర్యమే
నా? అయ్యా, మునీశ్వరా, మీరు నాకసాధ్యములైన కోరికలు కోరరు కాఁ
బట్టి మీ కోరిక ఎట్టిదైనను తీర్చదను.

విశ్వా—రాజా, నీ కౌచార్యము ప్రశంసనీయము. నాకు యాగార్థము అర్థము
కావలసినవచ్చినది. ఏనుఁగు మీఁద మనుష్యుఁడు నిలువఁబడి రత్నమును గోటి
తో మీడినంత పొడుగు బంగారు నాదెముల కుప్ప ఉన్నయెడల నా యజ్ఞము
నెఱవేలును. ఇది నీ వలన కోరిన సహాయము.

గణ—మహానుభావా, నా కొక్క చిన్న సందేహం కలుగుతూ ఉంది. ఎక్కడి నంత పాడుగా? దిగమిటినంత పాడుగా?

విశ్వా—(కన్ను లెఱచేసి) ఏమీ, మా మాట నీకు నశ్వలాటగా ఉన్నదా?

గణ—స్వామీ, నవ్వులాటగానే ఉంది. రాజనూయయ జ్ఞంలో కొన్ని పోతరించి ఉన్న ఎక్కడ లేని తాపన వెయ్యలను మేవడం లోనూ దానం చెయ్యడం లోనూ తన ధనాన్ని ఎల్లా వెచ్చించి, చేతులు కడుగుకొని ఉన్న ఈయన ధనా గారం ఇప్పుడయ్యవారి నట్టిల్లయింది. ఇట్టి దశలో ఈయన మిష్టర్ని శూన్యహస్తాలతోనూ శుష్కప్రియాలతోనూ మాత్రమే గౌరవింపడం గలదు కాని అంత ధనం ఎక్కడనుంచి తేగలదు?

విశ్వా—ఏమీ, ఈయన తన ద్రవ్యమునంతయు దానము చేసి రిక్తుడయ్యెనా?

క. దానంబుచే దరిదుర్గిం-

డైన నరుండు తొంటి కంటె నతితరశోభన్

పూనును: కొమ్ములు నటికిన

పైనే చందనపు మ్రానిను పరిమళ మూనున్.

25

నేనీసంగరి ఎఱుంగక అసమయమందు వచ్చినాను. ఓయీ హరిశ్చంద్రా, సాటి లేని నెఱదాతవు. నీ వంటి వానికి నిష్కారముగా బాధ కలిగించుట నా ఉద్దేశము కాదు. కావున నిన్ను ధనము నేను అడుగను లేదు; నీవు ఇచ్చెదనని అనను లేదు. నేను పోయి వచ్చెదను. (పో బోవును.)

హరి—తాపసేంద్రా, అట్లు కాదు. అగుండాగుండు. మాట జాతినది; ఇంక ఎట్లు తవును?

విశ్వా—తవుటకేమున్నది? నీవన లేదని నేనే ఒప్పుకొనుచున్నాను కానా?

హరి—మీరు నామీది దయచేత అట్లు ఒప్పుకొనినను నేనబద్ధమెల్లాడగలను?

తే. గీ. ఇచ్చెదనటంచు భువి నెల్ల నిచ్చెను బలి;

ఇచ్చెదనటంచు దేహంబు నిచ్చెను శిబి;

ఇచ్చెదనటంచు పొగిణంబు నిచ్చె ఖేద-

చుండు: మాట తప్పుదునె నే యాకలకయి?

26

విశ్వా—ఓయీ హరిశ్చంద్రా, ఇందులో మాట తప్పుట ఎక్కడెది? నీవు పాద-

నడు చున్నావేమో కాని నీవు నాకెప్పుడును రూకలనిచ్చుటకు ఒడంబడ లేదు.

ఏమి గణపతి, ఈయన నాకు ధనము నిచ్చుటకు ఒప్పుకొనెనా?

గణ—ధనం లేని రిక్తదళలో ఆయన అలాంటి మాట ఎట్లా అని ఉంటాడు? అంటే అది బెట్టివాడి మాటకంటే లెక్క? అన లేదు సరేకదా, అన తలచు కోనూ లేదు. ఆయనను మఱి బాధ పెట్టక మీ దారిని మీరు నడవండి.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, వినుచున్నావా? మీ వాండే ఏలాగనుచున్నాడో? నీవు నిశ్చయముగా నాకు ధనమునిచ్చెదనని అన లేదు. భావకము తక్కువచేత అలాగు అనుకొనుచున్నావు?

హరి—ఋషినత్రమా, నేను ధనమునిచ్చెదనని అన లేదు కాని మీ కోరిక ఎట్టిదయినను తీర్చెదనని అన్నాను; మీరు నన్ను ధనము కోరినారు.

విశ్వా—నేను కోర లేదు. ఏమి నక్షత్రకా?

నక్ష—నరవసంగ పరిత్యాగులు మీరు ధనము ఏమి చేసికొందురు?

విశ్వా—గణపతి, నీవేమందువు?

గణ—మీరు కోరిక లేని వాట్లు; ఆయన ధనం లేని వాడు. ఇక ఏలాగు కోరి ఉంటారు? గొడ్డుది నవులనకుడి వల్ల సంతానం పొంద కోరినట్టే ఉంది.

విశ్వా—రాజా, నీ అనుమానము తీరినదా?

హరి—మునిశ్వరా, నాయందలి కృపవలన మీరును, ప్రేమవలన గణపతియు, ఇట్లు లేదనుచున్నను నేనేలాగున ఒప్పుకొనక గలను? మీరు యాగముకొలుకు నన్ను ధనము అడుగ లేదా?

విశ్వా—అహహ! నేనడుగ లేదు. ఓయీ రాజా, నాకు నిష్కారణముగా ఏల కోపము తెప్పించెదవు? నీ మేలు కోరి చెప్పిన మాటలును నీకు రుచింపని ఈ నైత్యమేల? నా మాట విని నీవు నాకు ధనమీయనక్కఱ లేదనుము.

హరి—స్వామి, మీరు నా మేలు కోరియే చెప్పుచున్నారు కాని నేనబద్ధమునకు ఒడిగట్టుకో లేను.

విశ్వా—(కన్నులెఱ్ఱచేసి) అఁ! ఏమి?...ఓ రాజా, మఱల చెప్పుచున్నాను. చెడిపోక నా మాట విను. నాకు కోపము తెప్పించుట నీకు ముప్పు.

హరి—స్వామి, మీకు కోపము వచ్చినను సరే; నా నాలుక అసత్యమునకు ఒడంబడదు. మీకు నేను ధనము ఈయన వలన ఉన్నది; కొద్ది దినములలో ఇచ్చెదను.

విశ్వా—(వండ్లు వటచటఁ గొలుకుడు) ఆహా! యీ సమూహము? నా క్రోధ మెట్టి దో ఎఱుంగకున్నావు!

చ. అటుకను చెందినట్టి మదనాంతకు మూడవ కంటియందె మం-
టలు జనియించి భన్తమునొనర్చెను వైరి, నజేమి గొప్ప? పే-
రలుకను చెందినట్టి కుశేకాత్మజ కన్నుల రెంటియందు మం-
టలు జనియించి భస్మమునొనర్చు త్రిలోకములన్ శూణంబుగో.

రాజా, మొదటినుండియు నీ వంశపు మేలు కోరిన వాడను గనుక ఇంత దూరము చెప్పుచున్నాను. లేకున్నయెడల, ఇట్టి మూఢపాశమును ఇంత సేపు నహింతునా?

హరి—స్వామీ, మీ రిట్లు కనుక చూపిన నేనేమి చేయఁ గలను? సర్వభర్తములను ఉపదేశించు తమవంటి పెద్దలే నన్న బద్ధములాడుమనియెడరా?

ఆ. వె. తండ్రి మాటకంటె తద్దయు గురువుల
పలుకె పెద్ద; గురుల పలుకు కంటె
నిజమె హెచ్చు; కాన నిజము నిమిత్తము
గురుల పలుకు మీఱఁ గూడుఁ గాదె? 28

మీరు మా వంశపు మేలు కోరిన వారు గనుకనే నా సత్యమును నిలువఁ దెచ్చి ప్రార్థించుచున్నాను. అదియే మీరు నాకు చేసెడు గొప్ప మేలు.

విశ్వా—(హంకరించుచు) ఓరీ మూఢుడా, ఎంత కృతఘ్నుడవురా! మీ వంశ మునకు మేలు చేసిన వాడననఁగా, ఆ మేలెట్టిదో జప్తికి లెచ్చుకొనకున్నావు. నీ తండ్రికి గతి లేక పోఁగా నొందితో స్వర్గమిచ్చిన దెవ్వరు? ఆ ఉపకారమై నను తలచి, నీ మేలు కోరి నేననుమన్న మాట అన కూడదా?

హరి—మహాత్మా, మాతండ్రిగారి ననుగ్రహించినట్లే నాయంనును కరుణమాప ప్రార్థించుచున్నాను.

తే. గీ. స్వర్గప్రసాదములలోన సత్యగుణము
మొదటి; దదియే నశించిన పిదప, మిగిలి-

నట్టి మెట్టు లెట్లులు నిల్వ ననువుపడును?
సత్యమును నిల్పి నాకును స్వర్గ మిమ్ము.

29

విశ్వా—మీ తండ్రికి స్వర్గమిచ్చిన దానికి ఇంత కృతజ్ఞత చూపించుచున్నావు కదా? ఇంక నీకీయ వలెను. ఓరీ మదాంతా, నా మాట నిర్లక్ష్య పెట్టినావు గనుక, ఇదిగో నీ వంశమునకు నేను చేసిన మేలును తిప్పి వేయుచున్నాను... (మీదికి చూచి) ఓ త్రిశంకూ, నీకు స్వర్గభ్రష్టత కలుగును గాక!

అందఱు—హా హా హా హా!

నక్ష—స్వామీ, అదెవ్వఁడో ఒక మాలవాఁడు తల త్రిందికిని కాళ్లు మీందికిని పెట్టి వైనుండి నేలకు పడుచున్నాఁడు.

విశ్వా—వాడే ఈ కృతఘ్నుని తండ్రి, త్రిశంకుఁడు; పూర్వము నాచేత కొత్త స్వర్గమున నిలువఁబడిన వాఁడు. ఇప్పుడు తన పుత్రుని సత్యసంధతవల్ల అఘోగతి పాలగుచున్నాఁడు.

హరి—దైవమా, నిరపరాధిలైన నావలన తండ్రిగారికి ఎట్టి ఇక్కఱిట్లు సంభవించుచున్నది!

[పూర్వోక్తప్రకారము త్రిశంకుఁడు నేల పడుచున్నాఁడు.]

త్రిశంకుఁడు—ఓహూ విశ్వామిత్రభగవానులవారు! స్వామీ, త్రిశంకుఁడు నను సగ్గరించుచున్నాఁడు.

హరి—(తనలో) అహ! మాటల స్వర్చిత ఒక్కటియేనా మాలతనము పొందకుండినది? తండ్రిగారగుటచేత ఏ అవస్థలోనైనను వీరు నాకు వందనీయులే. (ప్రకాశముగా) తండ్రి, మందభాగ్యుఁడు నీ కుమారుఁడు హరిశ్చంద్రుఁడు మ్రోగుచున్నాఁడు.

త్రిశంకు—నాయనా, దీర్ఘాయుష్షుంతుఁడవు కమ్ము. నీవు కూడ ఇక్కడనే ఉన్నావని... ఓహూ! ఇది మన అయోధ్యయే... ఇదిగో, మంత్రి పుత్రుఁడు సత్యకీర్తి..... అబ్బాయీ, హరిశ్చంద్రా, నీకు ఏమైనను సంతానమా?

హరి—తండ్రి, దేవతల కరుణ వలన రోహితాశ్వుఁడను పౌత్రుఁడు మీకొకఁడు కలఁడు.

త్రిశంకు—అట్లయిన, మేము నీటి బొట్టులకు భయపడ వలసిన అపసరము లేను.

విశ్వా—ఓయీ త్రిశంకూ, వెట్టి పడుచున్నావు. ఈ కొడుకు వలన స్వర్గభ్రష్టత కలిగినదా? ఇంక వీని కొడుకు వలన ఏమి కలుగునో!

త్రిశంక—ఏమీ, నాకు స్వర్గభ్రష్టత కలిగినదా? దానికి నా కొడుకే కారణమా? ఏదో పని ఉండి, మీరు నన్ను దించితిరనుకొనుచున్నాను.

విశ్వా—నిన్ను దించినది నా మహిమ కాదు; నీ కుమారుని సత్యసంధత. తన మేలు కోరి నేననుమన్న మాట ఇతఁడనక పోయినందుకు ఫలము. ఇంకను అనక నీ స్త్రీంచి కూర్చుండిన మొదల నీకఘోలోక ప్రాప్తి తప్పదు.

త్రిశంక—అబ్బాయీ, హరిశ్చంద్రా, సత్యపుత్రులవలన మాలత్యమును పొంది న నాచేత ఎవ్వరును యజ్ఞము చేయించని కాలమున ఈ మహామహాఁడు నా మీఁద కరుణించి బొందిలో స్వర్గమునకు పంపి, మాలత్యమున్నదని చేవతలు నన్ను చూపింపి లోని వయగా ఈయన క్రొత్తస్వర్గమొకటి కల్పించి, అందు నన్ను నిల్పెను. ఇట్టి పరమోపకారిమాట లోని వయక నాకు స్వర్గమును నిలువ వలె చెట్టము.

విశ్వా—అబ్బో! నీ కొడుకు కొలుక రానికొయ్య. నిజము కంటే గురువు పలుకు తక్కువని నా ఆజ్ఞ అతిక్రమించినాఁడు; గురువు పలుకు కంటే తండ్రి మాట తక్కువే అంటు.

త్రిశంక—అబ్బాయీ, ఏమీ, మాటాడవు? నన్నఘోలోకమునకు పొమ్మందునా? ఓ కర్మమాటకొనమే ఇంత ఆలోచించుచున్నావేల? మాట అనగా ఏమి? వట్టి గారి. అట్టి గారి పాపపుణ్యములకు ఎట్లు మూలమగును? ఊపిరి పిడుచుచున్నపుడు ను, ఆపురించినపుడును, నిద్రయపుడును ఎంత గారి పోవుట లేదు? మాట వలన నీకు పోవునవి వట్టి తుంపురులేకదా? అది గాక గురువుగారు అనుమన్నది అబద్ధమేల అగును? నీవే పొరపడి ఉండువు. తండ్రి అడుగుకొనుచున్నాడని అయినను ఆలోచించుము.....ఇదిగో, నా దిగువ భూమి బ్రద్దలగుచున్నది, అయ్యో! అయ్యో! నేను సరకమునకు పోవలసినదేనా?

హరి--(తనలో) ఆహ! భగవంతుఁడా, ఎట్టి అనన్య తెచ్చి పెట్టిరివి!

మ. తనువున్ ప్రాణము నాకు కల్లుటకు నా భారంబె యైనట్టి తం-
 డ్రీ నఘోలోకమునందు చేరుమని ఈ రీతిన్ విసర్జింతునా?
 తనువున్ ప్రాణముకంటె ఎక్కుడగు సత్యంబున్ విసర్జింతునా?
 వెమకన్ నూయియ ము దుగోయియును త్రవ్వన్ కౌశికుండయ్యయో!

ఏమి చేయుదును? ఆహా దైవమా! ఆదిగో, తండ్రిగారప్పుడే అఘోరకమునకు పోవుచున్నారు.

[త్రిశంకు—హరిశ్చంద్రా, హరిశ్చంద్రా, నన్నీగతికి విడిచి పెట్టనే విడిచి పెట్టదవా? తండ్రి అని అయినను జాలి లేదా? కనుకొన్నందుకు ఈ మాత్రము మాట నిలువఁ దెట్టవా?

విశ్వా—ఓయీ హరిశ్చంద్రా, నేను మఱి చెప్పఁ దలంచుకొనక పోయినను నీ తండ్రి అవస్థ నన్నూగకుండనీయకున్నది; నీవు నాకు ధనము ఇయ్యనక్కఱ లేదనుము. నీ తండ్రికి అఘోరకము తప్పించుటయే కాక నిజస్వర్గమును ఇప్పించెదను; నీకును స్వర్గము కలిగించెదను.

గణ—మిత్రమా, భాగునిగోయి. నీవు చేసి కోసం నత్యం పలకడం మాననంటూ ఉన్నావు. ఆ స్వర్గమే ఎస్తూ ఉండగా, ఇంక ఈ అనుమానం ఎందుకు?

హరి—గణపతీ, నేను ఘోరపక్షిలో నత్యనియమమును పూన లేదు. సత్యము పలుకుటయే స్వర్గము.

[త్రిశంకు—ఓరీ మూర్ఖుడా, అట్లయిన యెడల నన్ను త్యజించెదవా? నీ పేరు చెప్పుకొని ఏడ్చుచో నేను నరకములో పడి ఉండ వలెనా? నిన్ను బదులుగా నేనుక మంటి ముద్దనూ, కఙ్క చెక్కనో, రాలి బండనూ, కనియొందినయెడల ఇంతకంటే నయము...అయినను నీ దుర్మార్గత ఊరకే విడువ కూడదు. ఇదిగో శాపము. నా వలెనే నీవును మాలవాండవై కొడుకు మూలమున దుఃఖంతువు గాక!

హరి—తండ్రి, నేననవధుడను; ఏమైనను అనత్యహాడ లేను. మాలతనము వచ్చిన కారణముచేత మీస్వభావము మాతినది గాని మీరు మాత్రము సత్యమును మానువన వలసిన వారా? సత్యమే వ్రతముగా పూని సత్యవ్రతుడని మొదట వ్రతసిద్ధి చెందిన వారు కారా? బొందితో స్వర్గమునకేగదనన్న మాట నిలువఁ దెట్టుకొనుటకే కదా మీరు మాలతనమును పొందినారు. మీకొడుకునై నేను మాత్రము మాట ఎట్లు తప్పఁ గలను? తండ్రి, మాట వినక పోయినందుకు నన్ను క్షమించుడు. మీకు మఱల స్వర్గము కలిగించుటకు నా చేత నైనన్ని పాట్లు పడెదను.

అందఱు—హా హా హా! [త్రిశంకుడు క్రిందికి అదృశ్యమగును.]

నక్ష—(తనలో) ఓహూ! ఇదిగదా నియమము! ఇట్టి స్థిరచిత్తన కేల అపజయము కలుగును.

ప్రథమాంకము—ద్వితీయరంగము.

విశ్వా—నీ! ఇట్టి చందాలుని ఊర ఉండ రాదు. నక్షత్రకా, రమ్మ పోవుదము.

[విశ్వామిత్ర నక్షత్రములు నిష్క్రమింతురు.]

హరి—సత్యకీర్తి, అయ్యో! ఎంత పని జరిగినది! వశిష్టభగవానులహరి యుద్ధము వెల్లువలు తగిన ప్రయత్నములను చేయుము. గణపతి, రమ్మ. దేవికి ఇది నిజే దింతము.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ చిత్రహరిశ్చంద్రీయము.

ద్వితీయాంకము.

[వనమరంగము—అయోధ్య; రాజాంశువుర్వబహిర్ద్వారము.

కాకి అను ముసలి దాసి ప్రవేశించును.]

కాకి—(తలుపు తట్టుచు) తలుపు, తలుపు; తలుపొయి, తలుపు; తలుపు రియ్యండి.....అదిగో, ఎవరో రిరుగుతున్న సవ్వడోతుంది; తలుపు రియ్యరేటి?.....తలుపు, తలుపు.

[తెరలో—“ఎవరది?”]

ఎవరా? ఎవరైతే వీటి? తలుపు రియ్యరాదా? తెల్లొలుకుండే, ఇప్పుడే దొంగలొస్తారు?

[తెరలో—“అంతవ్వరం తలుపు, పేరు సెప్పకుండా తీస్తారా?”]

అంతవ్వరం తలుపైతే మాత్రం? అదోళ్లు కాకుండా ఇలాగ గబగబ గుడ్డ తారా ఏటి?...పేరెందుకు సెప్పంటున్నారో నాకు తెలుసు. ఎక్కిరిస్తే గాని ఊసుపోదు గానాలి?

[తెరలో—“హాహాహా! తెల్లొలుగట్లా ఈ కాకి అటుపు ఏటి?”]

అదిగో, తెల్లొలుగట్లా కాకి అటుపంట! నా పేరు కాకైతే నీకేం? వదుస్త నం ఉంటే వరాసికాలకి ఓయిసుకాల్లని సూసుకోవాలి. ఒకే సరసా, అట్టే అట్టలు పెట్టక తలుపు రియ్యి.

[తలుపు తీసి సరస పైకి వచ్చును.]

సరస—కాకమ్మవ్వా, నువ్వా? ఇంత పొద్దున్నే ఎక్కడ కాడినుంచి ఒత్తున్నావు? రేలిరి అంతవ్వరంలో వదుకోరేదా?

కాకి—లేదే. ఒనంతం పండు గొచ్చింది గదా? మా అమ్మనీ అల్లుణ్ణి తీసుకొద్దాం అని ఊరికొచ్చాను.

సరస—కూ నేనెంత కోకిల ఒచ్చిందా?.....అయితే అవ్వ, నన్ను ఒక్కటడ గాని కాన్పల్లమంచి ఉంది; కోం పడక నెప్పు నీ పేరు కాకి గదా, దానికి కోకిలని పేరుదుకు చేరట్టావు?

కాకి—తప్పంటే?

సరస—తప్పని కాదు. ఆ పేరెట్టక పోతే మన గణపతయ్య ఆ అష్టదిష్టవృత్తం నెప్పుక పోనా?

కాకి—ఏటి ఆ వృత్తం?

సరస—ఇను మటి;

“తే. గీ. కాకి పెంచగా పెరిగిన కారణమున
కోకిలవలన్న మాటయే కాక, మధుర
కాకల్లీస్వరమున కూడ కోకిలమవు;
ప్రియుల మోవి చిగుళ్లకు ప్రీతి పడవె?”

81

కాకి—ఆ ఖిరాకోళ్లవృత్తులు ఆస్యానికి అడ్డెక్కడిది? ధూజగార్నే నూటి కేం తొస్తే అంతంటా.....దాని కేం గాని ఈయెళ్ల నగరా వాండం లేదేమే?

సరస—అయ్యో! నా నవ్వులాట కాలిపోనూ! ఇది ఇసార సమయం అన్నమాటే మఱిని పోయాను. నిన్న మనసెక్కరవత్తిగోరి తండ్రిగారు సార్గం నుంచి పడిపోయారంట; అందుకు ఊరల్లా దుక్కంలో ముసిగి ఉండాలని రాజుగోరి ఆగ్గ. మళ్లీ తండ్రిగోరికి సార్గం ఎలాగాస్తుందో అమార్గం కనుక్కోవడానికి సెక్కరవత్తిగోరు ఆరి గురువులు ఒసిస్తూ దగ్గర కీయేలే ఎత్తారంట.

కాకి—మఱి ఇలాంటి ఇసారసమయంలో ఈ బిల్లండ ఒసంతకం కలవడానికి పట్టుకొన్నావేదోలే? మొగోల్లు ఎవ్వరై నా నూస్తే ఒయిస్సెక్కలాగిస్తారు సుమా.

సరస—ఇది బిల్లండ కాదవ్వ, కానీ కుంకం. మనసెక్కరవత్తిగోరి రాణిగోరున్నారే సెందరమతమ్మ, ఆ అప్పుగోరికి కొన్ని రోజులమంచి మా సెడ్డ కల లొస్తున్నాయి. అటి నుంచి సెక్కరవత్తిగోరికి ఏమైనా అపద జరుగుతాడేమో అని అప్పుగోరు కూడా ఒసిను ఉన్న అడివికెల్లి, అక్కడ ఆ ముసిస్సోరుడి బారియా ఉండే అరుంజోరి, అవిడను పూర్వేస్తారంట. అందుకోసం కుంకం, పసుపు, వట్లూ, బాగర్ల పెట్టున్నాను.

కాకి—మంత్రి ఎల్లాడంటే?

సరస—మంత్రి మాత్రం ఎల్లాడు. ఎవడో కోవగొట్టు మునికి పెక్కరవగ్గిగోరు వదేలో ఎన్నో బంగారం కాసులు ఇయ్యడానికి ఒప్పుకున్నారు. నరుకులమ్మ సొమ్ము పోగు సెయ్యడానికి మంత్రి ఈలోనే ఉంటాడు.

కాకి—అయితే మళ్లీ మారాజుగోరు ఎప్పుడొస్తారు? గురువులున్న అడివి ఎన్నాళ్ల పయనం?

సరస—అచ్చే! ఎన్నాళ్లో ఎందుకు? కోవగొట్టు ముని అన్నానే, అతగాడి అడివి దాటగానే ఒసిస్తుంది. ఇంకొక్క గడకో గడకో బైదేర్తారా, మద్రాన్నగట్ల ఎండపూట మద్దితోవను ఒండుకు తిని పొద్దోగట్లకు అక్కడికి సేరుకొంటారు. మళ్లీ రేపు రేతిరికో ఎల్లండి పొద్దటికో ఇక్కడంటారు.

కాకి—రదాల మీదెక్కి ఎల్లారా, సనారిల మీద ఎల్లారా?

సరస—అప్పుగోరూ, అబ్బాయిగోరూ, సనారే ఎక్కుతారు. రాజుగోరు రదం ఎక్కుతారు. పొద్దట మాత్రం రాజుగోరు ఏమీ ఎక్కురు; కాల్పడకనే ఎల్లారు. ఆరికి బైటి వల్లెలు ఎలాగు ఉన్నాయో సూడాలని ఉండంట.....బాబూ! ఆరి ఎనకాతల నడ లేక గణపతయ్య కడుపు కరుగుతాడీ. (విలుగు బడి నవ్వును.)

కాకి—ఏం ఇతగంబడి నవ్వుతావే! అతగోడు సూడం గలడు నుమా. నువ్వు నన్ని ఒలిసావనుకుంటాడు, మా ఒల్లమాలిన సరసుడు; దాసీలందతితోనూ సరసారే లడుంటాడు.

సరస—ఎంతాడినా నోటి సరసారే కదూ. పెద్ద బావగోరు అడంగులలోనే జమ అన్నట్టు అతగోడికెవరు బయపడ్డారు?

కాకి—మాటలు కాక బావనయ్యో, బమ్మసారీ, అతగోడు నిన్ను సెల్లాడుతాడే? పద పద.

[ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.]

[ద్వితీయరంగము—గోవలో ఉద్యానవనపు వయి భాగము. హరిశ్చంద్రుడు, గణపతి, భటులు మొదలైన వారు ప్రవేశింతురు. దూరమున రథములును చల్లకీలును.]

గణ—మిత్రమా, హరిశ్చంద్రా, మీద నత్తి, నడుమ కడుపు, క్రింద కాళ్ళూ ఒక్కలాగు పండుతూ ఉండడం చేత మధ్యాహ్నం అయినది తెలుస్తూ ఉంది.

పాస్టల కడుపున వడ్డ వడ్డి ముద్ద, కాళ్లలో పాటు అతిగి పోయింది. సూర్యుడు
ఆకాశపు వెన్నంటుకొన్నలాగే నాకు కడుపు వెన్నంటుకొంటూ ఉంది. ఇంక
జన చేసి భోజనపదుపాయం జరిగిస్తేనే తప్ప మాట దక్కదు.

హరి—అవును; వేడికిరణములవేల్పు మింటి నడుమనే చేరెను. అందుచేతనే,

ఉ. రాతిరి తన్ను పాయుట కరంబును గుంది, ప్రభాతవేళ నం-
ప్రీతి తలిర్ప తన్నునుసరించి క్రమంబుగ చేర వచ్చు ఛా-
యాతరుణీమణిన్ రవి ప్రియంబున డెందము చేర్చుకొన్నయ-
ల్లీతటి ఛాయ యెల్లెడ నదృశ్యత చెందె దినార్థమాటచే. 32

గణ—చద్ది ముద్ద నత్తువ చేత ఏపుగా ఎదిగిన నీడ ఇప్పుడు లిండి లేక కృశించిపో
యి కనబడడం మాని వేసింది. ఇప్పుడు కొద్దిగా అన్నరసం చేరినట్టాయెనా,
కొంచెం కొంచెం తేలుకోని సాయంకాలానికి తిరిగి ఎప్పటి ఏపూ తేలుతుంది.

హరి—ఓయీ, ఇదిగో బస చేయడము.....ఆహా! ఏమి ఈపిల్ల గారి చల్లదన
ము! పూగము లేచి వచ్చుచున్నట్లు వీచినది.

క. పుపుఘాలిలో పొరలి, కా-
లువ సిల్లక తుగ్గెఱుచున్ కడున్ మందుండు
పవమానబాలుఁ డొక్కొం-
త వినోదము నొదవఁ జేసె నా మనమునకున్. 33

గణ—మిత్రమా, ఇక్కడ ఏదో ఉద్యానం ఉండయో; అందులోనిదే ఈ గారి.

హరి—అవును; నేనును అదే చూచుచున్నాను. ఈ పువ్వుదోట ఇంతకు ముందు
ఇక్కడ చూచిన జ్ఞాపకము లేదు. ఇంతలో ఇది ఏలాగు పుట్టి ఉండును?

గణ—విశ్వామిత్రస్వప్తి ఏమో?

హరి—కావచ్చును.....భటులారా, చల్లకీలు ఈ తోటలో దింపించుడు.

భటులు—చిత్తం. (నిష్క్రమించుట.)

హరి—గణపతి, ఇంక తోటలో ప్రవేశింతుము, రమ్మ.....ఆహా! ఇదేమి, ఎడ
మకన్ను అదరుచున్నది?.....ఏమీ అనలే? ఇప్పుడున్న శుభముమి?

తే. గీ. కనులయెదుట నా తండ్రి స్వర్గంబు వీడి
నరకమేగ, ఏమొనరించినాడ? నేను
సత్యమున్ మాన, అతనికి స్వర్గమబ్బు;
నా కసత్యము పట్టు-తే నరకమగును.

34

గణ—అబద్ధం అడిగా నీకు స్వర్గమిస్తానని విశ్వామిత్రుడంటే, అతని మాట విని
పించుకోకుండా, ఇప్పుడు విచారిస్తే ఏం లాభం?

హరి—ఓయీ, నేను చేసినది పొరపాటని నేను విచారించుట లేదు.

తే. గీ. కల్లలాడుటన్ కలుగు స్వర్గంబుకంటె
సత్యమున కల్గు నరకమే చాల మేలు;
స్వర్గనరకములను గూర్చి చర్చ ఏల?
నరుని మనసె స్వర్గంబును నరకము నగు.

35

నేను విచారించుటకు కారణము తండ్రికి కలిగిన అపద తీర్పు లేక పోతిని క
దా అని.

గణ—అందు కోసమే కదా వశిష్ఠుడి వద్దకు వెళ్లుతూ ఉన్నాము.....మిత్రమా,
ఒక వేళ వశిష్ఠుడు కూడా విశ్వామిత్రుడి లాగే అనమంటేనో?

హరి—వారాలాగు చెప్పరు. సత్యవ్రతమును వారి ఉపదేశముమీదనే మొదటినుం
డియు నేను పూనికొనినాను.

గణ—.....మిత్రమా, పూర్వం నీతండ్రి ఈ వశిష్ఠుడికి కోపం తెప్పించాడు
కదా? అట్టి వాణి విషయంలో ఈయన సాయం చేస్తాడా?

హరి—ఓయీ నెట్టివాడా, మహనీయు లెప్పుడును దీర్ఘకోర్కెలు కారు.

గణ—అకలిదేవుడు మౌనం మహనీయుడు కాడని నాకిప్పుడు బోధపడ్డది.
జామై నన్ను వీడిస్తూనే ఉన్నాడు.

హరి—వంటలింక అగును.....ఈ మామిడికెట్టుక్రింద అరుగులున్నట్లు కనం
బడుచున్నవి...రమ్మ, కూరచుందుము.

[తనకూర కూరచుందురు.]

గణవరీ, మామిడికెట్టది ఎంతటి పాళ్ళకజ్జమో అలోచించినావా?

గణ—ఏదీ, ఈ ఆకలి నాకే ఆలోచనా లోచనిస్తేనా?

హరి—

మ. శుకముల్ తియ్యనిపండ్లనొక్కయెడ తిండున్ మాధురిన్ మెచ్చగా,
పిశముల్ క్రొంజిగురుల్ మఱొక్కయెడ తృప్తిన్ మెక్కుచున్ వాడ, భృం-
గకులంబుల్ మకరంద మానుచును రుంకారంబు చేయంగ, నా-
ర్థకిజన్తంబు రసాల మొందె సుముఖత్వంబూని వృక్షంబులన్. 38

గణ—రసాలం సుముఖత్వం పూనడం అనగా సురసాలం అనా నీతిభిప్రాయం?
సురసాలమే అయితే నా ఆకలి తీర్చదేం?

హరి—తీర్చకేమి? ఆరముగ్గిన పండ్లు నేలను పడిరయి ఉన్నవి.

గణ—అహ! ఆకలి నిజంగానే ఆలోచన లోచనియ లేదు. (వణవడిగా పండ్లు పి-
రుకొని లిన మొదలు పెట్టును.)

హరి—.....మిత్రమా, అజేదో మధురనాదము వినవచ్చుచున్నది.

గణ—రసం నేను నోటలోకి పిండుకొంటూ ఉన్నప్పుడు పుట్టినది; ఓహూ! బ-
హుమధురంగా ఉంది.

హరి—ఆ నాదము కాదు.

గణ—అయితే ఆకలికి చెవిలో పుట్టిన హూరేమో?

హరి—ఉండుండు; జాగ్రత్తతో విందము.

[దూరమున చంద్ర, మతి, అను మా లెతలు ప్రవేశింతురు.]

చంద్ర, మతి— ద్వితీయరంగము.

సంతసము కొలిపెడి వసంతశోభలు హెచ్చె;
అంతటను వనమున లతాంతనిచయము విచ్చె;
కాము బాకాలన పిక స్వనమ్ములు మోగె;
అమని ఘటించు దండన తున్నెదలు మూగె;
చిలుక మొత్తముల తేజలకు కదము ఎచ్చె;
ఎలగాలి దూత ముందేగి వేగును తెచ్చె;
చిగురు కత్తులను మనసిజుడు వాడిగ నూతె;

నిగనిగగ తోమే తేనెను తూపులన్ సారె;
 వింహులను విరహిణుల వెతఁ గొల్ప దండెత్తె;
 కరుణ చూపక పడుచు కన్నెలను పడ మొత్తె;
 పగలెల్ల లరవింద బాణంబులను దాల్చె;
 తొగతూపుగముల రాత్రుల పూనుచును నిల్చె.—

చంద్ర—ఓసీ మఠీ, అదిగో, మనకిప్పుడిప్పుడే విశ్వామిత్రులవారు చెప్పినట్లు హరి
 శ్చంద్రచక్రవర్తి వచ్చినాఁడు. మనమాతని సమీపించి, బొంకింప ప్రయత్నిం
 తము రమ్మ.

మఠీ—చంద్రా, విశ్వామిత్రులవారు ఎక్కడకు వెళ్లినారే!

చంద్ర—ఈ చేరువనే ఉన్నారు. మన ప్రయత్న మెట్లు ఫలించునో తెలిసికొన వలె
 నని వారికి తొందరగా ఉన్నది.

హరి—గణపతీ, అది ఎవరివో స్త్రీల కంఠనాదము; పంచమస్వరమును అనున
 రించి పాడుచున్నారు. ఒక్క మాటుగా ఆ పాట ఎందుచేతనో కాని ఆఁగి
 పోయినది.

గణ—నేను వట్లు లింటూ ఉండడం చూచి నొరూరి కాఁ బోలు!

హరి—ఉండుండు. మఱల పాడుచున్నట్లున్నారు. ధ్వని కూడ దగ్గఱ వడుచున్న
 టున్నది.

చంద్ర }
 మఠీ } —

నిండు చంద్రుఁడు కామునికి రాత్రి పడ తోడు,
 పండు నెన్నెల మీఁద పడిన దేహము మాఁడు;
 ప్రియరాండు) ప్రియులు కూరిమితో కలిసి యున్న,
 భయమొంది యోడు దర్పకుండు వారలఁ గన్న.

37

[చంద్రయు మఠియు సమీపింతురు.]

ఓ హరిశ్చంద్రసార్వభౌమా, వనంతుని రాకకును కఠితుని భాకకును అంగలే
 క పెనుకాఁకల పడి పండుచున్న మమ్ము శీతలకృపావలోకనముల సేదఁచేర్చ
 వచ్చిన నీ దర్శనముచే మేము ధన్యులము.

గణ—అప్రయోగ్య, పెద్ద పెద విసుర్లు విసురుతూ ఉన్నారే!

హరి—ఓ కాంతలారా, మీరెవ్వరు? ఇచ్చటకు ఏల వచ్చినారు? నన్నెట్లు తెలిసి
కొనఁ గలిగినారు?

చంద్ర—మీ పరిచారకుల వలన మీపుణ్యనామమును విని నాఁచి మా చెవులు కృ
తార్థములైనవి.

మరి—ఇది మేము మృదునుమముల చిదుముచు, తుష్టాదకౌదకుల నదుముచు, నద
కోకిలముల గదుముచు, నదా విహరించు లీలోద్యానము. అవరవసంతుండవ
గు నీ ఆగమనముచే దీని శోభ ఇనుమడించినది.

గణ—అబ్బో! గుబగుబ గబగబ లాడిస్తున్నారే! నేనే చేత కానివాఁడనా?

చంద్ర—అయ్యో, మేము మధువకన్యకలము.

గణ—అనఁగా?

మరి—మాతంగకన్యకలము.

గణ—ఈ సంగతులు చెప్పకుండానే స్పష్టంగా తెలుస్తూ ఉన్నవే.

తే. గీ. పరవశము కల్గఁ జేయు మీ పాట కొంత

వినిన, మధువకన్యకలంచు విశదము గద?

నీటు గోలును కల్గిన నెన్నడలను

కనిన, తెలియదె మాతంగకన్యకలంచు?.

38

చంద్ర—అహ! ఏమి మీ చమత్కారము! ఈ మాటు స్పష్టముగా తేట మ్మాటల
తో చెప్పెదను; మేము మాలలము.

గణ—అదీ స్పష్టమే.

నీ. మేల్ పసిమింగల మెయిచాయ కన్న చం-

పకనుమమాలలే ధామలార!

కడు మెత్త నైన యంగములను కన, శరీ-

షలకాంతమాలలే చానలార!

నెమ్మనము హరించు నెత్తొది నరయ, పా-

టలపుష్పమాలలే లలనలార!

వాడు లేని యవయవములను చూడ, క-

ల్పనసూనమాలలే బాలలార!

పుసువులను మోహపెట్టెడి బుద్ధితోడ

తమ్ములు, నశోకములును, చూరిష్టులు, నవ-

మల్లికలును, నీలోత్పలము, ల్ల తాంత

శరుడు కొని కూర్చు మూలలౌదురహ! మీరు.

39

మరి—అక్కా, రాజేంద్రుని నర్తనచివుడు కాఁబోలు ఈయన! ఇతఁడే ఇంత
టి రసికుడుగదా, ఇంక రాజేంద్రుఁడెంతటి రసికుఁడో.

చంద—చెల్లెలా. రాజేంద్రుఁడు రసికజనచక్రవర్తి అనిరూపము వల్లనే తెలియు
నున్నది కాకటే?

నీ మేల్పులాఁడుల మెప్పు మెచ్చి ముచ్చటలాడ-

నేగు చెవులకడ కితిని కనులు;

కులుకులాఁడుల సొంపుఁ గూర్చి నాలుక వచి-

యింప రాగంబూను నితని మోవి;

వన్నెలాఁడుల నెల్ల వలపింపఁ గలుగుట-

నే కలకలలాడు నితని మోము;

ఒప్పులాఁడులఁ గూర్చి యోచించు యోచన-

లిముడక వెడఁదయకా నితని యురము;

నేర్పులాఁడుల కరఁగింప నేర్పు రసిక-

తను మిగుల పైకి పొంగు నితని భుజములు;

ముద్దులాఁడుల వేరిట మోహలేఖ-

లెవుడు వ్రాయుచుండుట కందు నితని వేళ్లు.

40

గం—ఆ మాక్కానికే వేళ్లు కందుతవా? నూళ్లు కందుతవనే కాఁబోలు మీ పేరు
లు తిన్నగా చెప్పకుండా ఉన్నారా?

శంధ్ర—మీము దిన్నగానే చెప్పుచున్నాము. అట్లుగా రెండవ అంశము లాగిన ఈ మేము చేయఁగలము? మేము పండాలులము. దీనికి కూడ మఱియొక అంశము లాగరు కదా? లాగినయెడల, నాలుగు శబ్దములు అప్పుడే అయినవి గనుక, ఇంక పంచమ శబ్దమే మాకు దిక్కు.

గణ—మీరు పంచములా? అయితే మాలలమని ఎందుకన్నారు? మాలతలమని చెప్పి ఉంటే ఈచిక్కే లేక పోవున. మీకు రింగభేదం తెలియదు కాబోలు.

మరి—తెలియక పోవుట ఏమి? పుంగ్లింగమునకు నిదర్శనము రాజేంద్రుఁడు; స్త్రీ రింగమునకు మేమిర్దఱము;—నపుంసకరింగమునకు మీరు.

గణ—మిత్రమా, చూడవయ్యా, ఈ పడునులు నన్నేలాగు ఆకారవిస్తున్నారో! బ్రహ్మచారి నైనంత మాత్రం చేతనే నేను నపుంసకఁడనా?

శంధ్ర—మీరు బ్రహ్మచారులా? ఆట్లయినచో మిష్టులను అనుట మాదేపారపాటు; క్షుచించుఁడు. శతసంఖ్యవఱకును గోతులు మీకు జత కదా!

గణ—ఏమీ, నేను బ్రహ్మచారిని గనుక శతమరట్కనమానుఁడనా? అదే నిజమైతే, వల్లెయిపోయినవి కదా, చెట్టెక్కకుండా ఈలాగు కూర్చుంటానా?

శంధ్ర—అయ్యా, ఇప్పుడు మీరు పారవడినారు. “గోతు” లని అనలేదు; “గోతు,” లన్నాను. “గోతు” లనఁగా స్త్రీలు. మీవంటి వారియెడల సరళముగా నే పలుకుదుము గాని పరుషములు పలుకుదుమా? “శతసంఖ్యవఱకును గోతులు మీకు జత” అనఁగా, మీకు నూలుగురు స్త్రీలు అవసరమని నా ఉద్దేశము.

గణ—అప్పుయ్యా! నూలుగురే? ననేమి రాజనా, ఎందఱో భార్యలను కట్టుకొనడానికి?

శంధ్ర—రాజనకెందఱు భార్యలు?

గణ—ఇటువదిలెడుగురు కారా?

శంధ్ర—ఏమీ, మీ వారికృష్ణరాజనకు భార్యలు ఇటువది యేడుగురే! ఇంతకు పూర్వము పారికమందియ, ఇంక కాబోవు వారు ఇద్దఱునా? సరసములకు మీరు దిగి, ఆయన ఉలుకక పలుకక కూరుచుండుట చూచి ఏమో కచ్చకట్టి న ఏకవత్సరతఃకుడేమో అనుకొంటిమి.

గణ—నా మిత్రుఁడు ఏకవత్సరతఃకుడే; శంధ్రమతీదేవి తప్ప తక్కిన స్త్రీలను కన్నెత్తి అయినా చూడఁడు.

శంధ్ర—మీ రాజనకు ఇటువదియేడుగురు భార్యలని మఱి మీరెందుకు చెప్పినారు?

గణ—హఠాః! కాదు. “రాజు” కనే అన్నాను. మీరు పొరడిత్యం ఊరకే వెలిగిస్తూ ఉండడం చూచి, “రాజు” అన్నమాటకు “చంద్రుని” డని అర్థం చేసుకోక గలరనుకొన్నాను.

చంద్ర—అలాగా?.....పోసిండు. చంద్రుని మీది ఈ నమస్క పూర్తి చేయడం:

“చంద్రుని బొడగాంచి, అంబుజంబులు విచ్చెన్.”

గణ—ఓహూ! ఏమి అవకతవక నమస్క!

క. తంద్ర కలిగించు మధువును

చంద్రవదనలార, మీరు చండాలులు కా-

నం గాగిరిరో? లేకలు

చంద్రుని బొడగాంచి, అంబుజంబులు విచ్చెన్?.

41

చంద్ర—అహ! ఏమి అవకతవక పూర్తి! అయినను, “చండ” మైన “అరి” అనగా “తువ్వెడ” అని చక్కగా “చందలి” శబ్దమును శ్లేషించినారు... అహ! పంతులు వట్టిసట్లు ఈ శబ్దమునకును రెండవ అర్థము లాగినారు..... అవును, రాని చోటనైనను అధికార్షణ చేయు సమర్థత మీ ప్రాప్త్యులులదే కదా?

గణ—ఓహూ! నేను శ్లేషించానని నీవు వ్రయర్పించావా?

చంద్ర—అశ్వే! శ్లేషించు నేర్పు మాకెక్కడిది? కావలసినయెడల ఆశ్లేషించు నేర్పు కలదు. రసికచక్రవర్తుల ఓప్పుడల ఉన్నయెడల చూపింతుము.

గణ—అహ! మీ పడుచుండనపు కొప్పు మిమ్మరిని లింటూ ఉన్నది.

చంద్ర—స్వామీ, నిశ్చయము. మా జవ్వనము ఈ అడవి గాచిన వెన్నెల అయినది. మా సల్లాపములును చిలునపులును కౌగిలింతలును ఈ అడవి చెట్ల పాత అయినవి..

సీ. బలుమావి తాతకు గిలిగింత కొలిపి, నం-

పంగె మామకొక్కింత మొగము చూపి,

వావిలి బావకై ఎలచి ఉన్నరుమని,

గోరంట మగని అక్కున గడించి,

గోగు మిండనితోడ కొంత మాటాడి, ప్రి-
యాళుప్రియుడు మెచ్చనట్లు పాడి,
తిలకరసికు వంక తిలకించి కనుగీటి,
సురపొన్న మఱిదిని చూచి నవ్వి,
పొగడయల్లునికిన్ కల్లు బుక్కెడిచ్చి,
పొలయలుక పూచుచు నశోకపున్ మనుమని
తన్ని: తీగెబోడులమైతి మన్నిగతుల;
మానుగు మె ఘనతరుసంగమంబు దొరక?

42

మరి—అక్కా, ఈ రాజవంశురైట్టి సమన్యమ పూర్తి చేయునా?
హరి—గణపతి కంటే నాకెక్కువ శక్తి లేదు. అయినను నాకొక విధముగా తోచి
చినది, వినుడు.

క. ఇంద్రదిశ తెల్లనయ్యెను,
చంద్రికలున్ మాసె, ఉదులు చనె, పడమటిలో
సంద్రంబునం బడన్ చను
చందుగ్గిం బొడగాంచి, అంబుజంబులు విచ్చెన్.

43

చంద్ర—కిట్టింపుగా ఉన్నదే కాని మీ రసికతకు తగినట్లుగా లేదు. చెల్లెలా, నీవు
పూర్తి చేయవే.

మరి—

క. సాంద్రముదశ్రుమరంద-
మ్ముం దోయుచు మాదునేత్రముల నెడు మిష ఛా
యేంద్రనిధి తేజని హరి-
శ్చందుగ్గిం బొడగాంచి, అంబుజంబులు విచ్చెన్.

44

గణ—భేమా!.....మూలెతలు గదా, మీకి పాండిత్యం ఎక్కడ ఉందింది?
చంద్ర—మేము జగదేకవివేకి అగు వాల్మీకికి మనుమరాండ్రము; అయిన వలన
సకలకళలను నేర్చినాము.

గణ—మీ పేరులు—?

చంద్ర—మానా?... మావి బంగారు తోటలలో గుర్రుని ముత్యాల పేరులు.

గణ—ఇది తాతల నాటి ఈస్యం. చాచికేం గాని నమస్యకు మాటు నమస్య ఇస్తాను; మీరు పూర్తి చేయండి:

“చారము లేని హారము నితంబిని ఎట్టిటుగా ఘటల్లెనో?”

చంద్ర—ఇది అవ్వల నాటి నమస్య. ఇది కష్టమని మీరేల అనుకొన్నారా?

గణ—దీని పూర్వోత్తరసంధర్భం చాలా ఉంది; చెప్పుతాను చివరికి: నేను మొదట కాశీదేశపువాడను; కాశీరాజు ఆస్థానకవిని. అక్కడకు అన్యదేశం నుంచి ఒక విద్వాంసుడు వచ్చి నాకు ఈ నమస్యను పూర్తి చేయమని సభలో ఇచ్చాడు. నాకేమీ తోచక నెల దినాలు గడువడిగాను.

మరి—అప్పటికైనను పూర్తి చేసినారా?

గణ—ఓ, అడలేనీ మఱి. ఆ రాత్రే ఎవరికీ చెప్పకుండా అయోధ్యకు బయలుదేరి పరుగుపరుగున నడిచి నెల దినాలు అయ్యే సరికెల్లా ప్రయాణమంతా పూర్తి చేసాను.

మరి—అయినయెడల, ఆ నమస్య ఇప్పటికిని పూర్తి కానేలేదా?

గణ—అయింది. అయోధ్యకు వచ్చి ఇక్కడి ఆస్థానకవికి ఆ నమస్య నేను ఇచ్చాను. అతడు ఏలాగో గింజుకొని ఈలాగు పూర్తి చేసాడు:

“ఓ. చారమునంగు నున్నవుడు తోచిన నీ మెడలోని హారమే—

నారసి, పెద్దమాత్యములదంచు భ్రమించితి; పట్టి చూడగా

చారులతాంతమాల యని స్పష్టమై; ఇందలి పువ్వులెల్ల మం-

చారములేని, హారము నితంబిని, ఎట్టిటుగా ఘటల్లెనో?” 45

చంద్ర—పైరి బాగుగా ఉన్నదే కాని నమస్యపూర్తి కష్టమై. “హర” శబ్దము ముత్యాల పేరునకే కాని పువ్వులదండకు చెల్లదు. చెల్లెలా, నీవు పూర్తి చేయవ.

మరి—అక్కా,

ఓ. చేరువకిప్పు రాక మును చిత్రపు వర్ణము కల్గినట్టి నీ

హారములోన నీలమణుల కలవంచు భ్రమించి, వర్తలా-

కారముఁ బట్టి ముత్యములె గా యని పోల్చితిఁ: అవి నిక్కపుం
దారములేని, హారము నితంబిని, ఎట్టిటుగా ఘటిల్లెనో? 46

చంద్ర—చెల్లెలా,

ఉ. మారసమానరూపసుకుమారు త్రిశంకుకుమారు సుందరా-
కారము కాంచి తాపమున క్రొగెడు నాయెడకాఁక సోకుటన్
మాతెను తారహారమున మౌక్తికముల్ హరిసీలముల్ బలెం;
దారము లేని హారము నితంబిని, ఎట్టిటుగా ఘటిల్లెనో! 47

గణ—నమస్కాపూర్తి బాగుంది గాని శైలి తప్పు.

చంద్ర—శైలి ఏలాగున తప్పు.

గణ—“శైలి” అంటే శీలసంబంధమైనది గదా. పరసతీవిముఖుడైన హరి
శృంగుడి శీలానికి ఈ పద్యం విరుద్ధంగా ఉంది. “త్రిశంకుకుమారు” అనడా
నికి బదులు “నృపాలకుమారు” అన వలసింది.

చంద్ర—మీ రాజుగారు రసికచక్రవర్తి అనుకొన్నాము.

గణ—రసికత్వానికి పరసతీసముఖత్వమే ముఖ్యమా? భార్య విషయంలో రసిక
త్వం కూడామా?

చంద్ర—బ్రహ్మచారులు, మీకు భార్య అన్న ఇంకను అపురూపముగానే ఉండును.

క. అతిభక్తి కతమునను తా

ప్రతిపదనం బీదు, మాటు పని నల్పదు, క-

ల్పితకోప మూన; దేగతి

పతి రసికత చూపఁ గలఁడు భార్యయెడ నికన్? 48

మరి—

క. ఊరింపులు బెడరింపులు

తాటింపులు వగలు బిగులు తక్కులు మొక్కిల్

నేరువులున్ చూపని నిజ

దారయెడల, ఎట్లు రసికతను చూపనగున్? 49

గణ—మీరు చెప్పిన లాంటి రసికడు మాత్రం ఇతఁడు కాఁడు. మీ శృంగారపద్యాలు ఇతని మీద కుప్పరింకక ఇతఁడిని ఈలాగు బ్రతుకనియ్యండి.

చంద్ర—వీలైనంత వఱకు ప్రతిపద్యమును నభావరివరముగా వర్తింపఁ జేయక తప్పునా? అది సాంప్రదాయము గదా?

గణ—అలాగైతే మఱి పద్యాలే వద్దు. కావలినసంత కవిత్వదర్శ జరిగింది. ఇంక సంగీతం లోనూ, నాట్యంలోనూ, అభినయంలోనూ, మీకున్న నేర్పు చూపించండి.

చంద్ర, మరి—చిత్రము. ఇదిగో, పాడుకు నాట్యము చేసెదము:

సురట — అది.

కను- పండుగ అయ్యెను వగకాండ,

రసి- కుండపు కావున నిను చూడ॥ కను॥

నిందుచందురు వంటి- నీ మొగము కన!

నిండెను నా మది తమితోడ॥ కను॥

మదనుం డదయత- పదనగు శరముల!

ఇదె ఏసెను- నాయెడఁ గాండ॥ కను॥

కొత్త జవ్వనము- కొను హరిశ్చంద్ర,

ఇర్తతి అర్పించెద కూడ॥ కను॥

గణ—పాట కూడా నభావరి వరమేనా?...మిత్రమా, కొత్తజవ్వనం వీళ్లను ఈలాగు చేస్తూ ఉంది కాబోలు. వీళ్లకు ఏదో బహుమానం ఇచ్చి త్వరగా వంపివేయి.

హరి—మాలెతలారా, ఇదిగో నా ముష్టటుంగరము. ఇది చూపించినయెడల నా భనాగారాధికారులు మీకు సూటపదాఱులు ఇచ్చెదరు. వెళ్లి పుచ్చుకొనుఁడు.

చంద్ర—సుందరీకంఠార్పా, ఉంగరముతో మాకు ప్రయోజనములేదు; అది నీవే ఉంచుకొనుము.

హరి—మిత్రమా, ఇదేగో?

చంద్ర—రస్థాశాండపు, ఈ మాత్రము మా ఉద్దేశమే పోల్చుకొన లేదా? ముష్టటుంగరము ఇచ్చెదనని నీవనఁగా ఉంగరమును నిన్నే ఉంచుకొన్నంటిమి?

గణ—అమ్మా, మీ పోతరం! మీకు మున్న కావలెనా? ఉంగరం రాజే ఉంచు కొంటే, ఇక మీరే “బుగాగమం” నాపాలు కాబోలు!.....ఏకపక్షీవ తఘ్నతైన మా రాజును ఈ లాగు అడగ దానికి మీకు ఇయం లేక పోయిందా?

చంద్ర—అయ్యా, రాజుగారి ఏకపక్షీవతమునకు భంగము కలిగింను మాట ఏ దియును మేమన లేదే. అగ్నిసాక్షికముగా వివాహము చేసేకొనినయ్యామె తప్ప తక్కిన మా వంటివారు వత్తు లెట్లగుదుడ?

గణ—చాలు, చాలు; ఇంక మీ దనువు కట్టించండి... రాజా పరకాంతావిముఖుడు; మీరా మాలకన్నెలు. మీకీ మాత్రం జ్ఞానం లేకపోయిందే?

చంద్ర—మాకు జ్ఞానము లేక పో లేదు. మీరన్నట్లు మేము కన్నెలము కాని పరకాంతలము కాము. రాజుగారి పరకాంతావిముఖత్వము మామెడల బాధించదు. ఇంక మాలవారమని కదా సంశయము! అదియు ఒక బాధకము కాదు. మీ రాజుగారికి కూడ కొంత మాల సంబంధమున్నది. మాల అయిన త్రిశంకుమహారాజుగారి కుమారుడే కదా ఈయన? వారికి పుట్టిన ఈయనయు మాలవాడే. కాబట్టి ఈయన మాసంపర్కమునకు జడియవసరము లేదు.

గణ—ఈ నా దండం కొవ్వనుండి పుట్టింది. మీరూ కొవ్వలే. దీని సంపర్కానికి మీరూ జడియవసరం లేదు.....మిత్రమా, ప్రయోగింపుమని నెలవా?

హరి—గణపతి, కోపింపకు. అజ్ఞానముచేత కదా వీరిట్లుచున్నార? అందు వలన వీరికి జ్ఞానము కలిగింప ప్రయత్నింపుము.....ఓమాలెకలారా, మీరిట్టి అసందర్భపు కోరికల కోరుట న్యాయమా?

మరి—ఓ భూమిశ్వరా, మేము కోరిన కోరిక అసందర్భమైనది కాదు.

శా. నా ప్రేమన్ కని, పంచబాణములచే నన్ కొట్టి, మూరుండు పంచప్రాణంబులు పోవఁ జేసి నను పంచత్వంబు నొందించు; ఓ-హోప్రాణేశ్వర, రాజశేఖరుడవై యున్నట్టి నీ వింక ర-మృత పోవంగ; ద్వితీయగాఁగ కయికొమ్మా నద్రసజ్ఞన్ ననున్.

గణ—ఈయన రాజశేఖరుడైతే మీ అప్ప గారిన్ని నీవు గంగవునా? పిల్లని కిక్కి కూర్చోవలెననుకున్నావు కాబోలు!...మన్నుడు అయిదు బాణలలో ను కొద్దాడే? అతఁడి అయిదు బాణాలకంటె రుట్టుమని తగులతది నా అయిదు వేళ్లున్న, భద్రం. ముట్టరాని వాళ్లమని మహా లెగనీలుకూ ఉన్నారు.

మన్మథుఁడీ వంశవాణాలకు రెండింతలైన సాధనం ఈ మధ్యకట్ట: “దండమ్ దళగుణమ్ భవేత్” అన్నాడు.

చంద్ర—ఓ భూలోకమన్న భా, మా కోరిక అసందర్భమైనదా? ఎంత సందర్భ మైనదో చిత్తగించుడు.

మ. శరమూర్ వేయఁ దొడంగి యంగభవుఁడేచంగం గడంగెన్ మముం
గరుణన్ మాని; అచంగుడొ నతఁడు చిక్కంబోడు మా కెప్పుడున్:
సరిగా నూపున మన్మథుండవగు నో సామీ, ఇటుల్ నీవీట—
స్తోరకన్, కాఁగిట కట్టి పెట్టకయె నిన్నున్ కూడ పోనిత్తుమే? 51

అయ్యా గణపతిశాస్త్రిగారూ, సహేతుకములు కాని మాటలు మేము ఏమైన నను పలుకుదున్నామోమో మీరే చెప్పుడు. కొట్టేదనని దెదరించుట ఏమి న్యాయము? చేతనైనయెడల మా కోరిక తప్పని యుక్తిచేత సుప్పించుడు.

గణ—సెప్పించాలనా? రాజు ఒప్పుకోకుండా ఉన్నాడు గాని లేక పోతే సుప్పించడం ఎంతసేపు? మీ లాంటి వాళ్లను ఖండించడానికే నేను దండధరుడనయ్యాను, బాగర్త.

హరి—మాలెతరారా, నేను మీమాటలను విన సహించ లేకున్నాను.

చంద్ర—ఓ రాజా, నీకు విన సహ్యమైన మాటయే చెప్పెదను, విను: చంద్రమతి నేలుకొనుటలో నీకేమియు అభ్యంతరము లేదు గదా?

హరి—అభ్యంతరము లేదు.

చంద్ర—ఓ సత్యవతా, అట్లయినచో మమ్ము ఏలుకో. నేను చంద్రును; అది మతి. మమ్ము ఇద్దరిని చేపట్టి చంద్ర, నది, నేలుకొన్నవాడవు కమ్ము.

గణ—అబ్బా; మీసిగలు తలగ! ఇందుకా ఇంతసేపై పేరులు చెప్పకుండా కా లక్ష్యవం చేసారు? ...ఓ మాలెతరారా, ఇది వినండి: మీ బుగ్గ లెంప; పొ చుం పొత్రం నూతి నూతి నా చేతిమీద కాసిన వీటిని కాయలంటారు. ఇవి రెంహ కలిస్తే లెంపకాయలవుతవి. కలుచనుంటారేమో చూడండి.

మతి—ఓ సత్యహరిశ్చంద్రా, ఊరకున్నావేమి? చంద్రమతి నేలుకొందనని చెప్పి నావు; మాట నిలువఁ బెట్టుకొమ్ము.

హరి—నా సత్యనియమమునకు ఇప్పుడు భ గమేల కలుగును? మిమ్ము చేపట్ట వలసిన అవసరము లేకుండ్లనీ, నేను మీరు చెప్పిన పేరు గల వర్తిని ఏలుకొను

కునే ఉన్నాను. నా ఉదేశము మాడ అదే. ఉద్దేశమునకు తప్పుగా నడిచినన కదా నత్యవియమము తప్పును?

గణ—మిత్రమా, పూర్వపక్షం సిద్ధాంతం ఇవన్నీ పెంచి వీళ్లలో ఈ అనవసర భర్ప అంతా ఎందుకు? అలాగు చక్కబడ వలసిన వాళ్లు కాదు. వ్యవహారం ముదురుతూ ఉంది. లెంపవల్లు లింటేనే కాని వీళ్లు కాళ్లు నడిపించే చాడ కనబడదు.

మరి—లినుటకు వండ్లు లేక చెట్టెక్క వలెననుకొన్నారే; ఇవెక్కడి వండ్లు?

గణ—లెంపకాయలే ముదిరితే లెంపవల్లు అవుతవి; అవి తగిలితే లెంపవల్లు ఉడుతవి.

జారి—ఓ మాత్రలారా, చివరి మాట వినుడు; ఎంత సంపద అయినను ఇచ్చెదను. కావలసినయెడల కొరుకొండు; లేకున్నయెడల మీ దారిని మీరు పొండు.

శంధ్ర—రాజా, అతనురాజ్యసంపద తప్ప తక్కిన తక్కువ సంపదలు మేమొల్లము.

గణ—అఁ, అలాగా?... “అతనురాజ్యసంపద” అంటే తనువు లేని రాజ్యసంపద గదా? మీకు తనువులు లేనట్లు చేసి, అతనురాజ్యసంపద కలిగిస్తాను, ఇదిగో. (కొట్టాను.)

మరి—(విచ్చుచు) ఓ రాజా, శుష్కమలలమైన మమ్ము ఈ లాగున కొట్టించగలవా?

చ. మదినుండు వేయనట్టి కనుమంబుల తాఁకునకైన నిల్వ నో-

పదు, చిగురాకుపానుపులపైని పరున్నను గండు, గట్టిగా

అదుముచు కౌగిలించిన రవంతయు తాళంగఁ జాల, దట్టినా

మృదువగు మేను దెబ్బలకు నేగతి నోరుచు? ఓరి కూర్చుండు. 52

శంధ్ర—(విచ్చుచు)

చ. ఒడలిని చేతితో నిమరుటో, ప్రియమారంగ కౌగిలించుటో,

జడుపును తీర్చి పేముడి యెసంగ కవుంగిట నిల్పుకొంటో, ము-

ద్దిడుటో, ప్రియోత్తులన్ పలికియిష్టము కొల్పుటో,—అంతె కాకిటులే

పడఁతుల గొడ్డులన్ బలెనె బాఁడంగ చెల్లునె? ఓరి కూర్చుండు. 53

శబ్దాల, రావే. నరనవెఱుంగని బట్టి మోటు వనకములయొద్ద నిల్వ మాడ

దు. ముసిండిచెట్టాకు వండు వగ ఈ సపుంసకునకు ఇంక సుయావము పెట్టిన ఆ తలకొట్టమారి బ్రహ్మను తిట్ట వలెను.....మనము పోయి మన పెంపకపు తండ్రి అను విశ్వామిత్రునితో మొట్ట పెట్టుకొందము.

[చంద్రయ మలియు నిష్క్రమింతురు.]

హరి—అహ! నీరు విశ్వామిత్రుడు పెంచుకొనిన కూతులంట. ఇప్పటికే ఆయనకు కొవము తెప్పించి ఉన్నాను. ఇంకను ఏమి చిక్కులు తెచ్చునా!

గణ—వీళ్ళ కాటుకూతల గురించి విన్న వెనుక కూడా కోపగిస్తే వీళ్ళకయిన ప్రియశ్చిత్తం ఆయనకూ కావలసిందే.

హరి—గణపతి, అడువారిమీద చేయి చేసికొనుట పొరపాటు సుమా.

గణ—పొరపాటు కాదా మఱి? మూడింతలు కానై ఉన్న నీసౌభాగ్యసంపదకు అడ్డుగా వచ్చి నీమోటి దగ్గటి ముద్దుడఁ గొట్టినవాడనయాను. వాళ్ళు నీమీద పడుతూ ఉంటే చూచి ఊరుకో వలసింది. మీకు బ్రహ్మముదులు పడితే నాకు రెండు కాసులైనా దొరకి ఉండును.

హరి—ఓయీ, నీవు నాకు చేసినది మేలు కాకపో లేదు. కాని విశ్వాసపు తొందరచేత చేయవలసినదానికంటే ఎక్కువ చేసినావేమో? .....ఉండుండు, విశ్వామిత్రుని మాటవలె విన వచ్చుచున్నది.

[తెరలో]

కా. ఓరీ రాజ్యమదాంధ, ఓరి శత, ఓరోరీ హరిశ్చంద్ర, ఏ
రా? రవ్వంతయు జాలి లేక సుకుమారాకారలా ఏరీ నా
రా! రానావులొసర్తువా? ఇంక మదీయాక్షుద్రరౌద్రంబు క
గ్గోరా, నీజయి పోక తప్పుదువె తద్దోరాగ్నిలో దగ్ధమై? 54

గణ—మిత్రమా, ఈ విశ్వామిత్రుడు కోరికాంధుడు సుమీ. అతఁడి కోరికాగ్నిలో నీరయిపోతే కోరికాగ్ని కదా అటి పోవంది?

[విశ్వామిత్రుడు, సక్షతకుడు, చంద్రయ, మలియు ప్రవేశింతురు.]

విశ్వా—(కొవముతో) “ కా. ఓరీ రాజ్యమదాంధ ” (మొదలగు పద్యము కనుపును.)

హరి—ముసిళ్ళరా, నా వలన అపరాధలేకమును లేదు; ఉన్నయెడల క్షమించుడు. (కాళ్ళ మీద పడును.)

విశ్వా—(కారితో హరిశ్చంద్రునితో) నీ వేసి) ఏమీ, నీ వలన అపరాధలేకము ను లేదా? దెబ్బలు తినుట వీరి దోషమేనా?

గణ—స్వామీ, అవును. వీళ్లు ప్రేరిత కాటుకూతలు విని ఉంటే మీరూ అలాగే అంటారు.

విశ్వా—ఓ హరిశ్చంద్రా, నా ప్రాణనమానలగా పెండుకొనుచున్న వీరిని కొట్టించినావంట. అదుప్రత్యమునకు ప్రతిఫలముగా ఇదిగో శాపము ప్రతిగ్రహింపుము.

హరి—స్వామీ, మీరు నా దోషమేమో స్థాపించకుండ తొందర వదిలి శపించుట న్యాయము కాదు.

విశ్వా—(కన్నులెఱ్ఱిచేసి) ఏమీ? నీవు తొందర వదినయెడల న్యాయమును నేను తొందర వదిన యెడల అన్యాయమునా? (పండ్లు కొంటుచు) నీ దుశ్చరితమునకు నాకు ఒట్లు బగ్గనే మండుచున్నది...తండ్రి నరకమున కూలుటకు ఒత్తుకొన్న కఠినాత్ముడవు, నీవు ఈ అడువారిని కొట్టించుట ఒక వింత కాదు గాని గొప్ప సత్యవంతుడనని చెప్పుకొందువే, నీయెడల అపరాధలేకమును లేదని బొంతుటకు ఎట్లు శంకింపకున్నావు?

హరి—స్వామీ, నా కంఠము తెగినను నేనబద్ధమాడను; నేను నిర్దోషిని.

విశ్వా—ఓం, నీ సత్యసంధత గుట్టు బట్టబయలైనది. చంద్రమతి నేలుకొందు నని చెప్పియు ఈ చంద్ర, మతి, నేలుకొనకున్నావు?

హరి—మహాత్మా, మీరును ఈలాగే నెలవిచ్చినయెడల, నేనేమనఁ గలను? నా ఉద్దేశము, ఆపేరు గల నా భార్యను ఏలుకొందుననియే. వీరవనరము లేకుండ నే నేనా పేరుగల దానిని ఏలుకొనుచునే ఉన్నాను గదా! ఇంక నాకసత్యవోష మెక్కడిది? ఉద్దేశమును బట్టియే మాటనిలువఁ దెల్పవలెను. తమకు అతను రాజ్యసంపద ఇచ్చుని వీరు నన్ను కొరినారు గదా? వీరు ఉద్దేశించని అర్థమున నేను వీరి కొరిక నజ్ఞపన్నయెడల వీరికి సమాధానమగునా?

విశ్వా—నన్నువైన అర్థము కాక ఈ మాటలకు వేరే అర్థమేమున్నది?...నరే, సమాధానమైనయెడల, తీర్తువా?

హరి—మీ ఆశ అయినయెడల తప్పక తీర్చి, ఈ విధముగా అయినను మీ కోరిక మును పాపుకొందును.

విశ్వా—అట్లయినయెడల వీరికి అతనురాజ్యసంపద ఇచ్చు.....చూతము, ఏ అర్థమున ఇచ్చెదవు?...ఓసీ తండా, మఱి, మీది సమాధానమే గదా?

చంద్ర } — మాకు సమర్థుడనను.
మరి }

హరి—మునీశ్వరా, “అతసురాజ్యసంపద” అనగా గొప్ప రాజ్యసంపద అనియు అర్థము; గనుక వీరికి నా గొప్ప రాజ్యసంపద అంతయు ఛారపోసెదను.

గణ—మిత్రమా, నీకు మరీ పోతూ ఉందా ఏం?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, నీకు నిజముగా వెట్టి ఎత్తినట్లు ఉన్నది. రాజ్యమును వీరికి ఛారపోసెదవా?

హరి—మీసెలనైనది గనుక ఛారపోసెదను.

విశ్వా—నా సెలవు కాలేదు. ఇదా నీవు తీసిన అర్థము? చూచి చూచి చేతులారా రాజ్యము వదలుకొందువా? నా కూతులను కొట్టినావన్న ప్రథమకోపముచేత నిన్ను కొంచెము భయపెట్టినానే కాని నీమీద నాకు పగ అనుకొన్నావా? ... నక్షత్రకా, చంద్రా, మనీ, రమ్మ పోవుదము. (పోత పోవును.)

హరి—మహాత్మా, అంగుడంగుడు. మాట జాతినది గనుక ఇంక రాజ్యము ఛార పోయిట ఎట్లు తప్పును?

విశ్వా—తప్పుటకేమున్నది? నా సెలనైనది గదా వీరికి రాజ్యమిచ్చెదనన్నావు.

హరి—అవును.

విశ్వా—నా సెలవు కాలేదు గనుక నీ రాజ్యము నీకు దక్కినది.

హరి—మీ సెలవప్పుడే అయినది. నేను ఛార పోసెదననియు అన్నాను.

విశ్వా—ఓహూహూ! అప్పుడైనది; నిజమే.....కాని, నీవిట్టి అర్థము లాగక వని ఎవరెఱుంగుదురు?

హరి—ఏకారణముచేత నైన నేమి? మీ ఆజ్ఞ అయినది గదా! అనేముఖ్యము.

విశ్వా—రాజా, నీకు మరీ చెడుచున్నది. ఈ రాజ్యమీమాలవడుచులేమి చేసికొందు గు? రాజపు, నీశే ఏల వలెను.

హరి—వీరేమి చేసికొందురన్న దానితో నాకేమి ప్రయోజనము? నేను ఛార పోసెదనన్నాను; ఛారపోసెదను.

విశ్వా—చందాలుల రాజ్యములో ప్రజలెట్లుండగలరు? ప్రజల సౌఖ్యము చూచుట రాజకు ముఖ్యవిధి గదా? అట్టి విధి ఆలోచించియైనను నీ రాజ్యము నీశే భరింపుము. మాటవరుసకన్న దానికి ఇంత వట్టింపా?

హరి—స్వామీ, ఆ ఆలోచనలన్నిటిలోడను నాకు ప్రసక్తిలేదు. అదిన క్షూటను నిల్చుకొనుటే నాకు ముఖ్యమైన విధి. మాటకు పట్టించు కాకున్నయెడల మతిచేసితి?

విశ్వా—అహ, నీ మూఢము! నీ భార్యయు విద్వంతుని పిమగుదురని పురము విడిచి నీవు అడవుల పాలు కాంగా వారు నీలో కడగండ్లు వడఁగలరా? వారి గతి అయినను ఆలోచించుము.

హరి—స్వామీ, నాకు సత్యముకంటె భార్యపుట్టెక్కవ కాదు.

విశ్వా—ఇతని మరి చెదరినది. ఎన్ని విధములు చెప్పినను హితమును వినకున్నాడు. తాను పట్టిన కుండేటికి మూడే కార్లని కూరుచున్నాడు. ఇతని చేతిలో పెప్పించిన ఇంతకంటెను లాభముండునమో?...ఓయీ గణపతీ, చంద్రమతీ చేసిని పిలుచుకొని రమ్మ.

గణ—అహ! మిత్రమా, నీకీ సత్యనియమం ఎక్కడ దాపురించిందయ్యా? ఆ యోగి! దేవిమాత్రం అడ్డఁగలదా? అయినా తీసుకు వస్తాను. (పోవును.)

నక్ష—(తనలో) అహ! ఈ రాజు నియమము చూడంగా నా గుండె నీరై పోవుచున్నది. ఇట్టి మహాపుణ్యపుని జాలితేక నా గురువుగారెట్లు బాధించుచున్నారో?...అయ్యా పాపము! ఈయన చిక్క-కు కొంత వఱకు నేనును కారణభూతుడనయినాను. మాలతలకు నేను పెట్టిన పేరులే ఇంత కొంచ ముంచినవి... ఆవుడేమో మహామనకార్యము చేసినట్లు సంజోషించినాను; నా అంతటి కుశాగ్రబుద్ధి లేడని మురిసినాను...ఈయన ఇట్టి సాధువని తెలిసినయెడల నేనీ పాపమునకు ఒడిగట్టుకొనక పోయి ఉండును.

మరి—అక్కా, అదిగో చంద్రమతీచేవి వచ్చుచున్నది.....ఈమె ఇంతటి నిరుపమాన సౌందర్యవంతురాలు గనుకనే ఈయన పికవస్త్రితమునకు భంగము కలుగకున్నది.

చంద్ర—ఆవునే, మనమీమె ముందు దివటీలు వట్టుటకైనను తగము.

నీ. తనచాయ నెడిరించె నని పట్టి నలిపి పై

ప్రాముకొన్నటు మేని పసుపు తనర,

ముకురమున్ కన్నొని మొగము కన్నెట్టి చే-

సెననంగ కుంకుమంబొసరుదుండ,

కరపల్ల వచ్చువాగ్రముల చుట్టును
 గ్రమ్మి తుమ్మెదలన గాజలమర,
 శ్రీకారములు వ్రాసి చివర త్రిప్పిన త్రిపు-
 లన చెవికొనల చెవ్వాకులొప్ప,
 అధిపుని ప్రసాదమును హృదయమునఁ దాల్చు
 పోల్కి నురముమీఁదను తాళిబొట్టు వెలుంగ,
 ఐదువన్నెలున్ కలిగి ఈ యన్నువిన్న
 సాగను కన్నులపండ్లుగై నెగడె మిగుల.

55

[గణపతి చంద్రమతీరోహితాశ్వలహో ప్రవేశించును.]

చంద్రమతి—అయ్యో గణపతిశాస్త్రి, ఆర్యపుత్రుఁడు రాజ్యమునంతయు ఛార
 పోయి నిశ్చయించెనా?

గణ—అయ్యో, నన్నడగకండి. ఇదికాండి నైఖరి చూస్తే నాకు తల నుప్పి పెట్టు
 తూ ఉంది.

[చంద్రమతీరోహితాశ్వగణపతులు సమీపింతురు.]

విశ్వా—ఇదిగో, చంద్రమతీదేవి వచ్చినది.

చంద్రమతి—ఆర్యపుత్రునికి జయమగుఁ గాక!

హరి—దేవీ, నీకు స్వాగతము.

రోహితాశ్వఁడు—నాన్న గారూ, రోహితాశ్వఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

హరి—నాయనా, ఇటు రమ్మ; మునీశ్వరునికి నమస్కరింపుము.

రోహి—మునీశ్వరా, నమస్కారము.

విశ్వా—చీర్షయిచ్చుండుడవు కన్ను.

చంద్రమతి—విశ్వామిత్రహాసీశ్వరా, ప్రణమిల్లుచున్నాను.

విశ్వా—నిత్యమంగళివగుదువు గాక! చంద్రమతీ, నీతో ఒక కార్యముండి ర
 ప్పించినాను. నీ నాకుఁడు వెట్టి ఎత్తి తనరాజ్యమంతయు ఈ మాలకన్నలకు ఛా
 రపోసెదననుచున్నాఁడు. నీవు చెప్పి మాన్పింప వలెను.

చంద్రమతి—ఆర్యపుత్రుఁడు చేసిన దానితో పొరపాలు ఉండదు.

విశ్వా—రాజ్యము ఛారపోసినయెడల నీకతి ఏమగునో తెలియునా?

చంద్రమతి—అర్యపునుగిని నోడిదే.

విశ్వా—నీ మగనికి వెట్టి ఎత్తినది. భారపోయుటకు కారణమైనను ఎఱుంగదువా?

చంద్రమతి—కారణము ఏమైనను ఏమి? ఆయన ఆచార్యుని నిశ్చయించుటయే నాకు కావలసినది.

విశ్వా—ఎంత మతిమాలిన నిశ్చయమైనను సరేనా?

చంద్రమతి—మునిశ్వరా,

క. పతియే దైవంబు పతి-

ప్రతయగు సతి కల్లుగతుల వసుధన్; భగవత్

కృతములలో దోషంబే-

గతి కలుగును? కలుగ, అదియే గతి యగు శనకున్. 56

పతి చేసినది ఎట్టిదైనను నాకు సమ్మతమే. ఆయన చేసినదానిని కాదని నేనెన్నుదును అనను. ఆయన నన్ను అప్పుకొన్నను నేనురక్షండ వలసిన దానని.

విశ్వా—ఏమీ, నీకు చేపుడిచ్చిన స్వాతంత్ర్యమేమైనది? భగవత్స్పృహతో శ్రీపురుషులు నర్వవిధములను సమానులుగా ఉండుటకు ప్రయత్నించుటయే శేషానాగరికతకు ముఖ్యలక్షణమా?

చంద్రమతి—నాకు మగడే చేపుడు; నృప్తికర్తకంటెను ముఖ్యుడు. ఆయన ఆజ్ఞయే నాకు కావలసినది. ఆయన ఆజ్ఞకు విరుద్ధముగా చేపుడు వచ్చి నెప్పినను వినను.

విశ్వా—పోనిప్పు, నీకు చేపుడగు నీ మగడైనను నీకు స్వాతంత్ర్యమియే లేదా?

చంద్రమతి—స్వామీ, నా చేపుడు నాకు కావలసినంత స్వాతంత్ర్యమిచ్చినాడు. ఆయనతో అన్ని విధములను నన్ను సమానురాలినిగా చూచుకొనుచున్నాడు. ఆయన ఇచ్చిన స్వాతంత్ర్యమును ఉపయోగించియే నేను మగని మాట జవదాటిననుచున్నాను.

విశ్వా—చంద్రమతీ, రాజ్యము పోవుట అనగా ఏమో నీకు లిన్నగా భోధపడినట్లు లేదు. నీమగనితో కూడ అడవుల పాలు కావలెను.

చంద్రమతి—అవును; ఆ సంగతి నేనెఱుంగుచును.

విశ్వా—అడవుల పాలు కావలెనను మాటలు వినినంత నేవును నులుకుగానే ఉండినను. అనుభవించినట్టే దాని కష్టము తెలియును.

సీ. నడవనోరువపు నున్నని గచ్చుటహఁగులన్,
 పుట్లపై గట్లపై పోవుటెట్లు?
 గడవ నేరపు తేనెకాల్వలనేనియు,
 ఏటి ప్రవాహములే దాఁటుటెట్లు?
 విడువఁ జాలవు కొత్త విరిచానుపులాకింత,
 కటిక నేల పరుండఁ గల్గుటెట్లు?
 తొడవనోపపు మేని తొడవులనేనియు,
 కొడుకుఁ జంకను నిల్పుకొనుట ఎట్లు?
 తడవు గాని నెచ్చెలులు నీకెడము కాఁగ,
 పొడవు మీడలనుండవు జడుపుచేత,
 అడవి బెబ్బులు బొబ్బలనిడెడు వేళ
 విడువవా పాణిములు నీవు పడఁతిమిన్న?

57

రంధ్రవరి—మునీశ్వరా, మీకు తెలియని సంగతులేమున్నవి?

సీ. పుట్టలు గట్టులున్నట్టి చోటైన, ను-
 న్నని యరుంగల్లె కన్నట్టుచుండు;
 పోటనన్ పాతెడి యేటి వెల్లువలు, పూ-
 దేనెకాలువలల్లె కానిపించు;
 నిదురించుటకు జాతి నేలయేనియు, మెత్త-
 నైన పూఁ బొన్నట్లుగానె తోఁచు;
 కొడుకుఁ జంకను నిల్పుకొని నడిచిన, మేని
 తొడవుకంటెను బర్వు తోఁచకుండు;
 అడవి బెబ్బులి బొబ్బలనాలకింప,
 చెలుల పాటల రీతినే చెవికి తిట్టు;
 పతిని కూడి చరించెడు నతికి, వరక-
 మైన స్వర్గంబు కైవడి నలరు గాదె?

58

నక్ష—(తనలో) ఆహ! ఏమి ఈ సాధ్య పాత్రివత్కము! భరతునిద్వయము భరతుశ్చ
స్వయం. వీరికి దైవము నర్వహా కులు చేయును గాక!

విశ్వా—అ మగనికి తగిన మగువపు అగుదువు. ఓ చెట్టిదానా, మీరిద్దఱును కష్ట
ములు వడఁ గలరు గాని, ముక్కు-వచ్చలాఱని ఈ ముద్దు బిడ్డఁడు రోహితా
శ్వుఁడో?

రోహి—అయ్య, నా గుఱించి ఏమనుచున్నారే?

విశ్వా—ఓయీ రోహితాశ్వా, మీ నాయనగారు రాజ్యమునంతయు ఈ మాలెతలు
కోరఁగా వారికి ఇచ్చి వేయుచున్నారు.

రోహి—అవును; నాన్నగారు ఎప్పుడును అదే తీరు. ఏది కోరినను తీర్చుటే నారి
వాడుక. నేనెప్పుడేది కా వలెనన్నను లేదని ఇప్పటికి అని ఎఱుంగరు.

తే. గీ. కోరినానొక పరి నాన్నగారి నూఱు
కుఱుచలౌ మంచి ఎఱ్ఱని గుఱ్ఱములను;
ఎఱ్ఱగా సమకూర్చిరో ఎఱుంగఁ గాని
కాదనక తీర్చిరా పొందె నాదు ముద్దు.

59

విశ్వా—అవునయ్య, అది అంతయు బాగుగానే ఉన్నది. నీవు కొడుకువు గనుక
నీ ముద్దు ముచ్చటలు తీర్చుట ఆయనక విధి.

రోహి—నా కోరికలే కావు; ఎవరు కోరినను ఆయన లేదన లేరు.

విశ్వా—నంతోషమే; కాని నీకు ముందుకు రాఁబోవు రాజ్యము నీ తండ్రిగారు
దానమిచ్చుటకు అధికారము లేదు గదా అది ఎఱ్ఱ భారపోయఁ గలదు.
నీవు అడ్డు.

రోహి—మీరు చెప్పుచున్న నంగతి నాకు బోధపడలేదు. ఏమైనను, నాన్నగారు చే
యఁబోవునది వద్దని నేనెఱుఁగదా? ఎంత మాట?

విశ్వా—అట్లయినయెడల, నీ తలిదండ్రులతో కలిసి అడవులలో కష్టపడెదవా?

రోహి—నాన్నగారును అప్పుయు దగ్గఱ ఉన్నయెడల నాకు అడవియే వుల్పుల తో
ట; కష్టములే సుఖములు.

తండ్రిమఱి—(రోహితాశ్వుని చేరఁ దీసి) నా తండ్రి, మీ తండ్రిగారికి మీరు తెచ్చు
వల్పు?

నక్ష—(తనలో) ఈ దంపతులకు తగిన పుత్రుడు. ఇతడు చిరంజీవియై వంశము నిలువఁ జెట్టును గాక!

విశ్వా—కుటుంబమునకంతటికిని ఒక్క వెట్టియే. పట్టినయెడల నేనెల అడ్డవలెను? .....

హరి—గణపతీ, నీళ్లను తెచ్చు.

గణ—నేను లేను...మిత్రమా, మిత్రమా, నా మాట విసవయ్యా; రాజ్యం. ఇచ్చి. చెడిపోకయ్యా. నిన్ను ఆశ్రయించుకొని ఉన్న మహానయినా రాజ్యము నిలుపుకోవయ్యా.

చంద్రమతి—ఆర్యపుత్రా, ఇదిగో నీళ్లు నేను తెచ్చెదను. (పోవును.)

విశ్వా—(అపవారించి) నక్షత్రకా, నేనిప్పుడు హరిశ్చంద్రుని మునుపటి దానత్రవ్యమును ఇచ్చని అడిగెదను. నీవీతని వెంట వెళ్లి, ఆ సొమ్ము ఇచ్చు వజరును ఇతనిని ఎల్ల విధములను బాధించి, ఏ విధముగా అయినను బొంకింప వలెను.

నక్ష—(అపవారించి) స్వామీ, ఈ కటిక పని నాకు వస్తు. మఱి ఎవ్వరినైనను పంపుడు.

విశ్వా—(అపవారించి) మఱి ఎవరిని పంపుదును? నాకున్న శిష్యుడవు నీవైక్కడవే. ఇప్పుడు నామాట నీవు విన్నయెడల, ఆ వెనుక నీవు ఏది కోరినను చేసెదను. లేకున్నయెడల, ఇప్పుడే శపించెదను.

నక్ష—(తనలో) ఇతనితో మనకెందుకో గొడవ? ఒప్పుకొనినయెడల అన్ని చిక్కులును తీలును. ఆ వెనుక నా ఇష్టమే కదా? (అపవారించి విశ్వామిత్రునిలో) స్వామీ, అలాగే కానిండు.

[చంద్రమతి జలకలశము వట్టుకొని వచ్చి హరిశ్చంద్రునకు ఇచ్చును.]

హరి—స్వామీ, ఇదిగో ధార పోయుచున్నాను:

క. త్రికరగంధుర్ధిగ నే మా-

మకరాజ్యంబెల్ల చంద్ర, మతి, కైకొనగా

ఇంక నాది కానియల్లుగ

ఒకమాతే ధార పోయుచున్నాడనిచే.

60

నీనికి పంచభూతములు సాక్షిభూతములు.

గణ—ఓ చంద్రమతీదేవీ, రావత్తూ రా. నీకే రాజు కాజ్యం ధాక పోస్తూ ఉన్నాడు.

విశ్వా—రాజా, ఈ గణపతి చూపించిన దారి బాగున్నది. ఈ రాజ్యము చంద్ర వారిది.

హరి—స్వామీ, ఇది చంద్రకను, మరికిని, భార పోసినాను. అట్లని నా ఉద్దేశము. అందుచేత వారిది.

విశ్వా—రాజా, అట్లునునయెడల ఒక్క చిక్కు వచ్చును. ఇంతకు ముందు నాకు యజ్ఞము కోసమై కొంత ధనము దానము చేసి ఉంటివే. ఆ అప్పెల్లు తీర్చగలవు? రాజ్యము వైసను తిరిగి తీసికొమ్ము; లేదా, సొమ్ము ఇయ్యనక్కరలేదనియైనను అనుము. ఈ రెండవ పక్షమున నీ తండ్రికి మఱల స్వర్గమును వచ్చును..... అట్లే అన్న మాట విమి! ఈ రెండు విధములలో దేనికి ఒప్పుకొన్నను, నీ తండ్రికిని నీకును స్వర్గము కలిగించెదను... నీను ఇంత మారము చెప్పుచుంటు నీ మేలుకే అన్నది మాత్రము మఱచి పోకుము.

హరి—స్వామీ, నా మేలు కోరుచున్నందున మీకు కృతజ్ఞతా పూర్వకముగా ననుసరించుచున్నాను. కాని మీరు చెప్పిన రెండు పక్షముల వలనను సత్యభంగమగును గనుక దేనికిని ఒప్పుకొనఁ జాలను..... రాజ్యము మాలెతలది; నీను మీకు ధనమియవలసి ఉన్నది.

విశ్వా—ఎట్టియ్యగలవు?

హరి—తల అమ్ముకొని అయినను, ఇచ్చెదను. నెలదినములు గడుపు పెట్టెదను. కాకి వెళ్లి అక్కడ సొమ్ము సంపాదించి మీ అప్పు తీర్చెదను.

గణ—కాకిలో గాడిద గుడ్డు తప్ప మఱిమి దొరకదు.

హరి—అక్కడకనేకలు తీర్థయాత్రకై వచ్చుచుందురు. వారిలో ఎవ్వరో నన్ను కొనుకొని అయినను మీ అప్పు తీర్చ వచ్చును. ఆలాగునను తీర్చ లేనియెడల, కాశీవిశ్వేశ్వర స్వామి సన్నిధిని తల బ్రదలు కొట్టుకొందును. అట్లు చేసిన వారి చివరి కోరికలు తీరునటకదా? స్వామియే అప్పుడు నా అప్పు తీర్చును.

విశ్వా—నీ మూఢము ద్రిప్ప నా తరము కాదు. ఆలాగే కానిచ్చు. నా అశ్రమములోనికి ఇప్పుడు రండు. మీకు కావి గుడ్డలు ఇచ్చెదను. ఇప్పటి మీ బట్టలును నగలును కూడ ఈ మాలెతలవి.

[అందఱును నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ చిత్రహరిశ్చంద్రీయము.

తృతీయాంకము.

[ప్రథమరంగము-విశ్వామిత్రుని ఆశ్రమము. విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించును.]
విశ్వా—అహ! పశిష్టా, నీ పంతుడు నెగ్గును కాఁగోలు? ఊడు నందినీకనువును,
నీడు అభిజనులపాలిటి నందినీకనువైన హరిశ్చంద్రుని, నా కొంప తీయుట
కే కాఁగోలు సంపాదించినావు? ఇట్టి లోకోత్తరుడైన శిష్యుడు వారకుటచే
తనే నీవంత నిర్భయముగా దేవసభలో ప్రతిష్ఠ పూనఁ గలిగినావు. నీ భాగ్య
మే భాగ్యము.

చ గురునకు పంగనామములు గుర్తుగ పెట్టెను శిష్యచంద్రులీ
ధరణిని వేనవేలు; సతతంబును సత్పథవర్తనంబుచే
గురునకు సుప్రతిష్ఠ సమకూర్పఁగఁ జాలెడుపట్టి శిష్యుడే
నరునకు కల్లు పూర్వజననంబుల పుణ్యము చేయకుండినన్? 61

అహ! ఈ హరిశ్చంద్రుడు లక్షలలోను కోటలను మాత్రమే కాక మనుష్య
కోటియందెల్ల ఒక్కఁడుగానే లెక్కపెట్ట వలసిన నాఁడు. నా ప్రతిష్ఠకు భం
గము కలిగించు చున్నాడన్న విషయం ఒక వైపు నన్ను పీడించుచున్నను, ఈత
ని దృఢమైన సత్యనియమమును ప్రశంసించక మాన లేకున్నాను.

ఉ. “సత్యమే మంచి, దీజగము సత్యముచేతనే నిల్చు, ఎప్పుడున్
సత్యమే పల్కఁగా వలయు; సత్యము, సత్య” మబంచు నీగతిన్
నిత్యము బోధ చేసెడి మనీషులు కూడ, అగత్యమున్నచో
అత్యధికంబుగా మృషలనాడరె నోటికి వచ్చినట్లుగన్? 62

మనుష్యునకు అసత్యమాడుటయే సులువు; అసత్యమాడుటయే వ్యభావము; అస
త్యమాడుటయే లాభము. అట్టియెడల, సత్యనియమము పూనుట ఎంత దుష్కళ

ము? “నత్యము నిలువఁబెట్టుకొన్నవాఁడు నభూతో నభవిష్యతి,” అని అందుచే తన నెఱపిసి. నా పంథము పొంగొలుటకే ఈ హరిశ్చంద్రుఁడు వుట్టెను గాని, ఇట్టి వాఁడును నభూతో నభవిష్యతి.....అహ! ఏమి నత్యనియమము! ఏమి దృఢచిత్తము! తండ్రి నరకమునకు పోవుచున్నప్పుడైనను మాననా? రాజ్యము పోవుచున్నదన్నను వెనుకతీసెనా? సంశయించెనా? విచారించెనా? పరమపుణ్యశీలుడైన ఇతనిని నా కులాభిమానమును కూడ మంటను కలిపి, ఈ పంథము మూలమున బాధ పెట్ట వలసి వచ్చినది గదా!.....ఓ పాదుపంథమా, నీవెంతటిదానపు? చేయరాని దుష్కృత్యములనెల్ల చేయించి, గాధిపుఁతుఁడను విశ్వామిత్రుఁడన్న పేరుతెచ్చుటకు నీవు నాకెక్కడ దాపురించినావు?...బాల్యమునుండియు నన్నీలాగున పీడించుచునే ఉన్నావు.

పీ. పసితనంబున తల్లి ప్రార్థించినను, తిండి

మెక్కక పస్తుంటి నొక్క నాఁడు;

పోరు మాన్వ్యగ తండ్రి బోధించినను, వివ-

కుండ దెబ్బలు తింటి నొక్క నాఁడు;

గురువుగారనుమన్న కరణి నెప్పటికవ-

కెక్కితి కోదండ మొక్క నాఁడు;

ఇంటివారలమీఁద నెగిరి, మాపట పడి

యింటి పొరుగు పంచనొక్క నాఁడు;

కులము చెడితిని; తపమును కోలుపోతి,

కోపగొప్పనటంచు నల్లురును నింద

చేయ తలయొగ్గినాఁడ నీచేతనె కద?

పంథమా, నీదు జన్మంబు పాదు కాను!

63

.....హరిశ్చంద్రా, హరిశ్చంద్రా, నా పంథమునకు నీవేల అడ్డుగా వచ్చినావు? నీ వంటి పరమపవిత్రుని బాధించుట నాకును కష్టముగానే ఉన్నది...
.....విశ్వామిత్రుని వల్ల హరిశ్చంద్రుఁడు బాధ చెందెననుట కల్ల; హరిశ్చంద్రుని వల్ల విశ్వామిత్రుఁడే నిశ్చయముగా బాధ చెందుచున్నాఁడు: సరపరాధిమైన సాధుజనుని బాధించితిన్న పశ్చాత్తాపము, పంథము తిఱచేమో

అన్న బెంగ, సాధనముల కొఱకు వెదకు ధోలాంబోధనమును నన్ను నిద్రాహారములకు దూరముగా చేసినవి... వివిధమున ఆలోచించినను నా వంతును వదలుకొనుటే ఉచితమేమో?... అని పిమ్మిది, కాశకుని నోట ఇట్టి పదమాటలు వెలువడుచున్నవి?... గాథయుండే! ప్రతిజ్ఞను విడుచుటయే!

శా. లోకాలోక పరీతభూవలయముల్లోలంబు కానీ, నగా-

నీకంబుల మొదలంటగా కదలిపోనీ, పద్మినీవల్ల భుం-

దాకాశంబుననుండి నేల పడనీ, అంభోధి నీరింకిపో-

నీ, కాసలతయు పంతుమున్ విడువఁ బోఁడి కౌశికుండెన్నఁడున్. 64

ఇట్టి హరిశ్చంద్రులు మఱి వేయిమంది బాధపడవలసి ఉన్నను, నా ప్రతిజ్ఞ తీర్చుకొనక మానను. పట్టిన పట్టు చెల్లించుకొన ప్రయత్నింపని నాని జన్మమేల? కాల్పనా?... ఎంత మాట! వంతు విడుచుటయే! వశిష్ఠనిమిది నాకోపక్షమై పోయెను? ఆ కోపము మఱల నా మనస్సున నిండినయెడల, హరిశ్చంద్రుని నియమములును గియమములును నాకు అడ్డురాఁ జాలునా? (పండ్ల పట పట కొఱకు పు)

అ. వె. నాదు పూన్మిక్తస్థుగా తగిలిన హరి-

శ్చంద్రచక్రవర్తి సత్యనియమ-

మేపుమాపు కొఱకు కోపంపురక్కనీ,

వడిగ పుట్టి తోడుపడుము నాకు.

65

[ఒక రాక్షసుఁడు పుట్టును.]

రాక్షసుఁడు—స్వామీ, పుట్టినాను.

విశ్వా—ఎవడవురా నీవు?

రాక్ష—స్వామీ, నేను దంతభూతుడనే రాక్షసుణి.

విశ్వా—ఏలాగు పుట్టినావురా?

రాక్ష—స్వామీ, “కోపంపురక్కనీ, వడిగ పుట్టి తోడుపడుము నాకు,” అని మీ రసడం చేత నేను పుట్టాను. మీ దంతభూతం వల్ల పుట్టాను కాబట్టి దంతభూతుణ్ణి; సంఖ్యాకాలాన్ని పుట్టాను కాబట్టి రాక్షసుణ్ణి.

విశ్వా—ఓరీ దంతఘాతా, “కోతమను రక్కసి” అని నా ఉద్దేశము. అయినను మంచిదే. కోతముగల నీ వంటి రాక్షసుడు నాకిప్పుడవనరకు; కాంతుడైన నక్షత్రకుని వల్ల లాభము లేకున్నది.

దంతఘాతుడు—స్వామీ, నక్షత్రకుఁ డెవఁడు, అతఁడి వల్ల లాభం ఎంచేత లేదు?

విశ్వా—ఓరీ, వాఁడు నీ అన్న; నా జడలవల్ల పుట్టిన వాఁడు. బ్రాహ్మణుడగుట చేత శాంతుడైనాఁడు. హరిశ్చంద్రుని అడవిలో బాధింప వానిని విడఁబెట్టు చుటకు కృత్యాద్యవస్థ అయినది.

దంత—స్వామీ, హరిశ్చంద్రుఁడెవఁడు? అతఁడిని ఎందుకు బాధ పెట్ట వలెను?

విశ్వా—ఆహా! మొదటినుండియు నీకెక్కడనైనను బోధపఱచుకొని రాఁగల ను? ఇప్పటివఱకును జరిగిన సంగతులన్నియు తెలిసికొనుకొని మీ అన్నకువలె నే నీకును ఇచ్చితిని.

దంత—స్వామీ, తమకు నేను ఎలాగు తోడు పడాలి?

విశ్వా—అలోచించి చెప్పవను.....రేపు కదా హరిశ్చంద్రులు వనమునకు బయలుదేలుదురు? రేనటి సాయంకాలమున కాన్పియ్య మూలమున హరిశ్చంద్రుని పరీక్షింపుమని నక్షత్రకునికి ఉపదేశించినాను; అప్పటికిని హరిశ్చంద్రుఁడు లాంగకుండినమొడల వేటొక ఉపాయము చెప్పి నిన్ను పంపెదను... రమ్మ; ఇప్పటికి నిన్ను ఇతరుల కంటను పడకుండ దాచెదను.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

[ద్వితీయరంగము; అడవి. హరిశ్చంద్రుఁడు, చంద్రమతి, రోహి
తాశ్వేడు, నక్షత్రకుడు నడుచుచు ప్రవేశింతురు.]

నక్ష—ఆహా! ఏమి ఈ గ్రీష్మతీవ్రము! మింటినడుమ మిటమిట శోయి చున్న ఈ ఉష్ణకరుడు తనకిరెండు చేతులతో వేడి నివృలను చెరిగి పోయిచున్నాఁడు. ఎటు కదలినను వేడి తగులునని భయపడి కాబోలు చెట్లు తమ ఆకులనైన ను కదల్చుకన్నవి. ప్రజల బాధలకు భూదేవి పుచ్చిన వేడి నిట్టూర్పుల వలె లేదుచున్న ఆవురులు దూరమున జలభ్రష్ట కరిగిండుచు విశ్వామిత్రస్పృటికి నిద ర్శనములగుచున్నవి. లోకమున కెల్లను మిహ్రుడైన సూర్యుఁడు, గ్రీష్మవోషము చే విశ్వామిత్రుడై నాఁడు. ఓ హరిశ్చంద్రా, విశ్వామిత్రుడగుటచేతనే కాబోలు నిన్ను బాధింతున్నాఁడు...అయ్యో, సావను! ఈ ఒక్క పూట, ఈ

అయిదాటు అమడలు నడుచుటచేతనే నీవు ఇట్లు బడలి పోయినావు. ఈ నల దినములును ఎట్లు బాధలకు నిలువఁగలవు? కాంచెట్టి నా మాట విని మా గురువుగారి మాట నిలువఁ చెట్టుము. నీకష్టములు గఱ్ఱెక్కును.

హరి—నక్షత్రకా, అలవాటు లేక పోవుటచేత ఈ జీవనము మొదట నాకు కొంచెము కష్టముగా కనిపించవచ్చును కాని క్రమక్రమముగా అదే అలవాటుగాను? ఎందఁడెందఁడు నరులు కష్టములలోనే పుట్టి కష్టములలోనే పెరిగి కష్టములలోనే చచ్చుచున్నారా కాదు? వారందఱకంటె నాపాచ్చేమి?...ఈమాత్రపు కష్టమునకు భయపడి సత్యనియమమును వదలుకొందునా.....నా కష్టమునకేమి...అయ్యో! దేవీ,

మ. రవివంశంబును చొచ్చియుండుట అసూర్యంపశ్యవీవయ్యనున్,
భవదీయాస్యము పున్నపున్ శశివలెన్ భాసిల్లుటన్ భాస్కరాం-
శువులన్ చూడఁగ రానిదయ్య, ఇపుడిచ్చో మెండుగా మండువే-
సవి వేరెండను తాపమొందు దురువస్థన్ పొందినావే? అయ్యో! 66

చంద్ర—అర్యపుత్రా, మీశీతలకృపావలోకనములలో మునుఁగుచు, మీ చాటున ఉన్నదానను గాన నాకీ ఎండ బాధ ఏమియును తోఁదుట లేదు. సుకమారక రీతులు, మీరేమి గాని చెందుచున్నారో అనియే నావ్యాదయము తల్లడిల్లుచున్నది.

మ. తన వంశంబునకెల్ల భూషణము, వాఘారంబపున్ నీవెయ-
య్యను, నీవై కృప యిగుచుకేనియును లేకుండన్ సహస్రాంశుఁడి
పెను తావంబున నీతనూకనకమున్ స్వేదంబు రీతిన్ కరం-
చెను: నీ తేజము కాంచి యీర్ష్య గొనెనోచిత్తంబునందన్నటుల్.

రోహి—నాన్నగారూ,

హరి—నాయనా, ఏమి? ఆయానముగా ఉన్నవా?.....అయ్యో, ఇంతటి చనితనమున వీనికి ఎట్టి అవస్థ కలిగినది?

అ. వె. ఒక్కచెంప పాలు, ఒక చెంప నీరును

కాటు వాడు; ముద్దుగాటు వాడు;

కన్నులైన తిన్నగా వీడియుండని

వాడు బాధ చెంద వలసె నేడు.

68

నాయనా, ఆయాసమైనయెడల రమ్మ; ఎత్తకొనెదను.

రోహి—నాన్నగారూ, బాధ అని చెప్పుటకు మిమ్ము పిలువ లేదు. మన వెనుక దిక్కునుండి ఎవ్వరో వచ్చుచున్నట్లున్నారని చెప్పుటకు పిరిచినాను.

భండ—(వెనుకకు తిరిగి చూచి) ఆర్యపుత్రా, ఆతఁడు విద్యామిశ్రుడేమో?

నక్ష—అబ్బే! మాగురువుగారికి తెగబారేడు గడ్డముండవలెను; ఇంత కడుపునొందదు.

రోహి—నాన్నా, నాన్నా, అతఁడు మన గణపతియే.

హరి—అవునవును గణపతియే... ఇప్పుడు స్వప్నముగానే కనఁబడుచున్నాఁడు... మనము బయలుదేలు సరికి ఇతఁడచూడ్యమండి తిరిగి రాలేదు. ఇతనితో చెప్పకుండ వచ్చినాము కదా అని నాకును విచారముగానే ఉన్నది.

నక్ష—ఇతఁడిప్పుడు ఎందుకీలాగు కాల్చిడ్చుకొనుచు వచ్చుచున్నాఁడు?

హరి—ఇతఁడు పైకెన్ని హాస్యములాడుచు గడుసువాని వలె కనఁబడుచున్నాను మనసేమో చెల్లెనిది. అందులోను నేనన్నయెడల ప్రాణము పెట్టును. నన్ను విడువలేక వచ్చుచున్నట్లు నోచుచున్నది.

[గణపతి ప్రవేశించును.]

గణ—ఓయీ మిత్రమా, ఆంగవమ్మో. మీరీలాగు దయ్యపు అడుగులు వేస్తూ నడిస్తే మఱి నేను మిమ్మరిని కాకిలోనే కలుసుకోవారి గాని ఈలోపుగా లేదు... (సమీపించి) అప్పయ్యా! ఇక్కడికి ప్రాణాలు గూటను బద్దవి.

నక్ష—ఏమి, ఈ ఆయాసమెందుకు? ఏమి పనిమీఁద వచ్చినావు?

గణ—అయితే మిత్రమా, నాలో చెప్పకుండా వెళ్లిపో వస్తారా?... మీరూ బయలుదేలి ఒక నూతనాడుగులు వేసారో లేదో, నేనూ బయలుదేలాను. అక్కడినుంచి మిమ్మరిని కలుసుకుందామని ఎంత వడివడిగా అడుగులు వేసినా ఏంలాభం? నుకుమారుడను, నేను మీతో సరిగా నడవఁగలనా?

భండ—అయ్యో, పాపము! ఎంత కష్టపడిపోతిమో కదా!

గణ—అయ్యో, నా కష్టం నీలాంటి దానికేం తెలుస్తుంది? రక్క కట్టిమాలమీఁద నడవడం అలవాటు వద్దదానవు కాబట్టి దారిలోని రాళ్లకు నీకట్టే బాధ అ

నిపించి ఉండదు. పువ్వులమీద నడిచేదానపు కాంబిటి అప్పుడప్పుడు నీకు ముళ్లు గుచ్చుకోవడం కూడా ఉండేది. ఆ లాంటి ఘోషలేమీ లేకుండా పెరిగిన నాకీ ముళ్లు దారి ఎంత కష్టం!.....నాకొక్కటి ఎంత వేస్తూ ఉంది. ఈ చాట కాశీయాత్ర చేసే కొట్ల కొలది చాటసాధుల కారితావుడు చేత నరిగింది గదా? ఇంకా ఇంత కర్కశంగా ఉండే? ఇది నిశ్వామిత్ర స్పృహ కాదు గదా?

నక్ష—(తనలో) కాదా మఱి? ఇట్టి దారిలో బాధపడ లేక పోవుట చేతనే నను, ఈమహారాజు బొంకునేమో అని నూగురువుగారి ఆశ...చెట్టిఆళ! (ప్ర)కాశముగా) ఓయీ గణపతీ, నీ మిమ్మనియొద్ద సెలవు వుచ్చుకొని మఱి తిరిగి పొమ్ము.

గణ—నేనక్కడికి తిరిగి పోయేది? అయోధ్య ఏమో మాలవలై అయి పోయింది. ఇంక మంగళాష్టకాలు ఒక్కటే లోపం. మా బ్రహ్మిగాళ్లు ఇంక అక్కడ ఏలాగు ఉండడం? మా గతి ఆలోచించి అయినా ఇతగాఁగు రాజ్యం నిలువఁ చెట్టు కొంటాడని మహా ఆశపడ్డాను. అది జరిగిందికాదు. ఆశలన్నీ అడుగంటిన నాండికి కాశీయాత్రయే గనుక నేనూ మీలోనే వస్తాను.

హరి—అయ్యయ్యో! గణపతీ, ఇదెక్కడి చెట్టి? సుకుమారుడవని నీవే చెప్పుకున్నావు. అట్టివాడవు, మాలో అడవులయందు ఇడుమలు వడఁగలవా? నా చూట విని నిలిచి పొమ్ము.

గణ—మిత్రమా, తీరా చూట జాబీ పోయింది. ఇంక ఏలాగు తప్పుతుంది? చూట నిలువఁచెట్టుకోవడం నీకొక్కడికే కాని మాకెవ్వరికీ కూడదా ఏం?

హరి—నీవాలాగున అనుచున్నావు గనుక నేను మఱి ఏ అభ్యంతరమును చెప్పను.

నక్ష—(తనలో) ఇతఁడు వచ్చుటయు నాకు కొంత కాలక్షేపము. మా గురువుగారు పెట్టుమని చెప్పిన బాధ ఇతనినే పెట్టెదను.

గణ—మిత్రమా, వస్తాను కాని మీరిప్పుడు వేస్తూ ఉన్నంత చేగీరావడుగులువేస్తే నా తరంకాదు.

హరి—అట్లయినచోడల, ఇదిగో మెల్లగానే నడుచుచున్నాము.

నక్ష—గణపతీ, గణపతీ; చచ్చినాను. (చరికిలఁ బడును.)

హరి—ఏమి నక్షత్రకా, ఏమి ఆయాసము కలిగినది? (దగ్గఱకు చేరును.)

నక్ష—ఇంక నేనడుగు తీసి అడుగైనను పెట్ట లేను. ఆయాసముగా ఉన్నది, కాళ్లు పీకుచున్నవి; అడుగులు మండుచున్నవి; కన్నులు తిరుగుచున్నవి. (కాళ్లు చాచును.)

హరి—ఇదిగో నా చేయి ఉండెను; ఇది వట్టుకొని మెల్లగా లేచి రమ్మ. పొద్దును తిరిగినది. ఇంక ఎక్కడనో ఈ వేళకు ఆంగుదము.

నక్ష—రాజా, లేచుటకు శక్తి చాలకున్నది. ఈ గణపతి భజనముల మీద ఎక్కి మెల్లగా ఎత్తో కప్పవడి వచ్చెదను.

గణ—అయ్యో, నాభుజాల మీదే? నా కడుపు నేను మొయ్యలేక ఏలాగో ఈచుకొని వస్తున్నాను. పేడకుప్ప మీద నుక్కగొడుగు లాగు నుప్పు కూడా నా భుజం ఎక్కితే ఇంక ఇక్కడనే బస. పొత్తన్న మొయ్యడం కట్టమనే పూజో హిత్యం చూసుకొన్నాను. బక్క నక్కలాగు కనబడుతూ ఉన్నా నీవు వదిలి పొత్తన్నకు ఏమీ తక్కువ బరువు ఉండవు. అవ్వయ్యా, నిన్ను మొయ్యడమే? ఆమాట అంటేనే నాభుజం గుప్పి పెట్టుతూ ఉంది. నువ్వు మఱి నడిచి రా లేక పోతే ఇక్కడే మాటాడకుండా కూర్చో. నీ లాంటి నక్కలు కొన్ని సహపంక్తికి వస్తవి.

నక్ష—ఓయీ దొడ్డ బ్రాహ్మణుడా, నన్నిక్కడ నట్టడవిలో నక్కల వాత వడ వేసి బ్రహ్మహత్యానుహాపాతకము కట్టుకొందువా? కొంచెము వంగు; నీ భుజముమీద గుట్టపువంద ఎక్కెదను.

గణ—గుట్టప్పంకూ లేదు; గాడిదకాయా లేదు. నువ్వు చెల్ చెల్ గుట్టమని ననారీ చెయ్యడానికే నాకు భుజం ఉన్నదనుకొన్నావా ఏం? సరవాహనం లేనిదీ నడవలేక పోవడానికి నువ్వు నైఋతి లాగు రాక్షసుడవు కాబోలు! నిన్ను మోయగల బలమే నాకు ఉంటే శవాల మోతకే కుదురుకొని ఉండను.

నక్ష—గణపతీ, అనాభుడను; ఈ మాత్రపు పుణ్యము కట్టుకొమ్ము.

గణ—కావలిస్తే అనాధప్రేతసంస్కారపుణ్యం కట్టుకొంటాను గాని నేను నిన్ను మొయ్యలేను.

నక్ష—గణపతీ, గణపతీ, (చెంగు వట్టుకొనును.)

గణ—(విడిపించుకొనుచు) అహహ!...ఓ మిత్రమో, ఈ తారకుడు నాకెక్కడ దాపురించివాఁడయ్యా? నిన్ను బాధించడానికి విశ్వామిత్రుడు పంపిస్తే నీ శాపం లాగు నా మీద పడుతూ వదలడేం?

హరి—ఓయీ గణపతీ, కొందర వడకు...తారకుడనడవేమి? ఈయనపేరు నక్షత్రకుడు.

గణ—తారకుడో; నక్షత్రకుడో. నాప్రాణాలు ఈ లాగు బేబారు పెట్టుతూ ఉంటే నాకు పేరుకెక్కడ వ్రావకం ఉంటుంది?...అదీ నాక “తార,” అంటే

నక్షత్రం కదా? కాబట్టి తారకుఁ డన్నా నక్షత్రకుఁడన్నా ఒకటే; సురలను తారకుఁడేలాగు బాధ పెట్టాఁడో అలాగే భూసురుఁడిని నన్ను బాధ పెట్టుతూ ఉన్న ఇతఁడు తారకుఁ డనడానికి తగదా ఏం?

హరి—సరే, సరే. ఆయన వల్ల నీకు బాధ కలుగఁగియును లే. దేవీ, ఇదిగో లోహి జాశ్వని నీవు నడిసింపుము. నను నక్షత్రకుఁడు నడువలేకన్నయెడల ఎత్తుకొ నెదను.

నక్ష—(గబాలున లేచి) రాజా, నేనే వచ్చెదను లే. ఆయానము కొంచెము త స్గినది.

చంద్ర—అర్యపుత్రా, కొంత సేవటినుంచియు ఆకాశమున మబ్బు చట్టమగుచు న్నది. అందుచేతనే కాఁబోలు చెట్ట అధికమగుచున్నది...ఇప్పుడు కేవలము ను సహింప శక్యము కాకన్నది.

హరి—(నిగానించి చూచి) దేవీ, అవి మబ్బులని నేననుకొనను...ఆహా! ఇప్పుడు వేడి గాడ్చువచ్చుచున్నది...ఏదో కాలుదున్న కమరు కంపును కొట్టుచున్నది ...అదిగో, చిటపిటమని ఏలై పేలుచున్న శవుడు కూడ విసంబడుచున్నది .....ఇది కార్చిచ్చు.

నక్ష—(తనలో) అవును. ఇది కార్చిచ్చే. దీని మూలముననే కదా ఈ రాజరం దుని పరీక్షింపుమని మా గురువుగారు నాకు చెప్పినారు.

గణ—ఓహూ! మిత్రమా, ఈ లేళ్ల మందలు వెనుక చూడకుండా గాలి కంఠి కూడా వేగంగా మనవైపు వీలగు పరుగెత్తుకొంటూ వస్తున్నవో! దొడ్డి సంభా వనలకు వెళ్లే బ్రాహ్మణులకు తప్ప మఱెవరికీ ఇంత పరుగు ఉండదు.

హరి—ఒక్క లేళ్లే అన్న మాట ఏమి? అడవి జంతువులన్నియు కార్చిచ్చు భయ ముచేత తమ వారివై కనులను కూడ మఱచి కలిసే ఇటువైపు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచున్నవి. ఆహా! మరణభయము జంతువులకన్నిటికిని సహజమే కదా!

నక్ష—రాజా, కార్చిచ్చు ఇట్లే వచ్చుచున్నట్లున్నది.

గణ—అయ్యయ్యో! ఇంక మన గతి ఏలాగు? మిత్రమా,... ఏదో మనం తప్పించు కొనే ఉపాయం చూడవయ్యో.

హరి—గణపతీ, భయమేల? ఇప్పుని ఆజ్ఞ లేనిదియు చీమయైనను కుట్టదు. అంత గా ఇప్పుని ఆజ్ఞయే ఉన్నయెడల అది ఎట్లును తప్పదు...నక్షత్రకా, నీవు చెప్పి నది నిశ్చయమే. అదిగో, కార్చిచ్చు దగ్గరవడుచునే ఉన్నది...ఇప్పుడు స్పష్ట ముగానే కనబడుచున్నది. ఆ వంక చూడుము.

సీ. పాగ్లబన్ చంపిన పాతకసంఘాత-

మన పొగ గుచ్చుగుప్పనచు నెగయ,
అనలకణాభి రోమాదుకాటులనుండి
తొఱగినట్టులు మిడుంగులులు చెదర,
జలరాగ్ని బాధచే చటులదంష్ట్రలు కొఱి-
కినయట్లు చిటపిటధ్వనులు పుట్ట,
చెట్లమీదకు రక్తసిక్త జహ్వగముల్
చాచి నాకినయట్లు జ్వాలలెగయ,
బట్టబయలున గాలిచే కొట్టుకొనుచు,
నెత్తురు తరంగములతోడ నిండియున్న-
యట్టి పెనుసముద్రము రీతి నగపడెనదె
కన్నులకు భీతి కొల్పుచు కాటుదిచ్చు.

69

గణ—ఓయీ మిత్రమా, ఈ లాంటి మహావద్రవసమయంలో వర్ణనకు తగలు
కొన్నావేమయ్యో? అది నా చెవిని వడనే లేదు; అంతకు ముందు చెప్పిన వే
దాంతపు ముక్కలు అనలే నా చెవికెక్క లేదు. ఈ అపాయం తప్పే ఉపా
యం ఏదో ఆలోచించు... అదిగో, ఆ పెనుభూతం నాలుకలు చాచుకొంటూ
మింగడానకు మన మీదకు మహా జోరుగా వస్తుంది. చెట్ట విస్తారం అయి పో
యింది. ఇక్కడ నిలువ లేకుండా ఉన్నాము. వెనుకకు పాతిపోవామంటే
కాస్చిచ్చు నాలుగు దిక్కులనూ ఒక్కలాగు అల్లుకొంటూ వస్తూ ఉంది.

చా—ఓయీ గణపతి, అవద తప్పించుకో శక్యము కాని లాగుననే కనబడు
చున్నది. కాస్చిచ్చు నాలుగు దిక్కులనుండియు క్రమ్ముకొని వచ్చుచున్నది. మ
నము చైవము మీద భారము వేసి నిలువబడ వలసినదే కాని అంతటి మ
హాభూతములయెదుట మనుష్యుడేమౌతము?

శా. భూకంపంబుల నాంవ జాలునో? పురంబుల్ ముంచు పెన్ వెల్లువల్
రాకుండంగను నిల్ప నేరుచునో? ఘోరంబైన దావాగ్నులన్
పోకార్పం గలఁడో? బలంపు సుడిగాడ్పున్ మాన్పునో? పిడ్గు మే-
న్దాతన్ కూలక నిల్చునో? మనుజుఁడన్నా ! దుర్బలుం డన్నిటన్.

రోసి—అయ్యో, వెట్టగా ఉన్నది. మొగము మీదకు వేడి అదిరి కొట్టుచున్నది.

పాగ చేత ఉపరి సలుచుకన్నది. ఇక్కడ నిలువబడ లేకున్నాను.

శంధ్ర—నాయనా, భగవద్విలాసము పలాగున ఉన్నదో కాని, మనకిట్టి అపద పరి కలుగ నై ఉన్నదో తెలియదు. ఇదిగో, ఈ బట్ట మొగమునకు అడ్డుగా పెట్టుకొని నా చాలున నిలువబడుము. నిన్ను అన్ని విధములను దేవుడే తక్షించును గాక!

నక్ష—ఓయీ గణపతీ, ఈ వనము తీరు చూడు; ఎంత దర్శనీయముగా ఉన్నదో!

చ చురుచులులాడుచున్, దొరలుచున్, పొరలాడుచు, లేచియాడుచున్,
కరములు చాచుచున్, కలయగ్రమ్ముచు, నెత్తురు వెల్లువల్లుగా
చిరచిగ వచ్చు చిచ్చునను బిట్టుగ కాలి వనంబు సంజచే
ఎటువును కన్న నింగి ఎలెనే కడు సొంపుగ నున్నదద్దిరా! 71

గణ—అద్దిరా?...ఇదేం బుద్దిరా? నీ వర్ణన మండినట్లే ఉంది. ఒక నైపు అడవి ఎల్లా తెగ కాలి జంతువులన్నీ చచ్చా ఉండగా, ఇంకొక నైపు “మన గతి పడుతుంది భగవంతుడా,” అని నేను పడుస్తూ ఉండగా, ఈ కార్పియ్యు చూడడానకు నీకు సొంపుగా ఉందా? ఇప్పుడు ఎర్రగా సంజలోని ఆకాశం లాగు ఉంటే, ఇంకొక్క గడియనేపటికి నల్లగా మండి పోయి చీకటి కమ్మిన ఆకాశం లాగే ఉంటుంది. ఈ లాంటి చెట్టి మొట్టి వర్ణనలు కట్టి చెట్టి మనం తప్పించుకొనే ఉపాయం ఏదైనా వెదుకు.

నక్ష—(తనలో) అయ్యో! ఇంక ఈ మహారాజును పరీక్షించ వలెను.....అయిన ను, అది గురునియోగము గనుక ఆ పాపము నాకు కలుగకుండును గాక! (ప్రకాశముగా) గణపతీ, ఉపాయము వెదుకనక్కరలేదు. ఇంతకు ముందే తెలియును.

గణ—(గంతుచు) ఏమిటి, కార్పియ్యనుంచి తప్పించుకొనే ఉపాయం నీకు తెలుసు నా? మిత్రమా, మిత్రమా, ఇంక మనం బ్రతికి పోయాం. ఓయీ నక్షత్రకా, మఱి నీళ్లు నమలక ఆ ఉపాయం ఏనూ త్వరగా చెప్పు.

నక్ష—గణపతీ, ఇది ఆరణ్యమునకు వచ్చుచున్నప్పుడు నా గురువుగారు నాకు చెప్పిన సంగతి. అడవిలో కార్పియ్య బాధ కలిగినప్పుడు, అది తప్పించుకొనుటకు ఆయన చెప్పిన మార్గము ఒకటే. తన పేరు తనది కాదని ఎవ్వరందురో,

అట్టి వారిని కార్పిచ్చు కాలపడట! అట్టివారు ఏ వాధయు లేకుండ, కార్పిచ్చులో నడిచి పోవచ్చును. కావలసినయెడల, ఈ చిచ్చున చొచ్చి చూడు.

గణ—చొచ్చిదా? ఉటుకుటుకుమన్న నా నవలే కాని ఉటికే నా నవలి లేదన్నట్లు, కార్పిచ్చులో నన్ను ముందు వడమంటావో? అగ్నిలో వడదం ఏమిటి? కాలక పోవడం ఏమిటి? ఇదా నీకు పరియాశకాలకు నవయో?...అమ్మమ్మో, మంటరిక వది బారల మారంలోనే ఉన్నవి.....ఓయీ అగ్నిదేవతదా, ఇది నీకు న్యాయం కాదు; నా లాంటి సద్భావ్యుణ్ణుండినీ, నిరకాగ్ని పూరినీ, చంపడం ఘోరపాతకం సుమీ. సర్వభక్షకుడవు కదా అని నన్ను కూడా భక్షిస్తావేమో! అలాగైతే బ్రహ్మహత్యాపాతకం నిన్ను చుట్టుకొంటుంది సుమీ. అది తప్పించుకోవడానికి నిన్ను కంటను పెట్టుకొన్నవాడికే శక్యమయింది కాదు; నీకేలాగు అవుతుంది? భద్రం, అలోచించుకో.

నక్ష—ఓయీ గణపతీ, నీకు నామాటలు నమ్మిక కలుగ లేదు కాబోలు! అట్లయినయెడల, ఇదిగో నేనే మొదట ఈ కార్పిచ్చున నడిచి వెళ్లిదను. (ముందునకు నడిచి) ఓ అగ్నిదేవా, నేను నక్షత్రకుడను కాను; నన్ను దహించకుము. (దావాగ్నిలో నడిచి ఆవలకు పోవును.)

గణ—నక్షత్రకా, నక్షత్రకా, సాహసం చెయ్యకు. నిష్కారణంగా కాలి పోతావు...అయ్యయ్యో! ఇతడు కల్లకు చెయ్యి అడ్డుగా పెట్టుకొని కార్పిచ్చులో చొరబడుతూ ఉన్నాడు. హా! హా! ఈ ఘోరం చూడ లేను.....అహా! ఆహా! ఏం ఆశ్చర్యం! మిత్రమా, మిత్రమో, నక్షత్రకుడు తలపువు అయినా నా వాడుకుండా అవతలకు చేరినాడు. మనమూ పోగొంటున్నాం వచ్చును.

హరి—గణపతీ, నీవు వెళ్లుము.

గణ—నువ్వో?

హరి—ఓయీ, నా పేరు నాది కాదని చెప్పుకొన్న నే కాని, కార్పిచ్చును దాట శక్యము కాదు. మఱి నేనెట్లు వచ్చెదను?

గణ—“హరిశ్చంద్రుండను కాను,” అన్న ఒక్క ముక్కలోనే పోగొంటున్నావని పోతవే. దీనికే ఇంత ఆలోచన ఏల? బ్రతికి ఉంటే బలుసాకన్నాడు. అపైని సత్యం మాట చూడకొందాం; మఱి రా; అలస్యం చెయ్యకు.

హరి—గణపతీ, ఏల ఆరాట పడెదవు? నా పోగొంతు పోవుననియో? పోయినదే

మి? ఎప్పుడో ఒకప్పుడు పోవలసియే ఉన్నది. తనువులు శాశ్వతములు కావు. నాని కొఱకు శాశ్వతములైన స్వర్గ సౌఖ్యములను పోగొట్టుకొనుట వెజ్జితము. ఇప్పుడి దావాగ్నికే భయపడిన యెడల, ఇంతకంటే ఎన్నో మధుఁగులు ఎక్కువై శాశ్వతముగా ఉండెడి నరకాగ్నికి ఎంత భయపడ వలెను?... ఇవన్నియును గాక, ఈ ఒక్క సంగతి ఆలోచింపుము:

క. అస్మత్సంబులాదు పాపా-

త్తుని నగ్నియు ముట్టకుండ తొలఁగి చనునటం-

చును వింటివి కాదే? ఇంక,

అస్మత్సంబులనికి నెట్టులబ్బును నుగతుల్?

72

గణ—మిత్రమా, నీకు అసత్యవోషం రాకుండేట్లున్ను, ప్రాణాలు దక్కేట్లున్ను, ఒక ఉపాయం చెప్పుకాను విను: చిచ్చు దాటుతున్నప్పుడు, “నేను హరిశ్చంద్రుడను కాను” అని దీర్ఘం తీసి పలికి, దాటగానే “అన్నమాట అబద్ధం,” అని కలుపు.

హరి—గణవతీ, అది మిత్రము అబద్ధము కాదా? అగ్నిదేవునికి అసత్యమును తెలువవలె ననియే కదా నా ఉద్దేశమగును? అసత్యమునకు తోడు దేవుని మోసము చేయుట కూడనా? ఇంక నాకీ సంగతి గుఱించి బోధపఱచవద్దు.

గణ—అవ్వా, నువ్వయినా ఈ దావాగ్నిని దాటి ప్రాణాలను దక్కిందుకుందువు గాని, వేగం రా.

చంద్ర—అయ్యా, గణవతీ, ఇది ఏటిమాటలు? ఆర్యపుత్రుని వదలుకొని నేను ప్రాణములను దక్కిందుకొందునా? అట్టి వట్టి భ్రాంతి కలలోనైనను పొందకుము. అదియుఁ గాక,

తే. గీ. సత్యమును నిల్పుకొన తండ్రి సద్గతులను,

తనదు రాజ్యమున్, ప్రాణమున్, భారపోయ

సంకయించని పుత్రాత్ము సతినగుచును,

నేనసత్యంబు పలుకంగ నేర్తు నెల్లు?

73

గణ—అవ్వా, ఈయనకు ఉన్నట్లు నీకసత్యవోషభయం లేదు. నదికి అన్నింటికంటే ముఖ్యమైన విధి పతి మాట జడదాటకపోవడము. పతి ఆజ్ఞను విట్టి చేసి

నది పాపకార్యమయినా, దానివలన ఆమెకు దోషం అంటడు. కాబట్టి నుభ్య సంకలించి వలసిన అవసరం లేదు. ఈయన ఆ ఆశ ఇచ్చేటట్టు నేను చేస్తాను. ఈ లాగు నేను చెప్పడం ఈ గోపికాశ్వుడి కోసం.

చంద్ర—(కంటను తడిపెట్టుచు) అయ్యో! చిన్నికుమారా, ఈ బాళ పిలాగు పొందగలవురా?

గోపిక—అయ్యో, నాకోసము నీవు గాని నాన్నగారు గాని విచారించ వలసిన అవసరము లేదు.

ఉ. చావన నేమియో యెఱుంగ; చావు భయంకరభూతమట్లుగా
మీవచనంబులన్ తెలిసె; మీరలు మీకయి శోక మొందఁగాఁ
బోవక, బాలకుండనను బుద్ధిని నాదు నిమిత్తమై ఇదే—
మీ వగచేల పొందెదరు? మీవలె నేనును చావఁజాలనే? 74

చంద్ర—ఆహా! నాయనా! ఎంతటి బుద్ధిమంతుడవైతా! (ముద్దు పెట్టుకొని)... గణపతి, ఆర్యపుత్రుని ఆశ్చర్యమైన వెనుక, ఎట్టి కార్యమైనను నేను చేయక తీరదు; కాని, నన్నీ పాపకార్యమునకు ఆయన పురికొల్పరని నాకు నమ్మకమున్నది. ఆ పాపము నన్ను చుట్టుకొనక పోయినయెడల ఆయనను చుట్టుకొనక తీరదు. గదా! నా చావునకు భయపడి ఆయన ఆపాపమునకు పిల బడిగట్టుకొన వలెను? అదియును గక, ఆయనను వదలుకొని నేనెట్లు బ్రదుకుదును? నేను ఆయనకు అర్థమిది గదా? నగము దేహము కాలి పోయిన వెనుక మొండి బ్రదుకు నేనెట్లు బ్రదుకఁ గలను?

గణ—అప్పుడయ్యా! ఈ మంటలు నమిపిస్తూ ఉన్నవి. అప్పుడే శరీరానకు తగులు తూసే ఉన్నవి. మధ్య వచ్చినట్లు ఉండడంచేత ఇంతసేపై నా అంగినవి. నాకు ప్రాణాలంటే మహా తీరపు. కాని నా వెంట మీరు రాక పోతే నేనూ మీ ప్రాణాలకు ఉసురుమంటూ ఇక్కడ అంగి పోవలసిన వాడనే. బ్రాహ్మణుడను అని అయినా చూడకుండా ఈ దావాగ్ని నన్ను కూడా దహించి వేస్తుంది. ఆ బ్రహ్మహత్యా పాపం మిమ్మరిని చుట్టుకొంటుంది. కాబట్టి వెంటనే నా వెంట మీరు రండి.

హరి—దేవీ, గణపతి చెప్పినట్లు ఆలస్యమునకు వీలు లేదు. ఏమి చేయ నిశ్చయించితివి?

కంద—అర్యభటా! నన్ను వేటుగా అడుగ వలయునా? నా గతియు మీలోదే
దే.....కాని నాకోక్క అశ మిగిలియున్నది. మీరు విశ్వామిత్రుని ఋణము
తీర్చెదనని అనియుంటిరి కదా? తీర్చుకండ, మీకు చావెట్లు వచ్చును?...అది
యును గాక, ఈ అగ్నిదేవుడు అబద్ధములాడెడు వారిసే రక్షించినప్పుడు, ఏ
జము పరికిన వారిని ఏల భక్షించును? (కార్పిచ్చు వైపు తిరిగి)

దండకము.

శ్రీమన్మహాదేవు విజ్ఞాననేత్రంబవై స్తోత్రపాత్రంబవైనట్టి ఓ అగ్నిదే
వా, ఐవిత్రస్వభావా, అతీతప్రభావా, జగజ్జాలమున్ పోవ వేడంబులం
బట్టి ముఖ్యంబహౌ వేల్పు పూహింపగా నీవ కావా? ధర్మతీర్థలిన్ మాన
పుర నిర్మియుండెల్ల నీ వల్లనే: నీవు వెచ్చందనంబీయకున్నన్ హిమా
విప్రభూతంబులౌ బాధలెన్నెన్నియో చెందుచుం గుండరా? నీ సహ
యంబు లేకున్నచో తిండియే లేక తన్మూలమా కష్టముల్ పొందరా? నీ
దు కాకించుకంటైన నెమ్మేనులన్ లేకయే యున్ననున్, మిక్కిలిన్ మిక్కు
టంబైననున్, మృందరా? అందుచేతన్ నినున్ సంతతంబిండ్లలోనిల్చి మూ
ప్పుటలున్ భక్తితో పూజ కావించువారిందఱా? అందఱా? ఎందఱో
కాదె? దావాగ్నిజాలంబులున్ వహ్నిశైలంబులున్ నీమహాశక్తినిన్ శై
ల్పుచున్నన్, మనుష్యాళికిన్ సాయము చేయనీరీతిగా లోకువై లోక
మున్ పోతువో పావకా, తావకానుగ్రహంబిప్పుడే గోరితిన్; నాదు
ప్రాణేశ్వరుండెప్పుడున్ సత్యనిష్ఠాగరిష్ఠాత్మకుండేని, నేనాత్మలో ఎల్లకా
లంబు ప్రాణేశునే ఈశుగా ఎంచి మన్నించి పూజింతునేనిన్, మమున్
చల్ల నౌ చూపులన్ చూచి చల్లారుమయ్యా తమఃపుంజవల్లీలవితాళి,
లసద్వివ్యగాతాళి, మరుత్పాణిమితాళి, సమస్తే పునస్తే సమస్తే సమః.

గణ—(గంధి) అచ్చయ్యో! నా మీద మిడుగురు కాఁబోలు వడింది. వడిగా త
గిరింసి. అగ్ని కూడా మూరెడు దూరం లోకి వచ్చింది.

హరి—ఇదిగో, నా మీద కూడ వడినది; వడిగా కూడ తగిరినది. కాని ఇది
మిడుగురుకాదు; నీటి బొట్టు వలె ఉన్నది.

గణ—(గంతుడు) మిత్రమా, ఇంక బ్రదికి పోయినావుయ్యో; ఇది చినుకలు. ఆ కాశంవంక చూడు. ఎంత మబ్బు పట్టిందో! ఇది వర్షవకాశితకమైన చంద్ర మతీదేవి ప్రభావం.

హరి—(ఆ కాశము వంక చూచి) ఆహా! ఏమి మబ్బు క్రమిస్తోంది!

ఉ. కాలుక కొండలట్లు, వడఁగట్టిన చీకటి కుప్పలట్లులున్,
గాటపు ధూమకాశుల ప్రకారిమునన్, పిడియేర్చులట్లు, ఏ
చోటున తామెయకాచు, పలుచోద్యపుమార్పులు పొందుచున్, నభో
వాటిని మూసి పెట్టి నలువంకల కారు మొయిల్లు కన్నడెన్. 76

గణ—అప్సయ్యా! ఎంత మెఱుపో! కల్లు మిరిమిట్లు కొలిపి, చిమ్మచీకట్లను క్రమ్మ చేసింది. ఆ కాశం ఈ మూలనుంచి ఆ మూలకు బీట ఇచ్చినట్లు అయింది...
.....అప్స! ఎంత ఉలుమో! కలిల్లు పెరిల్లుమని గుండె బద్దలయేటట్లు ఉతి మింది. ఎక్కడో పిడుగు పడి ఉండ వలెను.

హరి—కుమారా, జపిసికొ నెదవు; నా ప్రక్కకు రమ్మ... ఆహా! ఏమి మెఱుపు! ఏమి ఉలుము!

చ. తొలుదొసఁగేలుచున్న బలుదొడ్డనవాబులు వారివాఁగముల్
జలములు కోలుటన్ నడువఁ జాలకయున్న వటుంచు చూచి, వీఁ-
పులు కడు వ్రేలునట్లు మెఱుపున్ కొరడా జలిపించి కొట్టఁగా
చలనము పొంది, తాములుముచప్పుడుతో నకిలించె మింటిపై. 77

గణ—మిత్రమా, వాన; వాన. ఏనుఁగు తొండాల వంటి భారలతో కురుస్తూ ఉం
ది. ఈ కార్చిచ్చు చెట్లనన్నిటిని తన పొట్టను పెట్టుకొని వడం చేత తల దాచు
కోవడానికైనా చోటు లేదు.

హరి—ఓయీ, ఈ ప్రక్కను చిన్న చెట్లేదో ఉన్నట్లున్నది... దేవీ, బట్ట గట్టిగా
కీగఁబట్టుకొని రమ్మ. కుమారా, ఇదిగో, నన్నంటి పెట్టుకొని రమ్మ.....
అప్సయ్యా, ఇప్పుడు కొండలము బాధ తగ్గినది. జల్లు మాత్రము కొట్టుకున్నది
.....ఆహా! ఏమి వాన! ఏమి వాన!

శా. అంభోధిం గల యెల్ల నీరమును కాలాంభోదసంఘంబుల-

మృంధుల్ పోట్లల నిండఁ గోలి, పిదపం దుండంబులన్ సాకుచున్

గంభీరధ్వనితోడ తాము వెడలలగా క్రక్కెనో యన్నటులే
కుంభచోణముగాఁగ వాన కురిసెన్ ట్తోణీసలిన్ ముంచుచున్. 78

గణ—అవ్వయ్యా! ఈ వర్షం పుణ్యమా అంటూ మనము కార్పిచ్చు బారినండి
తప్పించుకొని బ్రదికినాం. మనమీది ఇంత అదాపుడి చేసిన చిహ్నం ఈ వాన
చేత ఇట్టే అరిపోయింది.

హరి—అవును, అది అట్లే. తగిన వేరకు వాన రాబట్టి ఈ మహావిపత్తు మనకు త
ప్పినది.

ఆ. వె వనము వనమయంబునొనరించి, భువనంబు

భువనమయము చేసి పోచి, మనదు

జీవనముల కాలే జీవనంబుల నడు

వైచి కాచె; దీని వశమె పొగడ?

79

చంద్ర—ఆర్యపుత్రా, వాన అంతఃంతకును వెలిసిపోవుచున్నట్లున్నది. మీ బట్ట
లను చక్కగా పిడుచుకొండు; లేకున్న నష్ట చేయఁగలదు. కుమారా, ఇటు
రా; నీ ఓళ్లు గుడిచెదను.

హరి—దేవీ, నీవు చెప్పినది నిజమే. అవిగో, ఎక్కడి మేఘములు అక్కడ విచ్చి
పోవుచున్నవి.....ఈ వర్షముచేత మనకు తెలియ లేదు కాని ఈ నడుమ సా
యంకాలమయినది. ఆకాశమందెల్లను చుక్కలు కనబడుచున్నవి.

తే. గీ. మిన్న మూసిపెట్టినయట్టి మేఘనిచయ-

మొక్క మొగి వీడి పోవ, అందుండి జాటి

నిలుచు వడిగండ్ల వలె గ్రహంబులును, మంచి

ముత్యముల రీతి నక్షత్రములును తనరు.

80

.....ఇదిగో, ఈ వైపున చంద్రుఁడువచ్చిచి కైకి రానే వచ్చినాఁడు.

మ. తన చుట్టన్ గగనాటవీసలిని సంధ్యారాగపున్ కాఱుచి-

చ్చైనయన్, చంద్రుఁడు జేవ్రుఁచి కననయ్యెన్; మంచువర్షంబుచే-

తను దావానలమారిపోవ, ఆతఁడార్తస్వచ్ఛతన్ పొందె; చ-

వను పెన్నంటల కాఁకచే కమరెనో నాన్ కందుదాల్చెన్ మెయిన్.

గణ—మిత్రమా, నక్షత్రాలను చూడడంచేత జన్మింపి వచ్చింది; నక్షత్రకుండేడి? హరి—అవును, నక్షత్రకుండేడి? పాపము, అతడు ఈవర్షములో ఎంత రాధ వదెనో కదా?

[నక్షత్రకుండు ప్రవేశించును.]

నక్ష—రాజా, నేను మీకొకట ఎల్ల చోట్లను వెదకినాను. మీరు బ్రదికి ఉన్నారో లేదో చూడ నాకు బోధపడ లేదు. ఈ రాత్రి మనము పలుంటకు తగిన చోటు చూచి వచ్చినాను. మఱల నాన వదినయెడల, ఈ చెట్టు క్రింద పలుండినచో తడిసిపోవుదుము. ఈ చేరువనే ఒక గొప్ప మట్టిచెట్టు ఉన్నది. అది సీ. ఎడము లేకుండ ఎల్లెడ క్రమ్మి, ఆకులు

పైనుంటచే మంచు పడంగ నీదు;

దిక్కులన్ కప్పడి దీర్ఘశాఖలు కల్గ-

బట్టి నజ్జనాడ్పు కొట్ట నీదు;

ఎడనెడ మెరసెడు మిడుంగుగు దీపంబు-

లుంటచేత భయంబునొందనీదు;

పుడమిపై ఎత్తుగా పడిన యాకులచేత

కాయంబునకు నొప్పి కలుగనీదు;

గట్టి స్తంభంబుల విధాన కానంబడెడు

గొప్ప యూడలానడుమ నెక్కొనుటఁ జేసి,

గదులు కలిగిన భవనంబు గలిని పడక-

కిమ్ముగా నున్న దావటవృక్షమధిప.

82

గణ—దానిమీద భూత జెతాళపిశాచాలుంటవేమో?

హరి—ఓయీ గణపతి, మేమిందఱుము ఉండంగా నీకు వచ్చిన భయమేమి? దేవీ, కుమారుని నా చేతికిచ్చి, నీవు నావెంట రమ్మ. నక్షత్రకా, ఏదీ అమట్టిచెట్టునకు దారి చూపుము.

నక్ష—రాజా, ఇటు, ఇటు.

[అందఱును నిష్క్రమింతురు.]

[తృతీయరంగము—అడవి. మునివేషముతో దంతభూతుడు

[ప్రవేశించును.]

దంత—ఈ హరిశ్చంద్రుడు పిలాంటి వాడో కాని, మా గురువు విశ్వామిత్రుడి చేత మూడు చెరువుల నీళ్లు తాగిస్తున్నాడు. నిప్పు తొక్కిన కొరిలెలాగు ఎప్పుడూ చిందులు తొక్కుతూ వుండే చండకాళికుడు, ఇప్పుడు పాపం ఎప్పుడో వచ్చిన వాడిలాగు ఒకమూలను పడివుండి, ఎవరి వంకా చూడక, ఎవరు పిలిచినా పలకక, వట్టి బయలు చూస్తూ, తనలో తాను గొలుగుకొంటూ, దీ న్నమైన మొగంతో చాలిగొలుపుతూ వున్నాడు. నిన్న సాయ కాలం ఒక్క మాటు మాత్రం, అతడు కూలబడి కూర్చున్న వాడెట్లా గబాలున లేచి, కళ్లు వెల్లచెట్టి మారపు చూపులు చూస్తూ, చెవులు రిక్కించి నిదానంగా వింటూ, ముక్కు పుటలు ఎగుస్తూ వుండగా, ఒంటి మీద స్వారకం లేని వాడిలా గు నిలబడి—ఇంతలో పెద్ద నిబ్బూర్పులో మళ్ళీ కూలబడ్డాడు. అదే కాబోలు హరిశ్చంద్రుడిని నక్షత్రకుడు కార్పిచ్చు మూలంగా పరీక్షించిన సమయం. ఆ పరీక్ష భంగమయిందన్న సంగతి నిన్నటి రాత్రి నాకు తెలుపుతూ: “ఓరీ దంతభూతా, బేతాళుడి మూలాన్ని హరిశ్చంద్రుడిని పరీక్షించరా,” అని చెప్పి నన్నిప్పుడు పంపించినాడు. పంపినాడే కాని, ఇది కూడా ఫలింధకం డా ఏదో అనాంతరభంగం కలుగుతుందనే ఆయన నమ్మకం. కానీ, నేను నాపని తీరుస్తాను.....విశ్వామిత్రుడు నాకు వేసిన ఈ వేషాన్ని బట్టి నేను రాక్షసుడనని ఎవరూ పోల్చుకో లేరు. అయినా, నా రాక్షసస్వభావం మధ్య ఎక్కడై నా బయలుపడుతుందేమో అని భయంగానే ఉంది. కాబట్టి చాగ్రత్తగా ఉండాలి.....అదిగో, బేతాళవటం క్రింద కూర్చుండి హరిశ్చంద్రుడి నక్షత్రకుడూ సూర్యోదయం చూస్తున్నారు. చంద్రమరిన్నీ రోహితాశ్వుడున్ను ఇంకా లోపల పలున్నారు కాబోలు. కానీ, బేతాళుడిని పిలిచి, నియోగించ వలసిన పని నియోగించి, ఆ వెనుక హరిశ్చంద్రుడి దగ్గరకు వెళ్తాను.....ఓరీ బేతాళా, బేతాళా, బేతాళా, బేతాళా,

[బేతాళుడు ప్రవేశించును.]

బేతాళుడు—ఓరీ ఎవడురా, ఇంత ప్రొద్దుటి వేళ వేళాకోళంగా తాళకండా “బేతాళా, బేతాళా,” అని నన్ను పిలుస్తున్నాడు? పాతాళం నూరినా ఈ బేతాళుడు వాడి తాళం వట్టింధకండా వదలండు.

దంత—ఓరీ జేతాళా, నీ ఆజపులు చారించి, ఇటు విను. రంధో గుమ్మరడం బూ పేరున్న శండకాళికుడిని ఎఱుంగుదువా? ఆయన శిష్యుడిని నేను. ఆయన పరివీక్షే వచ్చాను.

జేతా—అమ్మయ్యా, విశ్వామిత్రమునీశ్వరుడి శిష్యులా మీరు? స్వామీ, తెలియక మీయెడల అన్న అపచారపు పలుకులు మన్నించారి. (చేతులు కట్టుకొని నిలువబడును.)

దంత—ఓరీ, అలాగే మన్నించాను. ఇంక నూ గురువుగారి నియోగం విను. నీ చెట్టు కింద రాత్రి బస చేసినవా రెవ్వరో నీకు తెలుసునా?

జేతా—స్వామీ; తెలుసును; వాళ్ల మాటల వల్ల తెలిసింది. వాళ్లు హరిశ్చంద్రుని చూ మొదలైన వాళ్లు; ఆ చక్రవర్తి కీర్తి విని ఉండడం చేత వాళ్లకు ఏ కీ చూ చేయడానికి తలపెట్టుకో లేదు.

దంత—జేతాళా, బాగ్రత్తగా విను. ఇది స్వామీ నియోగం. ఇప్పుడు చెట్టు క్రింద ఇంకా చంద్రమరిన్నీ రోహితాశ్వుడున్నా నిద్రపోతూ వున్నారు. వాళ్లను హతాశ్వుగా ఎత్తుకు పోయి దాచి ఉంచు. వాళ్లకు ఏ కీచూ చెయ్యకు; నిద్ర కూడా చెడక గొట్టకు. నేను తిరిగి తెచ్చినే వజ్రకూ మూత్రం లేకు; పో.

జేతా—స్వామీ, చిత్తం. (నిష్క్రమించును.)

దంత—(ముందుకు వర్తికమించి) ఇరుగో హరిశ్చంద్రుడున్నా నక్షత్రకుడున్నా. జేతాళుడు చంద్రమరినీ రోహితాశ్వుడినీ ఎత్తుకుపోయ్యే వజ్రకూ, ఈ మూల నిలంబడి వీళ్లమాటలు వింటూ ఉంటాను.

[జేతాళవటముక్రింద హరిశ్చంద్రుని నక్షత్రకులు కూర్చుండి ఉందురు.]

హరి—నక్షత్రకా, ఈ ప్రభాతశోభ ఎంత రమణీయముగా ఉన్నది! సంగియెట్ట రంగులో ఎన్నెన్ని వింతమార్పులు వుట్టుచున్నవి! దిగువను రక్తవర్ణము, దానిపైని వంగవండు రంగు, అందుపైని బంగారుచాయ, అపైని ఆకుపచ్చడనము, ఈయన్నింటిమీదను ఆకనపునీలివన్నెయును, ఆహా, అహా! ఏమి శోభ! ఎక్కడనైనను సుబ్బముక్కలు ఉన్నయెడల, అవి బంగారునీటిలో తేలియాడుచున్న నాచుకుప్పలే అనుకొన వలెను. దిగువనున్న కారుమబ్బుమొత్తము కాంతివెల్లువయడుగున ఉన్న అడుసువలెనే ఉన్నది.

నక్ష—రాజా, కూర్చున తొంగి చూచుచున్నట్లున్న ఆ ఎఱ్ఱని గీత ఏమి?

హరి—నక్షత్రకా, అదే ఉదయించుచున్న సూర్యబింబము... చూడు, చూడు; ఆ

ది అంతకంతకును పైకి వచ్చుచున్నది. ఇప్పుడు చిన్నముక్కయి, ...ఇప్పుడు నగమై, ...అహ! ఇంతలో పూర్ణముగానే పైకి వచ్చి సూర్యమండలము కనులపండువు చేయుచున్నది.

నక్ష—...రాజా, పైకి వచ్చినదన్న మాటే కాని, అంతలోనే అది తూర్పుదిక్కున దిగువనున్న నల్లమబ్బుకొండల మాటునక పోయినది.....అహ! రాజా, చూడు చూడు; ఆ మబ్బులకు మీద బంగారంబు వచ్చినట్లున్నది...అహ! ఇంతలో ఏవో మొగలిచేతుల వలె పైకి పొక్కుచున్నవి.

హరి—అవి సూర్యకరణచేతులు. చూడు, చూడు; అవి ఎన్నెన్ని మార్పులు పొందుచున్నవో!

సీ. గగనంబుమీఁదికి నెగయు భాస్కర వీరు
 టోపీ తురాయి వెండుకలనంగ,
 ఇనునికి ముందు వచ్చిన వేత్రధారక-
 కులము దాల్చిన వెండిగుడెలనంగ,
 కమలాపుండను చిత్రకారుడు నింగి రం-
 గులు వేయనెత్తిన కుంచె యనంగ,
 అంబుదళకలలోహము కాల్పు సమయంబు-
 క్కధరుని కుంపటి మంటలనంగ,
 తొలుత తెలుపును నలుపును కలిసి, అంత
 నంతటను తెల్లనై, మఱియంత కొంత
 యెత్తనై, తుదకంతట నెత్తినగుచు,
 ఉదయ రేఖానికాయంబు చదల పర్వె.

83

నక్ష—రాజా, చూచునంతలోనే సూర్యబింబము పైకెగఁబోయి మబ్బుకొండలమీఁదికి గళాలున దుమికెను. ఇదే కాఁబోలును పొదుపుకొండమీదికి సూర్యుఁడెక్కట? ఉదయించినప్పుడు ముదురుకెంపు బంతివలె ఉన్న బింబము, ఇప్పుడు తెల్లనై తళతళలాడుచు కన్నులను మిరిమిల్లు కొల్పుచు వ్రజపు బంతివలె కనఁబడుచున్నది.

హరి—నక్షత్రకా, నీవు చెప్పినది సత్యము.

న. కుదురుగ తన్న కాంచనపు కుండవత్త తోలుదొల్త తోచినన్,
వదనది మెదిలకుండవలె భాస్కర బింబము తోచె మింటిపై;
ఉదయమహీధరంబువయినుండెడు పాదరసంబు తాకి, అ-
య్యది యలుగఁగ మాటినదటన్న భ్రమన్ కలుగఁగఁ జేయుచున్.

.....ఎండ ఎక్కినను ఈ నాడు దేవి లేవకుండుట వింతగా ఉన్నది...అ
యినను వింత ఏమున్నది? నిన్నటి ఆయాసముచేత అమె ఇంత అడమయి ని
ద్రించుకుండును. అమె ఎన్నడును ఇట్టి కష్టములను ఎఱుగని సుకుమారి.

నక్ష—రాజా, అంగడిలోని ఆబోతు వలె ఈ మూలను వలున్న గణపతిని చూ
డుము. తలక్రిందులు తవన్పు చేయుచున్నట్లు బట్టకు వ్రేలాడు ఋషివక్షులు
ఇతని పెనుగుట్టుకు బెడరి రాత్రి ఇచ్చటికి చేరనే లేదు.

శారి—పాపము, ఇతఁడు మాత్రము ఈ వనవాసమునకు తగినవాఁడా? మాలో
అరిసుకుమారముగా పెరిగిన వాడే కదా?

నక్ష—అవైపున ఏదో కప్పుడగుచున్నది; దేవి లేచుచున్నది కాబోలు. (తిరిగి
చూచి తక్తరములో) ఓ రాజా, చూడు చూడు. దేవి ఎల్లు లేచుచున్నదో!

శారి—పాపము! అమెకు మనమాలవలన నిద్రాభంగము కలిగినది కాబోలు.

నక్ష—అయ్యో! అయ్యో! నిద్రనుండి లేచుట కాదు. అమెయు రోహితాశ్వుఁడును
ఉన్నపాలున మిండికి లేచి పోవుచున్నారు.

శారి—(అడరి పడి లేచి తిరిగి చూచి) ఆఁ, ఏమీ, ఏమీ! అహ! దేవి లేచి పోవుచు
న్నది.....అయ్యో! దేవీ, ఎందు పోయెదవు? కుమారా. అనుమానము. నక్ష
త్రకా, ఏమి చిత్రము? దేవియు కుమారుఁడును కన్నులై నను తెరువ లేదు; మిం
దికి లేచి పోవుచున్నారు! ఇదేదో రాక్షసమాయ కాబోలు! నక్షత్రకా, ధను
ర్బాణములు, ధనుర్బాణములు.

తే. గీ కాంబరీతమఃపటలసంఘన్నుండగుచు

ధృష్టికిన్ కానరాని యీ దుష్టదైత్యు

యాపుమాపఁగాఁ బాలు వాతూవు, నెలగ-

లోన కున్నట్టి గుఱుచు ఏనుఁగట్లె.

శ్లో

ఓయో సక్షత్రతా, అలస్యము చేసెదవలె!.. ఆహ! మండభాగ్యుడను గదా.
ధనుస్థానిముఖులకగ్రాడివి? ధనస్సు లేని నేను చేయి విడిగిన ఇంకెవరి కదా? దే
వి నెట్లు విడిపించ గలను? సక్షత్రతా, చూడు చూడు; అయ్యో! అయ్యో!

తే. గీ. కొమ్మ తన కాన్పుఫలముతో కూడ, చెట్టు
కొమ్మలందును తానొక కొమ్మ యయ్యె;
కొమ్మ విఱుగంగ నేలను కూలినట్టి
చెట్టు వలె నేను చాడితి, నే చెడితి, చెడితి.

86

(గబాలున కూలించును.)

సక్ష—రాజా, శూర సిల్లుము, శూర సిల్లుము.

గణ—(అదరి పడి లేచి) ఆహ! ఏవో గబాలున కూలినట్లు అయింది. అది నాక
చువు మీదే పడి ఉంటే కడువు కుండ లాగు పటాలున బద్దలయి ఉండును.
(నిలవబడి చూచి) ఆహ! ఇదేమి, ప్రియమిను) నేలను పడియున్నామా?
(పరుగెత్తి సమీపించి) మిత్రమా, మిత్రమా, ఏం అవడ సంభవించింది?

సక్ష—గణపతి, ఇంకేమున్నది? దేవిని, రోహితాశ్వకుమారుని, దుష్టరాక్షసుడ
వ్వడో మా కన్నులయెదుట అవహరించుకొని పోయినాడు.

గణ—ఏమి? ఏమి? దేవిని, రోహితాశ్వకుమారుని... ఆహ! ఆహ! దేవీ, ఎంత వని జరి
గింది? అయ్యో! అయ్యో! సద్భాగ్యుడనని నన్నింక అదరించే వారెవ్వరు?
హా! కుమారా, రోహితాశ్వా, ఈశ్వరు కథలు చెప్పమని ఇంక నన్నడిగే వా
రెవ్వరు? అయ్యో! ఎంత వని జరిగింది? నాల్గు విడిచి అదుష్టతెవ్వడో
నన్నయినా తీసికొని పోయినాడు కాదు. ఆహ! ఏం చిత్రం! విశ్వామిత్రమా
యలాగుంది. మిత్రమా, లే లే.

హరి—(మూర్ఛ తేలి) ఆహ! గణపతి, ఇంకేమున్నది? నా గృహము కూలి పోయి
నది; నా వంశ మంతరించినది; నాకు లోకమంథకారమయినది.

చ. పనులను దాసి, యోచనల పట్టున ముత్రియు, మెచ్చు గొల్పురూ-
పునెడల రంభయున్, తమను భూమియు, తిండిని పెట్టు పట్టునన్
జననియు, పండు వేళ నరసంబులపోవును, పన నామనో-
ధనము మదీయ జీవనము లో నను బాసె; ఇంకేమి చేయుదున్? 87

[మునివేషముతో గుహామండపమునకు వచ్చును.]

దంత—ఎవరయ్యా మీరు? ఈలోగు కళకళవడుతూ వున్నారు. ఏం కారణం?
సత్వ—అయ్యో మునీశ్వరా, ఈయన భార్యను కుమారుని దుష్టరాక్షసుడెవ్వడో
తాని కన్నులకు కనబడకుండా ఎత్తకొని పోయి ఈ చెట్టుకొమ్మలలో దూరి
నాడు.

దంత—రాక్షసుడు కాదు; బేతాళుడు. మీకు తెలియక ఈ చెట్టు కింద వలు
న్నారు కాబోలు; ఇది బేతాళనటం. దీని కింద వలున్న వాల్లను నాడు ఆ
లాగే ఎత్తుకు పోతూ వుంటాడు. అయినా భయపడ వలసిన అవసరం లేదు.
ఈ ఆవదలోనుంచి తప్పించుకొవడానికి చిన్నపుపాయం మ్రేకటి వుంది.

గణ—మిత్రమా, మిత్రమా, ఇంకో భయంలేదయ్యో. దేవీ, లోహితాస్వరూపా, మన
కు దక్కినారు. ఈయనకు ఏదో ఉపాయం తెలుసునట. ఓ మునీశ్వరా, క
నుడించి ఆ ఉపాయం ఏమిటో చెప్పవయ్యో.

దంత—మళ్ళేమీ లేదు. ఈ బేతాళుడు శంకరుడని భృత్యునిలోని నాడు. కాం
బట్టి ఎవ్వడు తాను శంకరుడనని చెప్పుకొంటాడో, అలాంటి వాడిని వీం
డు పీడించడు. ఈ రాజు గొంతుకెత్తి గట్టిగా తాను శంకరుడననీ, తన భార్య
పార్వతినీ, తన కొడుకు వీరభద్రుడనీ, చెప్పితే బేతాళుడు తప్పకుండా వా
ళ్లను తెచ్చి విడిచి పెట్టాడు.

గణ—మిత్రమా, ఇంకేమి? మన వాళ్లు మనకు దక్కినారు. రా, మఱి త్వరగా అ
ను. లేక పోతే వాళ్ల కేమైనా అపద జరుగక గలదు.

హరి—(దీనముగా) గణవతీ, అనత్యమును నేనెట్లు పలుకుదును.

గణ—అహ! నీ సత్యనియపు ఘోషే నేను మఱచిపోయినాను; అహ! మిత్రమా,
మఱచి అయినా ఈ మాత్రపు అనత్యం పట్లక రాదా? అలాగు చేసి ఉంటే,
దేవీ కుమారుడూ దక్కిఉండులే. ఇంక వారిని రక్షించుకోవడం ఏలాగు?

హరి—మందభాగ్యుడను, నేనెక వారిని ఈలోకములో రక్షించుకొనుట ఎక్క
డిది?..... అహ! దేవీ, నీ సుగుణములను తలచుకొనుచున్న కొలదిని
దుఃఖము పొరలి వచ్చుచున్నది.

సీ. ఏను రాజ్యము దానమీయ, పల్లెఱ్ఱుమా-

తేనియు నన్నాడి యెఱుంగవీవు;

అత్యంతమగుమూరివయ్య, నన్నిద లేక
 ఎని నా వెంటి వచ్చితివు;
 నామది నారాటమేదు కల్లునో యందు,
 ఆయాసమనియైన అనవు నీవు;
 ఏనలయుదునంచు నించి నీ కన్నుల-
 నియును నామీదనే నిల్పుదీవు;
 ఇంతటి పతివ్రతామణివివు గాన
 మగువ, నీదు పాతివ్రత్యమహిమను మము
 కాలు చిచ్చున పడకుండ కాచినావు;
 నిన్ను విడనాడి నేనెట్లు నిల్వగద?

88

దంత—ఏం? ఆ రాజు మం చెప్పిన లాగు చెయ్యకుండా ఆలాగు ఆరాటవడు
 గున్నాడు. ఆరాటం అవసరం లేదు. మం చెప్పిన లాగు చేస్తే తప్పకుండా
 ఇతడే ఆలుబిడ్డలు దక్కుతారు.

నక్ష—మునీశ్వరా, గొప్పచిక్కె తెచ్చి పెట్టినారు. ఈయన ఎవ్వరో మీరెఱుంగ
 గు కాంగోలు. అనిన మాటను నిల్చుకొనుటకు తన రాజ్యమును తృణప్రాయ
 ముగా భారపోసిన హరిశ్చంద్ర చక్రవర్తి ఇతడే; తండ్రి ఉద్గతి నిలువఁ దెబ్బ
 టకును, తాను భార్యాపుత్రులతో కార్యియ్య లోబడి చావకుండుటకును, ఒక
 క్క చిన్న అనత్యము వలుక వలసి వచ్చినను వలుకని నిష్కర రిఫ్టండితడు.
 అట్టి ఈతడు, ఇచ్చిదెట్లబద్ధమాడును? కావున కటాక్షించి, ఇంకేదయిన ఆ
 పాయమున్నయెడల తెలుపుడు.

దంత—ఈయన హరిశ్చంద్రచక్రవర్తి అన్ననంగరి నాకు తవళ్ళకి వల్ల ఇంత
 కు ముందే తెలుసును. ఇతడు హరిశ్చంద్రుడు గనుకే ఈ పుషాయం చెప్పి
 నాను. సత్యనియమం గల ఈయన ఏం పలికినా. వేతాకుడు నమ్ముతాడు.
 శంకరుడనని చెప్పకుంటే వాడు లొంగి రాడు. గట్టి చిక్కె తెచ్చి పెట్టినా
 రు. ఏం ఉపాయం?.....ఆఁ, ఒక్కచిన్న ఉపాయం తట్టుతూ
 లుంది. ఈయన ప్రభువు గనుక “ఈశ్వరుడ” నని చెప్పుకొన్నా అబద్ధం కా
 దు. “నరి” అంటే భార్యా అవుతుంది; పార్వతీదేవీ అవుతుంది. అలాగే
 “కుమారుడ” డంటే కొడుకూ అవుతాడు; కమాకస్వామి అవుతాడు. కా

బట్టి ఈరాజు గట్టిగా, “నేను ఈశ్వరుడను; నా సరిగి కుమారుడనీ నీనుకరా, వేతాళా,” అంటే తప్పకుండా వేతాళుడు ఇతఁడి భార్యాపుత్రులను తెస్తాడు. అనత్యదోషమూ రాదు. ఈలాగు పుణ్యం పురుషార్థం రెండు దక్కతవి.

గణ—మిత్రమా, ఇంక అన్ని చిక్కులూ తీసినవి. రా, మఱి ఆలాగు అను.

వారి—గణపతీ, ఇది మాత్రమబద్ధము కాదా?

గణ—ఇది ఏలాగు ఆబద్ధం అవుతుంది? నువ్వు ఈశ్వరుడవు; దేవి నీ సరి; రోహితాశ్వఁడు కుమారుడు. ఇదే కదా నీవనవలసినది?

వారి—గణపతీ, వందిగ్ధవచనములచేత, కాని సంగతిని నమ్మిందుటయు అబద్ధమే. వేతాళునిచేత నిజము కాని దానిని నమ్మించ వలె ననియే కదా నా ఉద్దేశము గును? దేవిని, కుమారుని ఎట్లును విడువనే విడిచినాను. వారి కంటే ఎక్కువయిన సత్యనియమమును కూడ ఎట్లు వదలుకొందును?

గణ—అయ్యా మునీశ్వరా, ఈ రాజే అనవలెనన్న మాటేమి? ఈయన ఈశ్వరుడనీ, దేవి ఇతని సరి అనీ, రోహితాశ్వఁడు కుమారుడనీ, నేను గణపతిననీ, కావలెస్తే ఈ సక్షత్రకుడు నందో వందో అనీ, అంటాను.

వంత—లాభం లేదు. ఇంతకు ముందే చెప్పినానే. సత్యవంతుడైన వారిశ్వఁడుగ్రిం ది నోటను వినన్నప్పుడే ఆ మాటను వేతాళుడు నమ్ముతాడు.

గణ—మిత్రమా, వింటున్నావా?

వారి—గణపతీ, వినుచున్నాను. ఇంక నన్నెట్లు అబద్ధమాడుమనఁ గలవు?

తే. గీ. మునుపు నేను బొంకని హేతువునను కాదె,

నాదు పలుకిపుడెవ్వరై న నమ్మఁ గలరు?

ఇప్పుడొకమాటు బొంకితినేని, మఱి

నాదు పలుకెవ్వరై నను నమ్మఁ గలరె?

89

గణ—నమ్మ లేక పోతే వాళ్ల కర్తం. చూచి చూచి భార్యాపుత్రులను వేకులారా వదలుకొంటావటయ్యా! మఱి తటపటాయింతుక ఈ పాటి మాట అను.

వారి—అహ! దేవీ, ఇంక మఱి నిన్నెన్నడు చూడఁ గలను? ఈ కుమారా, రోహితాశ్వ,

ఉ. పున్నమ చందురా పరిగ పోల్చుగ నీనగుమోము, దానినిం-

కెన్నఁడు కందురా? చెవులకెంతయు విందుగ నీదు పల్కులిం-

కన్నడు ఏందురా? నునువు హెచ్చిన చెక్కుల గున్న ముద్దులె.

కన్నడు గొందురా? విధినికేమని యందుర? ఎట్టులుందురా? 90

(మూర్ఖులును.)

నక్ష—రాజా, ఊరడిల్లుము, ఊరడిల్లుము.

గణ—(దంతఘాతునితో) మునీశ్వరా, మీరు చేప్పిన ఉపాయాలన్నీ వ్యర్థం అయి పోయినవి. స్వామీ, మీరెవరు?

దంత—నేనుక రాక్ష—(కళవళపడుచు) రాక్షసమాయలు పోగొట్టే మునిని.

గణ—(తనలో) “నేనుక రాక్ష” అని వెంటనే కళవళపడడం బట్టి చూస్తే, వీరి దెవ్వడో రాక్షసుడై ఉండవలెను. ఇది అంతా వీరిడి మాయే.....(ప్ర)కాశముగా) రాజా, లే లే. నాకొక ఉపాయం పొడంగట్టింది.

హరి—(మూర్ఖునండి లేచి) హా! దేవీ, హా! కుమారా,

గణ—వారిద్దఱూ మనకు దక్కేటట్టు నాకొక్క ఉపాయం పోచింది.

నక్ష—అదేదో త్వరగా చెప్పు.

గణ—చెప్పడం కాదు; చేస్తాను. ఇందులో మనం అందఱుమూ కష్టపడవలసి ఉంది. అయ్యా, మునీశ్వరా, మీరు దేవి లాగు ఈ నేల పలుండండి; నక్షత్ర కుండు మీ పక్కను రోహితాస్థుడి వలె పలుండును.

దంత—నేను పలుండడం ఎందుకు?

గణ—అందు వల్ల ప్రయోజనం ఉంది. మఱి ఆలస్యం చేయకండి.

దంత—(నేలను వెల్లకిలం బలుండును.)

గణ—(గజాలున దంతఘాతుని గుండెమీదికెక్కి కూరునుండి) నక్షత్రకా, రా, రా. వెనుకా ముంచూ చూస్తూ కూర్చుండక, వీరిడి కాళ్ళూ చేతులూ కట్టివెయ్యి. మిత్రమా, వీరిని త్వరగా చంపవయ్యా.

నక్ష—(దంతఘాతుని కాలుచేతులు లోక్కి పెట్టును.)

హరి—గణపతీ, ఈ వికారమేల? మహాత్ములమెడల అవచారము చెనెదవేల?

గణ—మహాత్ముడూ లేడు; అవచారమూ లేదు. వీరికొక రాక్షసుడు. వీడే నీ భార్యపుక్కిలను అవహించినాడు. రాక్షసులెవ్వరో పోల్చుకొనే మంత్రం నాకు చిన్నతనంలో నాగురువుగారు నేర్పినాను.

దంత—(తనలో) అన్నా, వీడి మంత్రం ఒకటి అట్టగా వచ్చి నా కొంప తీసింది. ఇంక నేనిక్కడనుంచి పలానో మెల్లగా జాతీతేనే తప్ప మాగురువు గుట్టు కూడ బయలుపడుతుంది. (విగ్రహం) అమ్మో! ఊపిరి నలువకుండా వుంది. మీదనుంచి లే లే.

గణ—దేవిని రోహితాశ్వినీ విడిపించు.

దంత—వారి సంగతి నాకు తెలియదు.

గణ—అయితే కిక్కుమిక్కుమనకుండా చక్కగా కాళ్లు రాచి వలుచు. (గట్టిగా అణచిపెట్టును.)

దంత—అయ్యయ్యో, చచ్చినాను చచ్చినాను. ఓయీ బేతాళా, నా కోసం అయినా నీవు చంద్రమతీని రోహితాశ్వదేవీ ఎప్పటిలాగే తెచ్చి ఉండు. లేక పోతే కొండ లాగున్న ఈ బాక్సాడి క్రింద వడి నేను సరిగి చస్తాను.

నక్ష—రాజా, అటు చూడు, చూడు. చంద్రమతీరోహితాశ్వలు ఇంకను వలుండి యే ఎట్లు దిగుచున్నారో!

వారి—ఏరీ, ఏరీP (వరుగున నిష్క్రమించును.)

గణ—(లేచి గంతుచు) ఓహూ! ఓహూ! సంతోషం! సంతోషం!

దంత—(పొలి పోవును.)

నక్ష—గణవతీ, ఈ దుబ్బుడు పొలి పోయినాడు. నీ మంత్రమహిమ వల్ల వీడు రాక్షసుడని తెలియఁబట్టి చంద్రమతీరోహితాశ్వలు మనకు దక్కినారు.

గణ—మంత్రమూ లేదు, మహిమ లేదు; ఇది నా శంకం. వీడి మాటలఁ బట్టి వీడు రాక్షసుడని అనుమానించి, నను ఈ ఎత్తు ఎత్తినాను; ఫలించింది..... అదిగో, ప్రియమిల్లీడు దేవిని లేపి అవిడకు ఈసంగతి చెప్పుతూ ఉన్నాడు. దేవి దేదరుచావులు చూస్తుంది.....వారిద్దఱూ కుమారుని లేపి మువ్వలాడుతూ నలిపేస్తున్నారు. రా; మనమూ వెళ్లి ఆ సంతోషం అనుభవిద్దాం.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ చిత్రహరిశ్చంద్రీయము.

చతురాంకము.

[ప్రథమరంగము—కాశీపురము. విశ్వామిత్రుడు
ప్రవేశించుచున్నాడు.]

విశ్వా—అహ! వశిష్టా, నీవంతము నెగ్గనన్న నిశ్చింతతో పైకయినను రావలసిన
అనంతము లేకుండగనే ఈ హరిశ్చంద్రనాటకమంతయు ఆడించుచున్నావు
గదా? నీ శిష్యుని శక్తియందుగల సప్తకముచేత నీవు గుండెపైని చేయి పెట్టి
కొని హాయిగా నిద్రించుచున్నావు. ఇంక నా అవస్థ అన్నలో,

ఉ. తిండి యొకింత యేనియును శృప్తిగ నోటికి పోదు; కంటికిన్
నిండుగ నిద్రరాదు; నుటి నెమ్మది యాత్మకు లేదు నాకయో!
కొండ విధాన నెవ్వనికి కొండొకకార్యము నెత్తి మీద కూ-
ర్చుండునో, వాని జీవనము రోతయె యయ్యది తీరునంతకున్. 91

కుడిచి కూర్చుండి ఉండ లేక, బుద్ధి గడ్డిలిసి, ఈ వంతమొకటి పూనినాను.
పరాభవమన్నది ఎన్నడును ఎఱుంగని నాకు దీని వలన తప్పక శృంగభంగ
మగునని భయమగుచున్నది. అహ! ఏమి ఆహరిశ్చంద్రుడు! ఏమి అతని సత్య
నియమము! అడవి నాలుగు వంకలను చిటపిటమని ధ్వనులు పుట్టి, భుగభుగ
మని పొగలెగసి, భగ్గుభగ్గుమని మంటలు తేలి, కార్పిచ్చు భయంకరముగా
మండుచు, తప్పుదఱను దహించుటకు వెనుభూతము వలె వచ్చుచున్నను, నిర్భ-
యిండ్లై నిశ్చలుండై నిర్వికారుండై నిలిచియుండి, అట్టి మహాపదవసమయ
మునందు కూడ ఒక్క అబద్ధమాడుటకైనను ఓప్పుకొనలేదు. అది గదా నియ-
మము! మాతవస్వికోటిలో దృఢనియమములు గలవారిని ఎందఱునూ చూచి
నాను గాని వారందఱును ఈ హరిశ్చంద్రుని ముందు దిగచుడువునకైనను త-
నికి రాదు.

డి. కక్కులకల్లెమట్టి యతికష్టవు యోగము పూని గట్టిగా
ముక్కు బిగింప వచ్చు, తపమున్ నలుపంగను వచ్చు; కాని, తా-
నొక్క యనత్యమున్ పలుకకున్నెడ చిక్కు ఘటిల్లు నన్నచో
నిక్కమె పల్కు వాడు ధరణిన్ కలఁడే మఱి యొక్కఁడనియున్? 92

ఇక ఆ హరిశ్చంద్రుని భార్యయో? అన్ని విధములను అట్టి మహామహానికి క-
గినది. అంతటి పరమపత్నివ్రతాశిరోమణిని మున్నెన్నఁదైనను కని విని ఉంటి
మా? పాత్రివ్రత్యమన్న మెడల, శంద్రమతీ దేవిదే పాత్రివ్రత్యము. సంసారలం-
పటత వదలి, అడవులలో ఆకలములు తినుచు, మగలను కొలుచుటే తమకు
పనిగాఁ గల మునిపత్నులకయినను అంతటి పాత్రివ్రత్యము లేదనుట సత్యము.

చ. గతమున, అత్రిభార్యయు, అగస్త్యునిభార్య, వశిష్ఠభార్యయున్
క్షీతి పతిభక్తిచే, విమలశీలముచే, వరవర్తనంబుచే
అతినుతిఁ గాంచి; రా సతుల నందఱు మించిన యిమ్మహా పతి-
వ్రతకీక పంచభూతములు వశ్యములై చరియించుటబ్రమే? 93

హరిశ్చంద్రుని సత్యవ్రతమహిమకు శంద్రమతీదేవి పాత్రివ్రత్యమహిమయు కలి-
సినయెడల, ఇక వారిని లోకములో అడ్డఁ గలిగినది ఏమున్నది? ఆమె మహి-
మ వలననే అంతటి విషమపరీక్షయు నిష్ప్రయోజనమై పోయినది..... పాని
ప్పు; ఆ తరువాత బేతాళుని ప్రయోగించి చేసిన పరీక్ష అయినను ఫలింఁద కూ-
డదా? అలుబిడ్డలను గోలుపోయి హరిశ్చంద్రుఁడు గోలుగోలున ఏడ్చుచుం-
డఁగా, నాకు కొంత ఆశ కలిగినది. కాని, ఇంతలో దంతఘాతుని తెలివిత-
క్కువతనము వలన ఆ పరీక్షయు విఫలమైపోయినది. తిండి తప్ప తక్కిన వి-
షయములలో మంటిముద్ద వంటి బుద్ధిగల గణపతికి కూడ, ఆ సమయమున
కు చావు తెలివి వుట్టుకొని వచ్చినది..... అవును; అది సహజమే.

ఆ. వె. పనులఁ గొనెడు ప్రభుల ఘనరఁ బట్టియు దాన-

జమల తెలివి వృద్ధి గనుచునుండు:

మింటిబద్దనున్న మంటిముద్దయు మింటి

గడ్డనేని కూల్చు గలుగుఁ గాదె?

నమయమునకు గణపతి బుద్ధి వికసించినట్లే మా దంతమాతుని బుద్ధియు ముకుళించుకొని పోయినది. బ్రాహ్మణుడై కాంతుడైన నక్షత్రకుని వలన లాభము లేకున్నదని వీనిని వంపగా, రాక్షసుడై మందుడైన వీని వలనను లాభము లేక పోయినది. వశిష్ఠుని అదృష్టము వలన అతనికి అంత మంచి శిష్యుడు దొరకి, నా దురదృష్టము వలన నాకిట్టి దౌర్భాగ్య దామోదరులు దాపురించిరి. అతని శిష్యునితో పాటు అతనికి జయమును, నా శిష్యునితో పాటు నాకు అపజయమును సిద్ధించుట నిశ్చయము... ఇంతకును “నత్యమేవ జయతి” అను వేదవాక్యము ఏల తప్పదును? ఛా! భగవంతుడా; నాకపజయము తప్పదా? ..... అయ్యో! ఏమి చేయుదును? ..... ఇంక శిష్యులను నమ్మకొనిననుడల లాభము లేదు; కాబట్టి నేనే ఈ కాశీపక్షిణమున మాటు వేషముతోనుండి ఎచ్చటి పనులు అప్పటికే సాగించుచుండెదను... హరిశ్చంద్రుడు నన్ను పోల్చి పట్టకండుటకు, నల్లని రూపు ధరించెదను... కాలవర్షము పూనిన కారణము చేతను, ఈ కాలమునకు అయిన కౌశికుడను గనుకను, కాలకౌశిక నామముతో సంధరించెదను... ఇప్పుడు నేను చేయ వలసిన పని ఏమి? ..... అబ్బో! ఇంక మీద నవిపించ వలసిన కథ మిక్కిలి చిత్తైకదే; దక్కగా ఆలోచించి మఱి చేయ వలెను.....

..... అఁ, కానిప్పు. ఈ విధముననే చేసెదను. అప్పటికిని హరిశ్చంద్రుడు లొంగకన్నయెడల—అఁ, ఏల లొంగడు? నా చేతనైనన్ని పాట్లు బడి ఎట్లో బొంకింపక విడుతునా? ... కానీ, ఇందులో కాటికాపరి సాయము కొంచెము కావలసి ఉన్నది గదా? ఇప్పుడే వెళ్లి అది జతపెట్టెదను... అరుగో, హరిశ్చంద్రులు విశ్వేశ్వరాలయము ప్రవేశించుచున్నారు. ఇంక నేను జాగు చేయరాదు. (నిష్క్రమించును.)

[ద్వితీయరంగము—కాశీపురము; విశ్వేశ్వర దేవాలయము. హరిశ్చంద్రుడు, చంద్రిమణి, రోహితాశ్యుడు, గణపతి, నక్షత్రుడు, ప్రవేశింతురు.]

హరి—దేవీ; ఏ వేల్పును చూడవలెనన్న అశో ఈ కాశీపురికి ఆసేమశీతావలప రథంతమునను గల ఇనులు నకలవ్యయప్రయానములకొర్ప నిత్యమును వచ్చు

మందులో, ఏ కల్లును సేవించుటకొఱకు బ్రహ్మదేవతలు ఇచ్చుటికి నిచ్చులును
విశ్వేయశరదులో, ఏ కల్లు దానజనుల పాలి కల్లుకెట్లో, ఆ విశ్వేశ్వర
స్వామి అడుగో: కన్నుల కఱపు తీజి కనుంగొనుము; పాపము లన్నియు పటా
వంచలగునట్లు నురింపుము; హంధితార్థములు నమకూరునట్లు మనస్సున భజిం
పుము. కుమారా, నీవును స్వామికి నమస్కరింపుము. (చేతులు 'మొడ్చి' నుడుట
ను చేర్చుకొని)

మ. హర, గౌరీవర, చంద్రశేఖర, త్రిశూలాంచత్కరా, కాలకం-
ధర, హాలాహలమస్తరా, స్తనతనూనాశంకరా, శంకరా,
కరిచర్మాబర, నాగహరినికరా, గంగాధరా, పౌషప-
స్థిర, కైలాసచరా, సురానిహర, కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 95

చంద్ర—అహ! ఈవహదేవుని సేవ లభించుటచేత వెనుకటి ఆయాసములన్నియు
పూర్తిగా పోయినవి. కృపావరిపూర్వకముగా విశ్వేశ్వరుని, సర్వమాంగభ్యవతి
పూర్ణయగు అన్నపూర్ణను సేవించుటకు మనము పూర్వజన్మముల ఎట్టి పుణ్య
ము చేసికొంటిమో?.....తల్లి, దేవతా సతీమతల్లి, భక్తజనకల్పవల్లి,

మ. పరమేశ్వరప్రసాదోన్మీర్ణ; మునిభావప్రార్థనాకర్ణనా-
దరకర్ణా, అనితాంగనర్హ, నిరతాంతశ్చౌగ్ధోన్మీర్ణ, సు-
స్థిరకారుణ్యరసప్రపూర్ణ, మహిమోద్భీష్ణ, లలాటస్థసుం-
దరకాశీరక్షచూర్ణ, మౌక్తికద నవర్ణ, అన్నపూర్ణానతీ. 96

గణ—మీరందఱూ మీమి ఇట్టవైవాలని పార్థివస్త్రీ, నా పీరింటి దేవుఁడిని నేను పార్థి
వస్త్రీనా:

నీ. తనదు తుండపు నీటిధారలచే నన-

యంబును హోమాగ్ని యాటుచుండ,

తన చేటచెవులూగుటను ఘట్టు గాలిచే

తలఁబోల బియ్యనుంతటను చెదర,

తనదు వాహనమయి తనను మూషికము మం-

గళిసూత్రమును ముందుగా నె కొఱక,

తన జన్మిదపు పెనుకొండులకున్ పురో-

హితముఖ్యులెల్ల వేగతుల పఱవ,

తనకడుపుచేత నప్పపాదములు నడవ

లేక, వేయి విఘ్నములు కల్గెనని పెండ్లి

మాని బ్రహ్మచర్యమే నిత్యమూనినట్టి

దుండిగణపతి యదరంబు నిండుఁ గాత!

97

నక్ష—ఓయీ గణపతీ, ఉండ్రపుముక్కలు రెండు వినరివయనమో అని నీవు ముఖిని పార్థింపినావు గాని నీ మోట కరకాయయే. ఎన్ని ఉండ్రములున్నను అబ్బజ్జదేవగళే చాలవు; నీకేమి ఉచ్చును?

గణ—నక్షత్రకా, నాది ఉండ్రాల్ల మీది భక్తే కాని విఘ్నేశ్వరుఁడి మీదిది కా ననుకొన్నానా ఏమి? ఆయన నాకు అభిమానచేస్తుఁడు. ఆయనమీఁద ఇంకను ముందు నేనిక్కడ ఉన్నప్పుడు ఒక గణపతిపంచకం రచించినాను. విను, చ చువుకాను.

“క. పనిచెఱుపులదొరవని నిను

వసులన్ చెఱుచుకొని యైన పలుమాఱును నా

మనమున ఘనముగ భజియిం-

తును, విఘ్నములెల్ల మాన్పు దుండిగణపతీ.

98

“క. వదలకే తెంకాయలపయి

ముదురగు తెంకలను సతతమున్ గొఱుకుటచే

మొదటికి నొక పల్లవాడఁగ,

తుదకొకదంతంబె నీకు దుండిగణపతీ.

99

“క. రెండు కరంబులు చాలకే-

కొండు కరముఁ దాల్చి దొడ్డయుదరము నెల్లన్

నిండించుకొందువందురు

తుండము నీకుండఁ బట్టి దుండిగణపతీ.

100

“క. ఇలు చొచ్చి యచ్చటన్ నీ
యెలుక దినుసులెల్ల తినినయెడలను సతితో
కలహముని యెంచి, పెండ్లిని
తొలుతనె మానితివి నీవు దుండిగణపతి.

101

“క. వెనకయ్య యనెడు పేరు-
న్నను, వేల్పులోన సతిఘనంబుగ నీపూ-
జనములె జనములు మునుముం
దున సలుపుచునుందురయ్య, దుండిగణపతి”.

102

నక్ష—ఓయీ, గణపతివై నందుకు సార్థకముగా స్వామినందర్శనమునకై వచ్చెడు
వారికందఱకును విఘ్నము కలిగించుచున్నావు. నయము; పంథకము రచించి
నావు గనుక బ్రదికి పోయినాము గాని, శతకమే వ్రాసియున్నయెడల అది
అంతయు ఇక్కడ పికరుపుపెట్టవలసిన వాడవే కదా? ఇంక పైకి రమ్మ...
రాజా, మీరును రండు.

[అందఱును పైకి నడుతురు.]

హరి—దేవీ, ఈకాశీక్షేత్రమాళిత్వమును వర్ణింప శ్రీనాథాదిమహామహాలళే
మో గాని, సామాన్యమానవుల తరము కాదు. సుక్షేత్రములని భరతఖండ
మందు ప్రసిద్ధిని గాంచిన నప్తపురములలోను ఇది మొదట ఎన్న తగినది. ఇ
చ్చట ప్రాచీనులకు మరణసమయమందు శివుడే వచ్చి చెవిలో ప్రణవమంత్ర
ముపదేశించుచుండుటచేత మోక్షము నిశ్చయము. ఎట్టి ప్రళయసమయముల
యందును, తక్కిన పురములన్నియు నశించినను, ఈ వారాణసీనగరము మా
త్రము నశించదట!

గణ—మిత్రమా, ఇక్కడ పుట్టి పెరిగిన వాడను కావడంచేత కాశీమహర్షి
ము నాకు తెలిసినట్లు మీలాంటి పైవార్లకు ఏలాగు తెలుస్తుంది? నను చెప్పుకా
ను, విసండి:

ఉ. ఏమని కాశీకామహిమ నెన్నుదు? ఇచ్చట చావునొందినన,
దోమయు కూడ సామజముతోడ నదుర్కొని చంపు; కప్పయున

సామును చేత పట్టుకొని బల్లిని లాగును; మేకపిల్లయున్
తా మెయి వ్యాసుచిత్తమును చాల్చును చిత్రవిచిత్రవైఖరిన్. 103

నక్ష—ఈ క్షేత్రమునకున్న లోపమొక్కటే అని నాకు తోచుచున్నది. బంగాళ
మందు సువాసన లేని లాగుననే, ఈ క్షేత్రమునందు తగిన నది పొజుకుండుట
చేత ఇది ఏమియు శోభింపకున్నది.

గణ—ఓయీ, నువ్వువినలేదా ఏం? అందు గుఱించి ఈ పట్టణంలో ఒక ప్రతీతి
ఉంది. ఇంక కొద్ది కాలములోనే ఈ పట్టణానికి సూర్యవంశంలో వుట్టె
యే ఒకానుక రాజు పుట్టెడి జడలలో ఉన్న గంగను తీసుకు వస్తాడంట!

నక్ష—ఓయీ, ఇది నిశ్చయమే అయినయెడల, అప్పుడు చూడ వలెను దీని శో
భ; ఇప్పటికంటే వేయింతలైనను హెచ్చగును. అప్పుడు కాశికాపరియగు శం
కరుడు నిజముగా అష్టైశ్వర్యవంతుడని చెప్ప వచ్చును.

హరి—అహ! శంకరా! భక్తవశంకరా, నీవు అష్టైశ్వర్యవంతుడవని ఎఱిగి
యే, నీవెట్లో నా అప్పు తీటు ఉపాయము శోధించెదవని నీపట్టణమునకు వ
చ్చినాను.

మ. సతతంబున్ రజతాద్రి తానకనివాసస్థానమా; వృక్షప-
ర్వతమే విల్లగు; రత్నగర్భ రథమా; రత్నాకరంబే దొనా;
హేతుఁడౌ ఆ ధనదుండు: ఇవ్విధముగా ఎవ్వారికిన్ లేని సు
స్థితిలో నా ఋణమేల తీటుపవు? కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 104

గణ—మిత్రమా, కలిగిన వాడు గాది తీసేసరికి లేని వాడి పొర్రాలు ఉదినవ
న్న సామెత వినలేదా? అదీ గాక, వాడవాడకు బిచ్చమెత్తి విశ్వర్యం సంపా
దించుకొన్న ఈ ఆదిభిక్షుడు కోరిపిడికిలి వాడు. తానె తిన్నగా అనుభవిం
చ లేడు; నీకేం పెద్దాడు? ఇంతటి విశ్వంక ఉన్నదన్న మాటే కాని ఒక్క
గుడ్డయినా కట్టెడు; చివరకు ఒక గోచి అయినా పెట్టెడు.

మ. అయయో! ఔర! అయార! సేవాక సమస్తైశ్వర్యవంతుండవా?
భయమున్ కొల్పెడి వల్లకాడునికియున్; పాములే నగర; గొంతుకే

నియు, తిన్నన్, దిగకుండు చేదువినమే నీ తిండి; ఇంతేల గో-

చియునున్ లేదుగదయ్య నీకు? హర, కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 105

హరి—నక్షత్రకా, మీ గురువుగారి ఋణము నేను తీర్చి వలసిన దినమిదియే. ఒక రెండు మూడు దినములు ముందుగా వచ్చియుండినను ఏదో ప్రయాసపడి ధనము సంపాదించుటకు వీలు కలిగి ఉండును. నిన్న సాయంకాలము మనమి పట్టణమును చేరుటచేత ఏమి ప్రయత్నించుటకును వీలు లేక పోయినది. ఉన్న పాటుగా ఇంతధనమిచ్చు వారెవ్వరు? నా కేమియు పోచకున్నది.

గణ—మిత్రమా, నా కొక్క ఉపాయం వోస్తూ ఉంది. నువ్వు చక్రవర్తివై ఏక చక్రాధిపత్యంగా భరతఖండాన్ని పరిపాలించిన కాలంలో ఆ గొడుగు నీ డను తనకడుపు చల్ల అయినా కదలకుండా, నుఖాలను అనుభవించిన సామం తకోటిలో వాడే కదా ఈకాశీపురాధిపతి? నువ్వు ఒక్క మాట అనగానే నేతులు కట్టుకొని వచ్చి కావలసినంత సొమ్ము అతడు కుప్పగా కురిపిస్తాడే.

హరి—గణపతి, నీవు చెప్పినది నిజమే; కాని,

నీ. ఇచ్చినాడను చేతికెముక లేదని నన్ను

సామంతస్వపులెల్ల సన్నుతింప;

తెచ్చినాడను సర్వదిక్కులనుండి యా-

చకకోటులను మదాస్థానమునకు;

చొచ్చినాడను, ఎంత సొమ్ముకోరిన నంతా-

సంగి, లఘుల యంతరింగములను;

వచ్చినాడను సాటి వసుధ దధీచిము-

ఖ్యులగు దాతలతోడ కొంత కొంత;

పొచ్చినాడను సర్వమహీతలమున

కలుగు నన్యరాజన్యసంఘముల నెల్ల;

అట్టి నేనొక సామంతుడైన నృపుని-

కెల్లు చేచాచఁ గలనొ యూహింపుమయ్య.

106

గణ—చేయి చాచి అడగడం కష్టమన్న సంగతి బ్రాహ్మణుడైన నేనుహించినా

చిత్రహరిశ్చంద్రియము.

బోధపడదు. నా ఉపాయం నీకు వచ్చిందీ కాదు గనుక ఇంక చేయవలసిన పని, మఱి కొన్నాళ్ల పఠనా ఋణం కోసం వాణింజకుండా విశ్వామిత్రుడిని బ్రదికాలికోవడమే.

హరి—గణపతీ, ఈ దినమున నేను ఋణమును చెల్లించునని, మాట యిచ్చిఉంటినే.

గణ—అప్పు దగ్గఱ మూతం మాట పట్టింపు లేదు. ఇస్తానని ఎన్ని సార్లులైనా తిప్పవచ్చును. ఇస్తానన్న నాటికి ఇయ్యనన్న ఉద్దేశమే అప్పు తీర్చ వలసిన వాడి మనస్సులో ఉంటుంది. ఉద్దేశమే కదా ముఖ్యం? ఆ నాటికి సొమ్ము. తన చేతికి వస్తుందని అప్పుల వాడూ నమ్మడు. కాబట్టి అప్పటికి అప్పు తీర్చక పోయినా అసత్యబోవం రాదు.

హరి—గణపతీ, నీ వాదనా శక్తి అంతయు లొక్కచింతాపరాయణులయెద్ద గదా ఉపయోగింప నలెను?

గణ—మిత్రమా, మఱి ఈ దినం అప్పు ఏలాగు తీరుస్తావు?

హరి—నాండు విశ్వామిత్రులలో చెప్పియే ఉన్నాను. తల అమ్మకొని అయినను తీర్చెదను. నక్షత్రకా, సాయంకాలములోపల ఋణము తీర్చ వలెను. ఇప్పటి నుండియును ప్రయత్నించినఁ గాని, అప్పటికి తేలక పోవచ్చును. కాబట్టి ఈ అంగడి వీధిలో నన్ను అడ్డుము.

చంద్ర—హర హరా! పాపము శాంతించును గాక! ఆర్యపుత్రా, అమ్మకో వలసిన సొత్తు మఱి లేకన్నయెడలఁ గదా మిమ్ములను మీరమ్మకో వలెను? దేవర సొత్తును నేను లేనా? నన్నమ్మకొని మీ అప్పు తీర్చుకొనుడు.

హరి—అహ! అహ! ఎంతటి ఘోరపుమాటలు వినివలసి వచ్చెను. దేవీ, నన్నిట్లు పలుకుట నీకు న్యాయమా? స్త్రీధనమే తిన కూడదని పెద్దలందురు. ఇంక స్త్రీని అమ్మకొన్న ధనమును తను పాపాత్ముఁడెందయినను ఉండునా? అట్టి తప్పు పనికి త్రోవ తీయఁ దగునాండు ఈ హరిశ్చంద్రుఁడనియే నీవూహించితివా?...అహ! ఎంత మాట!...ఏమి? నేను నిన్ను అమ్మకొనుటయే! నామోహస్థానమవు; నా అర్థశరీరిది; నా భాగ్యదేవతవు;

ఉ. నా పరితాపరోగములణంచెడు మందు, భవాల్లి నాకు పెన్

తేపము, నా గృహంబునకు దీపము, సంశవిభూషణంబు, ని-

క్షేపము, కంటి పావయును, జీవనమున్, సకలంబునంచు ని-

న్నో పడఁతీ, తలంతు; ఎటులోవుడు నిన్ను వఁచానీ యుండఁగన్? 107

కండ్ర—అర్యపుత్రా; మీ పరితాపరోగములనందెడు మందునని నన్నంతో గొప్పగా చెప్పుచున్నారు. ఇప్పుడు మీకు ఋణమూలమున కలుగుచున్న ఈ పరితాపమును అణచుకన్నయెడల, నేను మీకు భార్యనగుటకు ఎట్లు తగుదును? కాబట్టి నా విమోగమునకు దుఃఖించక, ఇప్పటికున్న ఉపాయము ఇదే గనుక నన్నమ్మకొనుడు; సంకయింపకుడు.

హరి—దేవీ, ఏమనుచున్నావు? నీవు నా పరితాపరోగములనందెడు మందునని చెప్పుట ఒక గొప్పగా భావించుచున్నావా? ఇటు ఏను:

నీ. ఎదురుగా నీ దివ్యవదనమించుక జోచు-

టన, పూర్వ చంద్రోదయంబు గాదె?

నీ లోచనంబుల ధాళిశ్శము మీన-

లావణ్యలక్ష్మీవిలాసము గదె?

తే నెలొల్కెడి భవదీయవచఃప్రసం-

గంబన, అన్యతాన్యవంబు గాదె?

నిడుకలై నిగ్గు తేటెడు సీదు నెరులమొ-

త్తంబెల్ల వాతవిధ్వంసిని గదె?

తాపులకు నెల్ల తాపయి తనరు నీదు

నెమ్మెయి వసంతకుసుమాకరము గాదె?

వాదు దుఃఖిరోగముల నణంచ గల ఘ-

నౌషధంబవు నీవ కావా? లతాంగి.

108

భార్య అనగా సుఖదుఃఖములు తనతో సమానముగా పండుకొనునది; ఎట్టి అపదలు కలిగినను తన ఆదరణముచేత వాని బాధలను కనబడనీయనిది; పురుషునికి మోదసాధనములన్నింటిలోను ముఖ్యమైనది. ఇట్టి లక్షణములన్నియు పూర్ణముగాఁ గల నిన్ను నేనెల్లు విడుచుకొనఁ గలను... నీ మాట అటుండఁగా ఎన్నడును నన్ను విడిచి ఎఱుంగని ఈ చిన్ని కుమారుని ఎల్లు విడుచుకొందును?

రోహి—నాన్నగారూ, నన్ను మీరు విడిచి పెట్టదురా? (పిడుపు మొగము పెట్టి)

ఉ. మిత్రుని రీతి నన్ కలిసి మీరలునాటలనాడుచుందు; బల్
చిత్రవిచిత్రపున్ కథల చెప్పుచునుందు; చేరఁ దీసి, నా
గాత్రము తట్టి, ముద్దులిడి, కౌగిట చేర్చుచునుందు: నాన్నగా-
రూ, త్రిజగంబులందుఁ గలరో మిఁచు బోలిన తండ్రిలెందునున్?

అట్టి మిమ్ము విడిచి నేనెట్లుండఁ గలను?

చంద్ర—(రోహితాశ్వని చేరఁ దీసి బుజ్జగించుచు) నాయనా, మన అదృష్టము లి
ట్లున్నవి. కొన్ని నాల్గు మనలను నాయనగారు విడుచుకొనిననే తప్ప వారు మా
టను నిలువఁ దెచ్చుకొన లేరు. దైవానుగ్రహమున్నయెడల, వారిని త్వరలోనే
కలిసికొని మఱి ఎన్నఁడును విడువకుండుము, లే.

రోహి—అలాగా. నాన్నగారూ, నాకు తెలిసినది కాదు. మీకు అవసరము గ
నుక మిమ్ములను ఎట్లో విడిచి దినములను వేగించెదను. నాకోసము మీరు మా
ట తప్ప వద్దు.

హరి—(రోహితాశ్వని దగ్గఱకు లాగుకొని ముద్దులాడుచు) దేవీ, నాకు నీయందే
పేమ ఎక్కువై, నీనియందే పేమ ఎక్కువై, తెలియదు సుమీ... నాకే కా
దు; లోకములో పురుషులందఱకును భార్య ఎక్కువా? పుత్రుండెక్కువా?...
భార్య తన అర్థదేహమే అయినయెడల, పుత్రుండై మఱి తానే పుట్టును గ
దా? అందుచేత,

సీ. కొమరుని తొక్కు పల్కులె ప్రీతి గొల్పు, ప్రి-
యాంగని ప్రోథవాక్యముల కంటె;
బుడుతని మెత్తనా యెడలె సౌఖ్యము గూర్చు,
మెలఁతుక జిగిలిగి మేని కంటె;
కొడుకు తేలిక చూపు గుములె యింపొనరించు
కల్గి బెక్కున్ చూపుగముల కంటె;
పుత్రునమాంబుకంఠున్ నవ్వె సొంపగు,
ననబోణి సరసంపు నవ్వు కంటె;
ఎట్టి దేహతాపమేనియఁ శమియించు,
తనయు మేనొకత తగిలెనేని;

ఎ త నునను చింతయేనియు నశియించు,

సుతుని నుదులు చెవిని చొచ్చెనేని.

110

దేవీ, ఈ రోహితాశ్వని గాని నిన్ను గాని విడిచి నేనెట్లు ఉండగలను? అట్టి మాట ఇంక తల పెట్టకుము.

చంద్ర—అర్యపుత్రా, మిమ్ము విడువ వలెనన్న విచారమువలన ఆలోచన తోడ క మీరు నావలుకలను గల బౌచిత్యమును తెలిసికొన లేకన్నారు. నన్ను విడుచుట మీకెంత సంతాపకరమో, అంత కంటే వేయింతలు మిమ్ము విడుచుట నాకు సంతాపకరము. మగని వదలి ఉన్న మగువ బ్రదుకు మొండి బ్రదుకు గాక వేటేమున్నది?

చ. పెనిమిటి కన్న నన్యమింక పృథ్విని సాధ్వికి కల్గ నేర్చునే?

తన పెను ప్రాపు, ప్రాణమును, దైవము, సర్వము నాధుడే కదా?

తన హృదయాధినాథుని వదల్కొను కామిని చూపులేని య-

క్షీని, మఱి విన్ని లేని చెవి, జీవము బాసిన మేని, బోలెడున్. 111

ఎట్టి వరి అయినను సరికి దేవుడే; ఆయన పాదపద్మములే ఆమెకు గరి; ఆయన చరణ సేవయే ఆమెకు సద్గతిసాధనము. ఇంక మీవంటి ప్రాణనాథుని సంగతిచెప్ప వలసినదేమున్నది?

ఉ. మీ సరసత్వ మెంతయని మెత్తును? మీదు పదంబులొత్తు మీ

దాసికలందు నేనునొక దాసి నె యైనను ప్రీతిచేత మీ-

తో సరిగాగ నారయుటతో తనివిన్ గన, కెచ్చుదానిగా

ఓ నుగుణాత్మ, నన్నరయుచుందురు: మిమ్మెటు పాయ జాలుదున్?

కాని ఒక్కటి ఆలోచింపుడు: ఋణము తీటుటకు మీరో నేనో అప్పుడు పోవక తీరదు. ఎవ్వరము అప్పుడు పోయినను, మనము ఒకరి సుకరు ఎడఁబాటుక తప్పదు. కాఁబట్టి నన్ను ఎవ్వరికైనను దాసిగా అప్పుండు.

హరి—అయ్యో, దైవమా! ఎట్టి మాటలు విన వలసిన దురవస్థ సంభవించినది?..

హా! దేవీ, నీవు ఇంతకు ముందు అనుభవించిన మహావైభవమెక్కడ? దాని వగుట ఎక్కడ?

మ. రతనార చిక్కెన బంగారు దివకట్టర వీచుచున్, వేడ్కై
కలన్ చెప్పుచు, నొప్పి తీతెడవటర కాల్గొత్తుచున్ దాసికా
తత్తులై రాజసతుర భజింప నుఖమొందం గన్ననీవిప్పు డే-
గతి వేటొక్కరి దాసివొచ్చు కొలువంగా నేర్తువో? అక్కలా! 113

దండ—ఆర్యపుత్రా, అట్టి మహానుభవమనుభవించుటకు కారణభూతులగు మీరు
మాత్రము వేటొక్కరికి పరివర్యులు చేయ తగినవారా? మీరే ఇతరులకు దా
నులగుటకు ఊహించుచుండగా, ఇంక దేవర దాసివైన నేను దాసినగుటయే
కష్టమా?

మ. పరరాజన్యుల గెల్చి, తన్నకుటసోపానాల్నిపైగా నిరం-
తరమున్ సింగపుగ ద్వైవేక్కి, నృపబృందంబెల్ల కీర్తింపగా
తరుగొక్కింతయు లేని వైభవముతో ధాత్రీతలంబంతయున్
పరిపాలించినయట్టి మీరలింక, ఏభంగిన్ పరున్ కొల్తురో? 114

[బ్రాహ్మణవేషముతో దంతఘాతుండు ప్రవేశించును.]

దంత—(తనలో) గురువు గారు చెప్పిన పని ఈ మాటైనా తిన్నగా చేయక పోతే,
దంతా లూడేటట్టు ఘాతం తగిలి నాదంతఘాతనామం సార్థకం అవుతుంది. ఆ
వకశవకలు జరుగకుండా నాలుకకు కట్లం పేసే ఉంచాలి. గురువుగారు నాకు
వేసిన ఈ బ్రాహ్మణవేషం మాత్రం బ్రహ్మయినా భేదించలేడు. (సమీపించి) ఎ
వరయ్యా మీరు, ధర్మప్రదానలు? నేనుక బ్రాహ్మణి; రిక్తుణ్ణి; యాదనకొసం
వచ్చాను.

గణ—ఏమోయి వెట్టి బ్రాహ్మణుడా, ఎండిన కొలంకును కొంగలశ్రయిస్తవా?

దంత—మహారాజా, ఎండిన కొలంకైతే ఏం? నిండిన కొలంకైతే ఏం? నా న్వ
ల్పవాంఛ తీర్చడానికి ఏ మాత్రం కావాలి? లక్షలవసరం లేదు; కొట్లు ఆ
వసరం లేదు. అల్పసంతృప్తిని; తృణం మహామేదువు. పిల్లవాడికి ఉపనయనం
చేసుకుందామని ఊరూర తిరుగుతూ వున్నాను. ఇక్కడ “గడ్డె ఎక్కి ధాత్రీ
తలమంతా పరిపాలించిన” వారి మాట ఎవరో అంటూ వుంటే వినివచ్చాను.

నక్ష—ఓయీ బ్రాహ్మణుడా, అవి అన్నియు వెనుకటి ముచ్చటలు. అట్టి రాజ్య

మనంతయు వరులకు భారపోసి, ఒక ముసళ్ళరుసకు యజ్ఞము నిమిత్తమై ఇచ్చెదనని అంతకు పూర్వమే ఢిడఁబడిన ధనముకొఱకు తన్ను, తన అబులిడ్డలనో, అమ్మకొనుటకు ఈ మహారాజు సిద్ధముగా ఉన్నాడు.

దంత—ఏమిటి! భూచక్రమంతా ఏకచ్ఛక్రాధిపత్యంగా ఏరి, లోకంలో చక్రవర్తివదం కొత్తగా కల్పించిన హరిశ్చంద్రమహారాజుగారా ఈయన? బాబ్బాబ్బాబు, ఈయన సంగతి ఇంతకు ముందు వినే ఉన్నాను. వీరి పేరు లోకమెల్లా కోడై కూసింది.

గణ—ఏమయ్యో! బ్రాహ్మణా, నూటి వరులు తల చెప్పుకుందంటారే. ఇదేం శూద్రుడిలాగు కొడి అంటూ ఉన్నావు?

దంత—(తనలో) ఆహా! నాలుక మఱల నాకొంప తీస్తుంది కాబోలు. ఈ గణపతిగొడొకడు నా పూర్ణానికి శనిలాగు దాపురించి ఆపులిస్తే ప్రేవులు లెక్క పెట్టావున్నాడు. (ప్రకాశముగా) అయ్యో, సామెతలలోనూ బ్రాహ్మణునా?

నక్ష—అయ్యో, మఱి ఇట్టి దీనకళలో ఈ మహారాజు నీకేమి ఈయగలడు? కాబట్టి వచ్చినదారి వట్టము.

దంత—మహారాజా, అది న్యాయం కాదు. నూరు తెలుచి “దేహి” అన్న దేహిని వట్టి శేతులతో తగిలి వేయడం అలాంటి దొడ్డదాతకు తగనిది. కాబట్టి ఈ మహారాజుకు బాధ లేని పుషాయమే చెప్పుతాను. వీరివుడు అప్పుడు పోతూ వున్నారు గదా? అందులో మునియుగం తీతంగా మిగిలించే నాకిప్పించండి.

గణ—ఓయీ, నీ వేం సరభోజనుడివా? లేక బ్రాహ్మణుడవా?

దంత—(తనలో) అయ్యో! నేను రాక్షసుడినని మల్లి పోల్చుకొన్నాడా ఏం? (ప్రకాశముగా) అదేం మహారాజా, అలాగు అంటావున్నారా? నేను శిష్టుడైన బ్రాహ్మణుడనే.

గణ—బ్రాహ్మణుడవే ఖరే సరభోజనుడి లాగు పూర్ణాలు కొటికి లింటూ ఉన్నావేం? ఈయన అప్పు ఎంతో నీకు తెలుసునా? ఏనుఁగు మీద మనుష్యుడెక్కి చేతిలో రత్నం ఎగమిటినంత పొడుగు బంగారు నాణేల కవ్వ ఈయన ఇస్తానన్నవి. అది పోగా ఇంక మిగిలేవి నా ఎముకలు. కావలిస్తే అవి కొలుకుకొని తిను.

దంత—మహారాజా, ఏమో నా అదృష్టం. అది పోగా ఏమైనా మిగిలితే నాకు ఇప్పించండి.

హరి—ఓ బ్రాహ్మణుడా, అట్లే కానివ్వు.

దంత—బ్రాహ్మణ్యము, మహావ్రతసాదం... అయితే బాబూ అబద్ధం ఆడనని మా త్రమే కదా మీ పూనిక? సరే, సంతోషమే; కాని ఎవరికో రాజ్యం భార పోస్తానన్నారే. రాజ్యం వీరభోజ్యం గదా? వాళ్లను యుద్ధంలో జయించి తిరిగి ఆ రాజ్యం మీరెంచితే పుచ్చుకో లేదు?

హరి—అయ్యో, ఇది నీ వంటి బ్రాహ్మణులు అడుగ వలసిన వ్రళ్ళ కాదు. మీకే నేనైనను దానమిచ్చి మఱల బలవంతముగా చేయి నులిపి లాగుకొన్నయెడల, ఎంత ధర్మముగా ఉండును? అదియుగాక,

ఉ. కమ్మని పండ్లనిచ్చి, అని క్రమ్మల తెమ్మనఁ బోవు చెట్లు; నీ-
రమ్మల నిచ్చి, ఏఱులవి క్రమ్మఁ జెమ్మని కోర; విట్లుగా
ఇమ్మహిలో అచేతనములేనియు సచ్చినయట్టి వానినిన్
క్రమ్మల పుచ్చుకోవనిన, క్రక్కిన కూడును నే గ్రహింతునే? 115

దంత—బ్రాహ్మణు, మహాత్మా మనవి: ఎవరో మునికి ముందుగానే ధనమిస్తానన్నార గదా? అది పోగా మిగిలినదే కదా మీరు రాజ్యం భారపోసిన వాళ్ళకు చెందవలసి ఉంటుంది? ఇంక మీరు మునీశ్వరిడికి ఋణం ఏలాగు వడ్డారు?

హరి—అయ్యో, నీవు చెప్పినది నాకు న్యాయముగా తోచలేదు. ఆ ధనము తప్ప తక్కినదే ఇచ్చెదనని నేను చెప్పి ఉండక పోవుటచేత, అదియు భార పోసిన దానిలో చేరి పోయినది. కాబట్టి మునీశ్వరునికి ధనమియవలసి ఉన్నది.

నక్ష—రాజా, ఇంత వఱకును నేను నీకు ఏవిధమైన సలహాయము చెప్పియుండ లేదు. ఇప్పుడు నీకు తటస్థింపనై యున్న దురవస్థను తలచి చెప్పక మానలేకున్నాను. నీవు ధనమియనక్కర లేదన్న మాట అనుమని నేనేమాత్రమును చెప్పను. నీవు అట్లన్నయెడల, అది కేవలమును అబద్ధమే. అసత్యమును వలుకనన్న నీ యుమము గల నీనోట అట్టి మాట వెలువడ కూడనిదే. కాని, ఏవిధమైన బాధకమును లేక ఉపాయమును నేను చెప్పెదను, వినుము: నీవును అప్పుడు పోన కక్కర లేదు; నీ భార్యపుత్రులను అప్పుడు పోకక్కర లేదు. నీవు ధనము నా చేతికి గదా ఇయ్య వలసి ఉన్నది? నీనిచ్చుడు మా గురువుగారి దగ్గఱకు తిరిగి

బెల్లి, గడుపు వరికి నీటియ వలనీత ధనమంతయు నా చేతికి ఇచ్చినావనియు, ఓంటిగానిని నన్ను దారిలో దొంగలు కొట్టి ఆ ధనమంతయు దోచుకొన్నారనియు, చెప్పెదను. ఇందు వలన నీ కనత్యదోషము రాదు...ఇంక మీరు నుభముగా ఉండుడు; నేను పోయి వచ్చెదను. (పోవోవును.)

గణ—ఏదీ, ఎదీ, నక్షత్రకా, నా సంతోషం తీరా నిన్ను ఒక్కసారి కౌగిలించుకొననీ. అమ్మా! ఎంత వాడవు? చూడడానికి ముంగిలాగు ఉన్నావు గాని, నీ కన్ను గడుసుతనం మాకెవ్వరికీ లేక పోయింది. ఇంత చిక్కు నీ ఉపాయం చేత మంచి లాగు చిచ్చున విడి పోయింది...మిత్రమా, ఇంక నక్షత్రకుడి వద్ద సెలవు వున్నావో.

హరి—గణపతీ, ఎల ఈ తొందర?...నక్షత్రకా, నీవు చెప్పిన ఉపాయము వలన నూరార అనత్యమాడవలసిన వాడవు నీవే కాని, నేను దానిని ప్రోద్బలమును చేసిన వాడను కాగా? తెలిసియు ఊరకున్నయెడల, నాకు అనత్యదోషము రాక తప్పదు. ఇంతకును ఇది చెప్పుము: నీవు చెప్పిన ఉపాయమును బట్టి విశ్వామిత్రుని అప్పు నేను గడుపులోగా తీర్చినట్లయినదా? తీర్చక పోవుట మాట తప్పి పోవుటే కదా? ఇట్లు నాకనత్యదోషము తప్పక పోవుట సరేకదా, మీరుమిక్కిలి నీకును అనత్యదోషము కలుగును. కాబట్టి నీ ఉపాయము నేనువుకొనను.

నక్ష—రాజా, అట్లయినయెడల, నా నిశ్చయము వినుము: గడుపు కానీ, కాక పోనీ, నీకొక్కడ ఇంకొక్క నిమిషమైనను నిలిచి ఉండను; నీవియ్యూర పోవు ధనమును నేను తీసికొని వెళ్లను. నీసంతకు ముందు అన్నట్లే మాగురువుగారి తో చెప్పెదను. అప్పుడేమి చేసెదవు?

హరి—మునిగమారా, నా యందభిమానము కలవాడవయ్యెను, ఇట్లు నాకు అనత్యదోషము కట్టిపెట్టి కలచినప్పుడు నేను నిన్ను ఏమి చేయగలను? కాని యు; నీ అనుగ్రహము ఈ పాటిదే కదా అనుకొని, ఆ ధనము మారగవలెదేక నైనను వంపించెదను.

గణ—నాచేతా? ఏం మిత్రమా, నామీద నీకు ఈలాంటి కటాక్షం వుట్టుకువచ్చునా ఉంది? నా అవస్థ ఏమైనా చూచినావా? మళ్ళీ కాళ్ళిద్దరుకొంటూ అక్కాన్నపు అడవిలో బడి నేను నడచిపోగలనా? నా ఎన్న ధనం పోనీనా ఆ పని నా వల్ల కాదు.

పండ్ల—అహ! నైవేద్య, ఎంతటి సుదీర్ఘము తెచ్చితివి? ఎంతో సాగుంకరా

జాల సేవలను పొందిన సార్యభాముని వలుకు అదరించి వినువారు ఒక్కరును
ఇప్పుడు లేరైతే!

హరి—దేవీ, పేదటికమునేల నిష్కారణముగా నిందించెదవు? లేమియే కదా
ప్రేమానిక్షేపములను తెలుపు దివ్యాంజనము? దారిద్ర్యమే కదా పరమైశ్వరీ
స్వర్గమును తెలుపు గీటురాయి? ఇంతే కాదు; మనుష్యుని నిజస్థితిని తెలుపున
ది పేదటికమే కదా?

సీ. గడ్డి పోచకు గుడ్డి గవ్వకు నేనియు

నరిపోని యప్రయోజకుడనియును;

తనదు కోరికలకు తగినట్లు లాచరిం-

పంగఁ జాలని యసమర్థుడనియు;

ఇసుమంత కష్టంబులేని తప్పించుకో-

లేనియంతటి బలహీనుడనియు;

భారమంతయును దైవంబుమీఁదనే మోప

వలసినయట్టి దుర్బలుఁ డనియును;

నరుని యున్న నంగతి యున్న కరణిఁగాఁగ,

ఇట్లు మోమోటమును లేక యెఱుఁగఁ జేయుఁ

గాదె పేదటికంబు? నిక్కమును పల్కు

మానవులకెల్ల అదె గదా మార్గ దర్శి?

116

శంధ్ర—అర్యపుత్రా, మీరు చెప్పిన సుగుణములు పేదటికమందు లేక పోలేదు.
ఇవి అన్నియును ఉన్నను, పేదటికము అనుభవించుట మాత్రము ఎంత దృఢని
యమము కలవాఁకైనను కష్టమే. ధనహీనుడైన వానిని ఒడలి నెత్తుచే విడి
చి పోగా, ఇంక ఇతరులు విడువలో వింత పడున్నదని పెద్దలందురు. అది
నిజమే కదా?

చ. సిరి పగలింటి వంటిదని చెప్పఁగఁ జెల్లు; ఎటన్నః భాగ్యభా-

స్కరుఁ డుదయింప దప్పులను కన్నడి, మెల్లగ ఉచ్చవేళతున్

చరణములంటి, ముట్లు తటి చల్లగ సాగెడు తోడు నీడ,—ల-

ద్విర! కనిపించులేని కలచే దురదృష్టపుదుర్ది నంబులన్?

117

దంత—అమ్మా, మీకు ఈకష్టంలో తోడువడదానికి ఎవ్వరూ లేక పోయారని ఏ
ల విచారిస్తారు? ఇంతకు ముందు మీ సొమ్ము తిన్న వాళ్లు మీకు కృతజ్ఞత చూ
పించక పోతే, ఇంక ముందుకు మీ సొమ్ము తినవలసిన నేనై నా మీరు చెప్పినట్లు
ఋణధనం మోసుకు పోతాను లెండి.

గణ—ఆహా! ఇకదేంత పుణ్యజనుడు! మట్టమై చూడ వచ్చి దయ్యంమై వట్టు
కొంటూ ఉన్నాడు.

దంత—(తనలో) పుణ్యజనుడు—దయ్యం—అంటూ వున్నాడు. అయ్యో! గు
ర్తువట్టాడా ఏం? మళ్లీ గుండె ఎక్కి లొక్క-తాండు తాండ్లు. ఏం గతి?
.....అయినా లొందర పడ రాదు. (ప్రకాశముగా) ఏమయ్యింది; బ్రాహ్మణి
నన్ను దయ్యమంటావు?

గణ—“దయ్యం” అంటే దైవమే కాదంటయ్యా? దాని వికృతే ఇది.

దంత—అలాగా?...బాబూ, హరిశ్చంద్రమహారాజా, ఇంక తక్కిన శంకలన్నీ
మాని, మీ భార్యను అప్పుడం మొదలు పెట్టండి. పొడైక్క-తూ వుంది.

హరి—ఆహా! బ్రాహ్మణుడా, నీవును అట్లే చెప్పడవా?

చంద్ర—ఆర్యపుత్రా, ఎవ్వరు చెప్పినను న్యాయమైన సంకఠినే చెప్పడమే కదా?
ఇప్పుడు చేయవలసిన పని నన్నుటయే. మన ఇద్దరిలో ఎవ్వరము అప్పుడు
పోయినను ఎడతావు తప్పదని ఇంతకు ముందే చెప్పియుంటిని. మీరమ్మడు
పోకున్నయెడల, నన్నెప్పటికైనను విడిపించక గలరు.

దంత—మహారాజా, దేవి గారు చెప్పిన మాట నశ్యం.

[కొందఱు పౌరులు ప్రవేశింతురు.]

హరి—అయ్యో! అయ్యో! అయ్యో! మీరందఱును కలిసి నన్ను భార్యనమ్మకొను
సంతటి చండాలునిగా చేయజూచుకున్నారా?...ఈటును మూగి చూచుకున్న
ఓ కాశీపురవాసులారా, ఏల నా మొగము వంక ఆలాగున తేలి పాటం నా
చెదరు? అందు వలన పుణ్యమా? మోక్షమా? చండాలుడనై, కటికవాడ
నై, కైరాతుడనై నా అర్థశరీరిణిని, నా ప్రాణధనమును. నాకేవితేవ్వరిని, న
నే కానని నమ్మకొని ఉన్న నా సతీమణిని అమ్మకొను చోరుడున్న నావంటి పా

పాశ్చని చూచుట వలన మీకు ఘోరపాతకము తప్ప మఱిమి లాభము కలుగును? ఓ అయ్యలారా, రానే వచ్చినారు గనుక మీరందఱును ఇట్టి నీచకార్యమును చేయఁబోవుచున్న సిగ్గు లేని, నామొగముమీద తుప్పున ఉప్పుడు...మొగము మీదనే కాదు; ఆ మైదనను పావపు మాటలాడఁ బోవు నానోటిలోనే ఉప్పుడు.

శంధ్ర—ఆర్యపుత్రా, ఆర్యపుత్రా, ఇదేమి? ఇదేమి? మీరిట్లు గుండె వగిరి వాపోవుచుండగా, నే నెట్లు నిబ్బరముగా ఉండఁ గలను? నాకు ధైర్యమునకు తోచు చూపవలసిన నారు గదా మీరు?

హరి—దేవీ, నాగుండె పగులునా? వట్టి మాట. ఇది సామాన్యపు గుండె కాదు; రాయి—ఇనుము—వజ్రము...నేను నీకు ధైర్యమునకు తోచు చూప వలసిన వాడనా? కాదు, కాదు; ఇప్పుడు దాస్యమునకు తోచు చూప వలసిన వాడను.....ఓ పొదలారా, ఏల ఆలాగున కన్నీళ్లతో నన్ను చూచెదరు? నానోటను ఇంకను ఉప్పులేమి? ఆ పావపు మాటలు నా నోటను ఇంకను రాలేదని యా? మొండితనమును పూనుచున్న నా వంటి వాడు ఆమాటలు ఉద్వరిండుటకు ఎంత సేపు కావలెను...ఓ పొదలారా,

నీ. తనుఁబాయుటన, నాదు తనువుఁ బాయుటె యని

ఎవతె గుఱించి యూహించుచును?

ఏమో లేకున్న, నా కేమియునున్ లేని

చందంబుననె డెందమందు తలఁతు?

కనులున్న, ఎవతెను కనుఁగొన్న దాఁక లో-

కము నాకు చీకటిగాఁగ తోఁచు?

నేనె తానని, తానె నేనని ఎవ్వతె

గూర్చి నామది నెన్నుకొనుచునుందు?

అట్టి అర్థశరీరిణి, అట్టి నాడు

జీవితమును,—శరీరంబు చీల్చుకొన్న

పగిది, ప్రాణంబులెడఁ బాయు భంగి,—ఇచ్చెట,

అమైదను రండి, అయ్యలారా, కొనుండి

1వ పాదుడు—శాస్త్రీ, చూచావడయి, ఈయన కర్మల్లో నుంచి నీళ్లు వడలు కట్టి పాటుచూ వుండంగా, ఎంత దుఃఖంతో తన భార్యను అమ్మచూ వున్నాడో? పాపం, ఈ సాధుకీలుడికి ఈ లాంటి దురవస్థ పిలగు సంభవించిందో?

2వ పాదుడు—చయసులూ, ఈయన దీనవాక్యాలు అలరించడం చేత నా గుండె నీకై పోచూ వుంది. నేనిక్కడ నిలువ లేనాయి. అటుంటి పోదాం, రా.
(శాస్త్రీయు, చయసులును, కన్నులు తుడుచుకొనుచు నిష్క్రమించును.)

3వ పాదుడు—ఇలాంటి పేమ గల దంపతులికి ఎడఁబావు కలిగిస్తూ ఈవిడను కొనుకుంటే ఘోర పాపం. (నిష్క్రమించును.)

దంత—మహారాజా, మీరింత కడుపు పగిలేటట్టు ఏడుస్తూ అమ్మితే దేవిగారిని ఎవరు కొంటారు? కాబట్టి దుఃఖం విడిచిపెట్టి అప్పుండి.

హరి—అయ్యా, ఏమనెదవు? నేను సిగ్గునేమో విడిచి పెట్టిన విడిచి పెట్టినాను. నా ప్రాణముకంటే ప్రాణమైన ప్రాణేశ్వరిని విడువ బోవుచున్నాను. ఇంక దుఃఖమును కూడ విడువ వలయునా?... ఇదిగో, అట్లే దుఃఖమును దిగమింగుటకు ప్రయత్నించుచున్నాను.....ఓ కాశీపురవాసులారా, నేను విచారింపుచున్నానని మీరు అనుమానింపకుండు. ఈమెను సత్యము నిమిత్తమై అమ్మకొనుచున్నాను గనుక నాకు కొంత వజ్రకు సంకోచమే. ఈమెను కొనుకొన్నయెడల, మీరు నాకు మహాపాపకారము చేసినవారగుదురు.

సీ భారమృతంచును పూరెమ్మనున్ కూడ

వంచఁగాఁ జాలదీ మించుఁబోణి;

ఒత్తునేమో యన్న యూహతో నెమ్మేను

చేర్చదు పూలనీ చిగురుఁ బోణి;

రాపిడికోర్క క రత్న భూషణములు

తాల్పంగ నేరదీ తలిగుఁ బోణి;

కలకుగా తగులుటన్ జర తారుపనితోడి

పుట్టముల్ కట్టదీ పువ్వుఁబోణి;

భోగభాగ్యంబులందె యెప్పుడును పెరిగి

పరమసుకుమారిగాఁగను పరగినట్టి

ఈవటికిరోముగిని నే దాసిగాన,

అమెడను రండి, అయ్యలారా, కొనుండి.

119

4వ పాఠుడు—ఏదోయి సెట్టి, ఈవిడను నువ్వు కొంటావా ఏటి? నవకగా ఒస్తాడేమో?

5వ పాఠుడు—రెడ్డి, నాకెందుకేంటి ఈ యుక్కపట్టని ములైం? పూరికపుల్లయి నా ఎత్తలేదంట; ఇలాంటిది మూటలు మొయ్యడానికి వనికొస్తాదా? ములైల్లు మొయ్యడానికి వనికొస్తాదా? కొంటే, ఎదురుకెదురు, తట్టెడు తిని పెడ్తాది. తిండికి తివ్వరాజూ, పనికి పోకురాజూ, అన్నట్టు ఇలాంటి దాసీదాన్ని పెట్టుకుంటే మొడలు సెడిన చేరమై, లాబం గూబల్లోకి ఒస్తాది. నాకొద్దు, పదపద.

(సెట్టియు, రెడ్డియు నిష్క్రమింతురు.)

6వ పాఠుడు—ఇలాంటి పరమసుకుమారికి వని చెప్పి కష్టపెట్టక గలిగే కటికవాడే ఈవిడను కొనవలసినవాడు. (నిష్క్రమింతును.)

దంత—మహారాజా, దాసిగా అమ్మబోతూ దేవిగారి సౌకుమార్యం వర్ణిస్తే ఏమిటి లాభం? అంచేత కొనతలచిన వాళ్లూ మానుకొని తిరిగి పోతూ వున్నారు.

హరి—అయ్యా, అట్లయినయెడల ఈ సారి వినుము...ఓ పురజనులారా,

సీ. ఇంటికేనే తేర, ఎదురుగా నడుచెంచి,

భక్తి నాపదములు పట్టి కడుగు;

అన్న సానాదుల నన్నిటి స్వయము తా-

నే కొనివచ్చి, నా యెదుట పెట్టు;

తాంబూలమిచ్చి, నా తాపంబుఁ బాప పూ-

సురటితో నాకు వీచుచును నిల్పు;

ఏ కయనింప, తానే తొడలను నాడు

పదములనిడుకొని వట్టుచుండు;

తా మహారాజ్ఞ యయ్యును, తనకనేక-

దాసికాజనులున్నను, తమవు వంచి

వసులూనర్చెడి యీ పతివ్రతను మీకు,
అమ్మదను రండి, అయ్యలారా, కొనుండి.

120

7వ పాదము—కంకరకవీ, ఆ అప్సరకం అభిమానునను శ్రీరత్నాన్ని చూచినావా?
ఆమె అంగ సౌఖ్యానికి తగిన యమకపుష్టితో వర్ణిస్తాను, విను:

క. కరమా తొడ? సుమరసశీ-

కరమా నుడి? పల్లవప్రకరమా కర? మా-

కరమా సుభకధరము? మధు-

కరమా జడ? జంఘయొకమకరమా? సకిన్.

121

8వ పాదము—మృశ్మంజయకవీ, నీయమకపుష్టి మండినట్లే ఉంది. “కరమా
కరమా” అని మొత్తుకుంటే విన్నవార్లకు సౌఖ్యకరమా? మోదకరమా? నే
ను వర్ణిస్తాను, విను:

సీ. కటిక చీకటి వడగట్టి తీగెలుగ కా-

వించినట్టులు తలవెండుకలును,

కొమ్మెఱుంగులను కల్వమ్మన నూటి ము-

ద్దలు కట్టినట్లు చూపుల తళుకును,

బలుతీయ పూజేనె గిలకొట్టి నిగ్గును

కరడు గట్టినయట్లు కావిమోవి,

లేత వెన్నెలల గాలించి పలుచగాఁగ

పఱచినయట్లు చిఱునగవును,

మేలి బంగారుపొడిలోన మెఱుంగుల తళు-

కులు గలిపి, అందు మల్లెపువ్వులను పిడిచి,

పాలు మ్రింగడలను పోసి పెదనుచేసి-

వట్లు మేనును వనరు నొయ్యారికొర!

122

ఇదిగో, అన్నట్లు మన ఆస్థానకవి ఈశ్వర సోమయాజులగారు ఇక్కడే
నాడు. వారి అభిప్రాయమేమో!

9వ పాదము—అర్థసప్తికి కారణమయ్యే యమక శ్రుతి మాడనిదే. రెండవ పద్యం బాగానే ఉంది గాని, ఆవర్ణన ఈవిడయెడల సరిగా లేదు. అది కేవలం, పై మెటుంగులు మాత్రం కలవారి విషయమయ్యే పనికి వస్తుంది. ఈమెను జూచిన వాళ్ళకు సౌందర్యం మీద అట్టే దృష్టి పాటక ముఖంగా కనిపించే పాతివ్రత్యాదినుగుణసంపత్తిమీదే మనస్సు నిలుస్తుంది. ఆ పై విచారనమయం లో చిటునపువ్వ వర్ణన ఏమిటి? నేను వర్ణిస్తాను, విసండి.

సీ. ధవు నభాగ్రముల నిత్యము నిల్చి, యీలేమ

వాల్చుపులధిక భావశ్యమూనె;

ఇనుకాంతిలోపల మునిగి యీసతి మోము-

నిండు చందురుడు వెన్నెలలు కురిసె;

పతిమీడి యనురాగ భావలన్ పల్కి, యీ

యెలనాగ కెమ్మోవి యెఱ్ఱబాటె;

ఈశు సామేనునందిముడంగ, ఈమెయం-

గంబులు సంకుచితంబులయ్యె;

సాజమైన పాతివ్రత్య తేజమున వి-

రాజులుచు, స్వచ్ఛమైనట్టి రామణీయ-

కమన, అందక తైల నందక తై యయ్యె,

పురుషులను మోహ పెట్టదీ పరమసాధి.

123

దంత—మహారాజా, ఇంత సేపు చూచినా దేవిగారిను ఈ చూటున్ను ఎవరూ కొనడానికి రాకుండా వున్నాను. కారణం ఒకటని నాకు తోస్తూ వుంది. పతి వ్రతాశోమణి అయిన ఈవిడ మీసేవ చేయడం ఒక వింత కాదు. ఆ మాత్రం చేత ఈవిడ ఇతరులకు సేవ చేస్తుందని ఏం నవ్వుకం? ఆ నవ్వుకం చెప్పే వ అకూ పాదులెవ్వరూ దేరానికి మొగ్గరనుకుంటాను.

గణ—ఓయీ భావనిపిశాచీ, ఇట్లు చొరబడి వాసాలు లెక్క పెట్టు ఉన్నావే. రాజ్యం పోయిన రాజుకు మంత్రాంగిగానికి నువ్వెక్కడ కదిరావు?

చారి—గణపతీ, ఆయనపై ఏల కోపగించుకొందువు? ఆయన చెల్వచున్న సంగ

తి నామలు కొఱకే కదా? ఓ చాప్రదానా, ఈ సారి నీకివమగుననే అదా
దను, వినుము:

గీ. ఇతరుల మనుల యంగితములెఱింగి, వా-

రలకు కల్గిన కోరికలను తీర్పు;

ఒరులకు సాహాయ్యమొనగ, ఎంతటి యసా-

ధ్యంపుకార్యంబులనైన పూను;

పరుల యాపదలను ప్రాణములిచ్చియే-

నియును శాపగ ప్రయత్నించుచుండు;

అన్యులకు ప్రియంబులైనచో తనకప్రి-

యంబులైనవియు కాదనక చేయు:

మగడనైన నాకే దాసి యగుట కాక,

దయ గలిగి యెల్ల వారికిన్ దాసి వలెనె

యుపచరించెడు నట్టి యీ యువిద నిచట,

అమైదను రండి, అయ్యలారా, కొనుండి.

124

10వ పాదము—(సమీపించి) అయ్యా, ఈవిడ వెల ఎంత?

నక్ష—ఓయీ, ఏనుగు మీద మనుష్యుడు నిలువఁబడి చేతిలో రత్న మెగమీటినం
త పాడుగు బంగారు నాణెములకుప్ప ఈమె వెల?

10వ పాదము—అమ్మో! అంత ధనం ఎక్కడినుంచి తెచ్చేది? (నిష్క్రమించును.)

11వ పాదము—ఈవిడ నిజంగా బంగారుకుప్పే. ఈవిడను కొనే వాళ్లు ఎంత
భాగ్యవంతులు కావలెను! (నిష్క్రమించును.)

[ఇద్దఱు కొత్త పాదులు ప్రవేశింతురు.]

(కొత్తగావచ్చిన) 12వ పాదము—ఈమారవర్త గారూ, ఇక్కడ ఈ ఆడమని
షిని అమ్ముతున్నట్లున్నారు. చాలా అందంగా వుంది. మీ అంతఃపురంలో ఉం
పించ తగింది. ఎంత సౌష్ఠ్యంనా నరే ఇచ్చి కొనిపించండి.

(కొత్తగానచ్చిన) 12వ పాదము—నాకూ కొనాలనే ఉందిగాని, ఈమె నంసా లేనా?

12వ పాదము—నంసానైతే ఎందుకు అమ్మతారు? అయినా అడుగుతాను ఉండండి. (హరిశ్చంద్రుని నమిపించి) అయ్యా, ఈ మనిషి నీకు ఇల్లాలా? వెలయాలా?

గణ—ఏమయ్యో, రాజతికవు గోటు తిన్నగా చూడనియ్యకుండా ఉంచా ఏం? ఈమె ఈయన భార్య.

12వ పాదము—కొనవడకయ్యా బాబ్బా, నేను అనుమానించడానికి కారణం ఉంది. కటిక కీడతనం చేత ఈవిడ పుస్తెలు కూడా అమ్మకో వలసి వచ్చింది కాబోలు? శతమానం కనబడక పోవడం చేత ఈవిడ వెలయాలేమో అనుకొన్నాను.

గణ—ఇదా మీ అనుమానానికి కారణం? అలానైతే విసండి. ఈమె మహావర్తివత గనుక ఈవిడ మంగళసూత్రం భర్తకు తప్ప ఇతరపురుషులకు కనబడదు.

12వ పాదము—అయితే ఈవిడను కొనుక్కొన్న వాళ్లకు గట్టిచిక్కే. ఇంటి దగ్గరికి తీసుకు వెళ్లిన తరువాత, ఎవరైనా భోగం దానిని తిమ్మకొన్నట్లు భార్య అనుమానిస్తేనా!

గణ—అయ్యా, ఆలోచించకుండా మూట్టడడం అధికారలక్షణం కాబోలు! పరపురుషులకు కనబడదన్నాను కాని, పరశ్రీలకు కనబడక పోవే. పురుషభార్యలున్న ఆడుభర్తలు ఈమెను కొనడం వల్ల చిక్కే.

12వ పాదము—అయ్యా, కుమారవర్తగారూ, ఇతడు మర్యాదా ఎటుగళండా మాటలాడుతున్నాడు. చేయి చేసుకొందామంటే బాప్తందై పోయాడు; నా పాదమనికి లోపం. పోదాం రండి.

[కొత్త పాద లిద్దఱును నిష్క్రమింతురు.]

దంత—మహారాజా, అదిగో కొత్తగా ఎవ్వడో ఒక ముసలి బాప్తాడు వస్తూ వున్నాడు. మల్ల అత్తండి. అతడు వుచ్చుకొంటాడేనా.

గణ—ఆ దరిద్రుడు వుచ్చుకో వలసింది సంభావన తప్ప మఱేమీ లేదు. “అత్తండి, అత్తండి” అంటూ ఈయనను ఈలాగు బాధిస్తూ ఉన్న నీవు విశామి త్రివిధుడవు కాబోలు!

తంత—(తనలో) అయ్యో! అయ్యో! పోల్చుకొన్నాడు.

హరి—గణపతీ, ఆ కాల్పాదుని పిల నిందించకవు? కొనిన వాడున్నను లేకున్నా ను కలిగినమెల్లను అప్పుట నాకు విధి. కావున ఇదిగో నీవల అప్పుచున్నాను.

“నీ. ఇతరుల మదుల ఇంగితమెరిగి”—(మొదలగు పద్యము చదువును.)

[కాలకౌళిక వేషముతో విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించును.]

విశ్వా—(తనలో) బ్రహ్మయ్య భేదింప లేని ఈ వేషమున నన్ను విశ్వామిత్రుడని ఎవ్వరును పోల్చి పట్టలేరు. వీరిని నమిపించెదను. (నమిపించి) అయ్యా, మీరిక్కడ పిమ్మి అప్పుఁ బోవుచున్నారు?

గణ—ఓయీ! పేద బావడా, ఇక్కడ అప్పుఁబోతూ ఉన్నవి కాయగురలు కావు. నువ్వు కొన లేవు. పినుఁగు మీఁద మనుష్యుఁడు నిలువఁ బడి నేరినోరకాన్ని ఎగమీటినంత పొడుగు బంగారు నాశేల కుప్ప నీ దగ్గఱ ఎక్కడిది?

విశ్వా—అయ్యా, అలాగు కాదు. అంత వెలయే అయినను కొనఁదగిన వస్తువే బనయెడల, తప్పక కొనెదను. అంత వెల గల నరుకేవో చెప్పుఁడు—భూమియో?

హరి—స్వామీ, భూమి కాదు—నామోహభూమి, ఈ కామినినే ఇంత వెలకప్పుఁ బోవుచున్నాను.

గణ—ఏమిటి? అంత ధనం ఇచ్చి అయినా కొంటావా? అయితే, ఈ ఊరిలో పేద మోసిన వాఁడవే కాఁబోలు! నీ పేరేమి?

విశ్వా—నన్ను కాలకౌళికఁడందురు.

గణ—కాలకౌళికఁడవా? ఈవిడను కొనడానికి ఎవ్వరూ దొరకరని నేను నం తోపిస్తూ ఉంటే, ఈ కాలానికి వచ్చిన కౌళికఁడవా నువ్వు?

విశ్వా—(తనలో) వీఁడు దాదాపుగా సత్యమును పోల్చుకొన్నాడు. అహ! హరి శృంధుని ఎదుట అసత్యము దాఁగదా ఏమి? ఇది మఱపించినఁ గాని, వీఁడు నన్ను గుర్తించునేమో! (ప్రకాశముగా) అయ్యా, అప్పుకొనఁ బోవుచున్న వస్తువు అప్పుడు పోదేమో అని మీరెందుకు నం తోపించుచున్నారు? కౌళికఁడను చున్నారెందుచేత?

సక్ష—ఓయీ కాలకౌళికా, ఈయన హరిశ్చంద్రచక్రవర్తి. కౌళికఁడన్న మాట పేరు గల విశ్వామిత్రచరణమునికి ఇతడు ఇప్పుడు మా గణపతి చెప్పినంత

ధనము నేటికిచ్చెదనని మాట ఇచ్చి ఉన్నాడు. ఆ ధనము కొఱకు ఇప్పుడేయన తన భార్యను, ఈ చంద్రుని, అప్పు బోవుచున్నాడు.

గణ—ఎవరూ కొనుక్కోక పోలే, అప్పు నక్కర లేదు గదా అని నేను చూస్తూ ఉన్నాను.

హరి—గణపతి, అట్లయినయెడల విశ్వేశ్వరసన్నిధానమున నా తల బద్దలుకొట్టు కొమ్మనియే నీ యభిప్రాయమా?

గణ—అహహ! ఆ ఘోషే మఱచి పోయినాను.

విశ్వా—అయ్యా హరిశ్చంద్రా, ఒక్క మాట కొనము నిమగ్నముగా భార్య ను పిల అప్పుడు పోయెదవు? భార్య అన్నను భార్యయో? కేవలమును ఆర్యా మహాదేవివలెనే ఉన్నదే. భార్యను అమ్మకొనుట ఎంత ఘోరపాతకము? నా మాటని విశ్వామిత్రునికి ధనమియ్యనక్కర లేదను.

హరి—అయ్యా కాలశాశికా, ఇట్లమన్నయెడల కొనుకొమ్ము; కష్టమైనయెడల మానుకొమ్ము. అంతేకాని అనత్యమాడుమని బోధ చేయకము.

గణ—కాలశాశికా, ఆ లాంటి మాటలెల్లా ఈయన ఎదుట చెవిటి ముందర శంకుదినట్లే. మేమందఱుమా చెవినిల్లుగట్టుకొని చెప్పి చెప్పి వినిగినాం.

విశ్వా—పోనీ, నాకేమి? భార్యను చేతులార అమ్మకొనుట పిల అని అట్లంటిని? మానసని భీష్మించిన యెడల ఎవరికి నష్టము? హరిశ్చంద్రా, మఱొక్క మాట అలోచించుము. “ ఏప్రవాక్యం జనార్దన ” యని ఉన్నది కదా? నా మాట విను.

హరి—అయ్యా, పిల వృథాగా నన్నాయన పెట్టెదరు?

విశ్వా—మఱొక్క మాట చెప్పుచున్నాను. హరిశ్చంద్రా, ఋణము తీర్చివేసినానని అను.

హరి—అయ్యా, ముక్కుటికిని చెప్పుచున్నాను. నేననత్యమాడ లేను.

విశ్వా—అట్లయినయెడల, ఆ ధనమునకు భార్యనుక్కరలేనే అమ్మెదవా? లేక, కొడుకును కూడ అమ్మెదవా?

హరి—(విచారముతో) హా! కుమారా, రోహితాశ్యా; నేనంతటి దురదృష్టవంతుడనురా?

చ. కొడుకులు చూచి వేడ్క-పడి కోరెడు వస్తువులెట్టివైన, అ-

పుడె కొనితెచ్చి యిచ్చుచును ముచ్చట తీర్చెద; రంతే కాని నా

వడుపున, ఏకపుత్రకుని—వంశవిభూషణు—సుందరాంగు—అం-
గడినిడి సాముక్రముక్తికొనగా తలపోసిడి తలకులుందురే? 125

విశ్వా—ఈ పిల్లవానికి వేలు వెల అవసరము లేనియెడల వీరివృత్తిని నేను కొను
కొందును. ఈమె ఇంటి వసులన్నియు నరిగా చేయఁ గలదా? నా ఇంటివా
బిడను గుణమును బట్టి కలహకంటకి అందురు. వసులలో ఏమి పొర పాటు వ
చ్చినను ఆమె బ్రదుక నీయదు.

చంద్ర—ఓ అయ్యా, పతివ్రతలు చేయదగు పాపము కాని వసులన్నియును నేను
చేయుదును.

విశ్వా—అట్లయిన నరే. ఎవ్వరైనను నా వెంట వచ్చినయెడల సొమ్మునెచ్చెదను.
నక్ష—మేమందఱమును నీవెంట వచ్చెదము, నడుపుము.

విశ్వా—అబ్బో! అట్లు వీలు లేదు. ఇందఱను చూచినయెడల నా ఇల్లాలు చీపురుక
ట్టయో పేడనీళ్లలో ప్రయోగించక మానదు. ఎవరో ఒక్కరే రండి. హంశ్యం
దా, ఎవరిని పంపెదవు?

హం—అహ! పరమేశ్వరా, నాకేల ఇట్టి విచారము తెచ్చిపెట్టినావు? తెచ్చి పె
ట్టిన వాడవు. నా ప్రాణములేల నిలువఁ దెట్టినావు? ఇది తన దేహములో నగ
ము కోసి ఇచ్చినందురు. అంతకంటె నా బాధ ఏమి తక్కువ?

మ. ధవుదేహంబున అర్థదేహమెకదా తన్వంగి? అర్థాంగియా
ఉవిదం బాసెడి చింత యెంతటి ఘనంబో అర్థనారీశ్వరుం-
డవు నీవైన నెఱుంగవే? ఎఱింగియున్ నా మొట్టి యిట్లేటికిన్
చెవినిన్ చేర్చక యూరకుండెదవు? కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 126

నక్ష—ఓయీ కాలకాలికా, ఇదిగో ఈ గణపతి నీ వెంట వచ్చును. (చంద్రమతి
వైపు రిరిగి) అమ్మా, చంద్రమతీ,—(మాట రాక ఊరకుండును.)

రోహి—నాన్న గారూ, అప్పు ఏడ్చుచున్నదేమి? (హంశ్యంబునివైపు రిరిగి) అ
య్యో, నాన్న గారును ఏడ్చుచున్నారు. (చంద్రమతి వైపు రిరిగి ఏడుపు మొగము
తో) అమ్మా, మీరెందుకే ఏడ్చుచున్నారు?.....అయ్యో! పలుకలేమి?

చంద్ర—అహ! తల్లీ, అన్నపూర్ణాదేవీ, నీ పూజలో ఏమి లోపములు చేసితిమని

మామి:ద ఇట్టి కనుక పూనితివి? అయ్యో! నీకు కవికరమురా కన్నయెడల, మే
శైలు నిలువఁ గలవ్వు?

మ. నిముసంబైనను నీ మనోహరుని మేనిం బాసి యుండంగలే-
కుమవై చిక్కి. సగంబవై చివరకెట్లో యీశు సామేననం-
దిముట్టిం గల్గినదాన, వీవెఱుంగ లేవే నాదు శోకంబు? న్యాయ-
యమే మాకీ ఘోషంబాపు చేయుట? అపహ్లా, అన్న పూర్ణానబీ. 127

రోహి—(చంద్రమరిపై పడుచు) అమ్మా, అమ్మా, ఎందుకు ఈలాగు ఏడ్చుచున్నావు?
దెప్పవే. (ఏడ్చును.)

చంద్ర—(బుజ్జగించుచు) నాయనా, ఊరకుండుము. మనము నాన్నగారి దగ్గఱ
సెలవు వున్నప్పుడు పలెను. ఆయనను కొంత కాలము మనము విడిచి ఉండ వ
లెను.

రోహి—(కన్నులు తుడుచుకొనుచు) అమ్మా, ఎంత కాలము?

చంద్ర—నాయనా, నీకీ సంగతులు తిన్నగా బోధపడవు. ఊరకుండుము. (హరి
శ్చంద్రుని చేతి దగ్గరికి తో) ఆర్యపుత్రా,—(మాట రాక నిలుచుండును.)

హరి—చేవీ, —(కన్నీళ్ల తో నిలుచును.)

గణ—(ఏడ్చుచు) నక్షత్రకా, నక్షత్రకా, వీళ్ల దుఃఖం నేను చూడలేకున్నాను.
ఏడుపుచేత ఇద్దఱు నోట మాట రాక కళ్లలోనుండి నీళ్లు వఱిదలుగా పాలు
తూ ఉండగా, ఒకరి మొగం ఒకరు తనివితీరక చూచుచు, ఏలాగు నిలువ బ
డ్డారో! పాపం ఈ ఘోష విఘ్న బోధ పడక పిల్లవాఁడు ఒకరి మొగం నుం
చి ఒకరి మొగానికి మిడుతుమిడుతుమని చూస్తూ ఉన్నాఁడు.

నక్ష—(కన్నులు తుడుచుకొనుచు తనలో) కడుపు కరఁగి పోవుచున్నది. మా గు
రువుగారే ఇక్కడ ఉండి వీరి అవస్థ చూచుట తటస్థించినయెడల, ఆయనకు
కూడ గుండె కరఁగి వీరికేదో దారి చూపించి ఉండును.

విశ్వా—(తనలో) వీరి దుఃఖము చూడ లేకున్నాను. ఇట్లు కొంతసేపు ఇంకను
ఉన్నయెడల, నా పంథము కూడ విడిచిపెట్టుగో వలసినంత మెత్త పడుదును.
(ప్రకాశముగా) అమ్మి, ఇంక సెలవు వున్నవో.

హరి—చేవీ, నీకు వైర్యమునకు తోచిన చూప వలసిన వాఁడనని నీవించాక ప
లుకుటచేత ఎట్లో దుఃఖము ఇంతసేపును దిగమింగి ఊరకున్నాను. నీ

కోకము యాడఁగా నాకును దుఃఖము పొంగి పొరల్చి వచ్చుచున్నది. (కన్నము మీద పడి పిచ్చుకు) అయ్యో! అయ్యో! నిన్ను చదిచి నేనెట్లుందును? చంద్ర—(పిచ్చుకు) ఆర్యపుత్రా, మగవారయ్యను ఇట్లెల పడెదను? (కన్నలు తుడుచుకొనుచు) ఇదిగో, నేను దుఃఖమును మానినాను; నా వైభవము యాడఁడు. అబ్బా! యాడలేము? మీ దుఃఖమును చూచి పిల్లవాఁడు బెంగటిల్లుచున్నాఁడు. రోహి—(పిచ్చుకు) నాన్నగారూ, నాన్నగారూ, ఏమవకుఁడు, యారకుండుఁడు. హరి—(రోహితాస్థుని ఎత్తుకొని ముద్దలతో నలిపి వేయుచు) హా! కుమారా, నిన్ను నేను వదలియుండ వలెనా? అయ్యో! ఎట్లుండఁ గలను?

ఉ. చెందురు బోలు మోము; సుధచందము మాటిలసొంపు; వెన్నెలన్ చిందును నప్పు; ఇట్లగుటచేతను సీవమృతంపు బుగ్గవో-
నందన, నిన్ను తాఁకుటను నాకిటు ప్రాణము లేచి వచ్చు; ఎ-
ట్లుండును మేనితోడ అయయో! నిను కౌఁగిట చేర్చుండఁగా? 128

చంద్ర—నాయనా, రోహితాస్థా, మీ తండ్రిగారికి నమస్కరింపుము.
రోహి—(దిగి) నాన్నగారూ, నమస్కారము. (కాళ్లమీద పడును.)
హరి—(కన్నీళ్లతో) హా! నాయనా, నీ ముద్దముచ్చటలు కన్నులార చూచు భాగ్యము నాకు తప్పిపోయినది. నీవు వేడుకవడి కోరెడి కోరికలు తీర్చు తనివి నాకు లేక పోయినది. నీ కప్టములను తీర్చి న్వయమునా నహాయము చేయు అవకాశము ఇక నాకు పోయినది. నిన్ను దీవించి ఆ పరమేశ్వరునికి బ్రహ్మగించుట తప్ప, దురదృష్టవంతుడను నేనేమి చేయఁ గలను?...ఓ ఆపద్బాంధవా, అనాథనాథా, ఆశ్రితరక్షకా,

శా. లోకంబందలి నీ కుటుంబమునకెట్లున్ తల్లివిన్ తండ్రివీ-
వే కావే? ఇది తెల్పఁగా తలఁచియే, ఏకాంగమందీపు స్త్రీ
యాకారంబును పొరుషాకృతియు ఆహ! తాల్చి; తీబాలకున్
చేకొమ్మా కృపతో కుమారునిగ కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 129

చంద్ర—(దగ్గుత్తుకతో) ఆర్యపుత్రా, నమస్కారము. (కాళ్లపై పడి) నెలవించు—పోయి వచ్చెదను.

హరి—దేవీ, సత్యము కొఱకు నిన్నిచ్చుదు నిడుచుకొనుదున్నాను. ఆ సత్యమహిమ వలననే నీకును నాకును శ్రద్ధరలో రిరిగి కలయిక కలుగును గాక!

సక్ష } —త థాస్తు! త థాస్తు! రాజా, సత్యవంతుడవు, నీమాట విల తప్పి పోవును?
 X

హరి—దేవీ, నమస్కరించి సెలవు కోరిన నిన్ను సేసేమని దీవింతును? నిన్నును కు మారుని సకలదేవతలును సదా జాగరూకతతో కాపాడుచుందురు గాక! ఓ శుశ్రూషా,

మ. సతి నిన్ బాసియట్టిపిమ్మట, అదృష్టంబుంటచే చల్ల నా
 పిత చాటెనను పొందె; అయ్యదియు కన్పింపంగ లేదిచ్చటన్:
 గతి లేకన్యుల దాసియాచు కొలువంగఁ బోయెమన్; నీవె యీ
 స్థితిలోనన్ గతివీమోక్షపయిని కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 130

అహా! పరమేశ్వరా, ఎంత అణచుకొందునన్నను అంగక దుఃఖము వైకుంఠికి వచ్చుచున్నది. ఎట్లు నిలుపుకొనుటో తెలియకున్నది...దేవీ, దేవీ, పోయెదవా? ఎట్లు నేను ప్రాణములు నిలుపుకొందును? ఎట్లు దేహము భరించి ఉండును? ఓ శుశ్రూషా, నాకేల చావునైనను కరిగింపకున్నావు?

మ. సతినిన్ నీవెడఁబాసి యున్నతటి, ఆసంతాపమాటంగ నీ-
 దురలన్ గంగను నీవు నిల్పుకొనలేదో? ఇప్పుడందుండి, నా
 వెత తీజంగను గంగ నాశిరముపై వేగంబుగా కూల్పు: మీ
 ష్టితిలో నిల్వక గంగ పాలగుదు కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 131

(దెబ్బన వడి మూర్ఛిల్లును.)

శంకర—(ఘోషరతో మోకరించి) అహ! అహ! ఆర్యపుత్రుఁడు మూర్ఛిల్లినాఁడు. అయ్యో! ఎంతటి అవస్థ సంభవించినది! ఇంతటి మహారాజునకును మూర్ఛ వచ్చినప్పుడు సేవచేయుటకు ఎవ్వరును లేక పోయిరి! ఓ కాళికా, నృప్తికి ప్రతిస్పృహ చేయఁ గలిగిన శక్తికాలించి, నీకు దయ వచ్చినయెడల ఏదో ఒక దారి చూప లేక పోదువా? నీవు తెచ్చికెట్టిన చిక్కులే కదా ఇవి?

విశ్వా—అట్లు, కాళికాడిక్కడ ఏడి? కాలకౌశికుడను నేను మాత్రము ఉన్నా

ను. దయతోడనే నేనుకీ మాట చెప్పుచున్నాను, విను: నీ మగడు మఱల లేచు లోపలనే నీవు నావెంట రమ్ము. లేచినయెడల, మీ ఇద్దఱకును మఱల ఇంతటి విచారమును కలుగును. అది చూచుటకు నాకును శక్యము కాకున్నది.

శంధ్ర—అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! ఇట్టి అవస్థలోనా మీయొద్ద నేను సెలవు పుచ్చుకొనుట? మీ హృదయమెంత నవనీత కోమలము! ఈ విచారమునకు అడుదాన ను నేనైనను కొంత నిలువఁ గలిగినాను గాని మీరు నిలువలేక మూర్ఛిల్లినారు... కాలకౌశికండు చెప్పిన సంగతి నిజమే. ఇంకను నేను పోక సరిచినయెడల, ఇక మీఁద మీరు దుఃఖమునకు ఏమాత్రమును ఆఁగఁ జాలరు. కాఁబట్టి ఇట్లు మూర్ఛలో ఉన్నప్పుడే మీయొద్ద సెలవు పుచ్చుకొనుచున్నాను... ఇదిగో, నా కన్నీళ్లతో మీ పాదములను కడుగుచున్నాను..... అయ్యో, దైవమా, నామోక్షసాధనములైన ఈ శ్రీపాదములను నేను మఱల ఎన్నఁడు చూతునో కదా? ఎన్నఁడు మఱల ముద్దలాడుదునో కదా! ఎన్నఁడు మఱల కన్నులకు అద్దుకొందునో కదా? (అట్లు చేసి) ఆర్యపుత్రుని సత్పథము నందు నిత్యమును నడుపుచున్న ఓ శ్రీపాదములారా, నాకు సెలవు సునఁగుఁడు. మీ ప్రతిబింబములు నా హృదయమునందు స్థిరముగా ఉన్నవి. బాహ్యతనువుతో మిమ్ము సేవించుటకు వీలులేని కాలమంతయు నాని నా హృదయమునందు సేవించుచుండును... ఆహా! నా కన్నీటి ధారలచేత ఈ పాదముల ఘృత అతయు కరఁగి పోయి పద్మరేఖలు స్పష్టముగా కనఁబడుచున్నవి... అయ్యయ్యో! సార్వభౌమపదవికి అర్హమైన సింగపు గడ్డపై ఎక్కినవేనా ఈ పాదపద్మములు? దిగంతరాజుల కిరిమణిరాజులచేత నీరాజనములు పొందినవేనా ఈ పాదరాజీవములు?—

విశ్వా—అట్టి, లెప్పు. వెట్టి ఓడించుచున్నావు. నాకాలస్యమగుచున్నది.

శంధ్ర—అయ్యో, ఇదిగో వచ్చుచున్నాను... ఓ పాదములారా, ఇదిగో కడసారి మ్రొక్కు... ఓ దేవతలారా, నా ఆర్యపుత్రుని కృపతో కాపాడుచుండుఁడు... ఓ అన్నపూర్ణాదేవీ,

శా. ఈ ట్రోగిన్ భవదీయదాసులను నీవెంతే విశాలంబులౌ

ఏత్నాళిన్ పరగించి వేవిధుల వేవే పోవఁగా నీ విశా-

లాక్షీ నామము సత్యమయ్యెనట! ప్రేమాంచత్కలాక్షంబులన్

రక్షింపం గదె నాదు నాథుని ఆపర్ణా, అన్నపూర్ణాసతీ.

(ఏడ్చును) అర్యపుత్రా, సెలవు, సెలవు, సెలవు. మీకు సర్వవిధములను సర్వ కాలములను జయము కలుగును గాక!

సీ. ఏది నిల్పుకొనంగ నెంచి మీతండ్రి న-

దగ్గతిఁ బాయచున్నను తాళినారో?

ఏది నిల్పుకొనంగ నెల్ల రాజ్యము గడ్డి-

పోచ రీతినె ధారపోసి నారో?

ఏది నిల్పుకొనంగ మీదు పాణములు కా-

ర్చిన్పు పాల్వేయ చచ్చించినారో?

ఏది నిల్పుకొనంగ పైదలిన్ గాదిలి-

పుత్రునిన్ పరులకమ్ముకొనినారో?

దేని పితగ, రాజ్యముగను, పాణముగను,

ఆలు బిడ్డలుగాను,—ఇంజేల?—దైవ

సమముగానె నమ్మితిరొ? అనత్యమె యింక

స్థిరజయగలిచి మిమ్ము రక్షించుఁ గాత!

133

నాయనా, రోహితాశ్వ, రారా, ఇంక పోవుదము.

రోహి—అమ్మా, నాన్నగారు పరుండి ఇంకను లేవకున్నారేమి?

దండ—(ఏడ్చుచు) తండ్రి, రారా. నీ తెలిసియు తెలియని మాటల్లే నా హృదయమును మఱియు చీల్చుచున్నవి. (రోహితాశ్వని ఎత్తుకొని, కన్నులకు నీరచెంగు అడ్డు పెట్టుకొని నిష్క్రమించును.)

విశ్వా—గణపతీ, త్వరగా రమ్మ. (నిష్క్రమించును.)

గణ—కాలకాలికా, ఈ కన్నీళ్ల చేత త్వరగా నడవ లేకుండా ఉన్నాను. కొంచెం మెల్లగా నడ. (నిష్క్రమించును.)

సేక్ష—(కన్నులు తుడుచుకొనుచు) ఓ బ్రాహ్మణుడా, ఇటు వచ్చి ఈ మహారాజును సేదచేర్చుటకు నాకు కొంచెము శోడుదము.....అయ్యో! కదలవేమి? ఇంత కరుణ లేని నీవు రాక్షసునివలె ఉన్నావు.

దంత—అమ్మా, నేను రాక్షసుడికే. నీ వెనుక విశ్వామిత్రుడికి పుట్టిన వాడిని.

హరిశ్చంద్రుడిని కూడా అప్పించడానికి వచ్చాను. ఇప్పుడు కాలకౌశికుడి లాగు వచ్చిన వాడు విశ్వామిత్రుడు.

నక్ష—ఏమీ, నీవును విశ్వామిత్రస్వప్తిలో వాడవేనా?...ఇంకను హరిశ్చంద్రుని అప్పించడవా? అప్పు నీతనదే? ఇంక ఎందుకు?

దంత—ఉండుండు. హరిశ్చంద్రుడు లేస్తూ వున్నాడు.

హరి—(మూర్ఛనండి లేచి) హా! దేవీ,—(చూచి) అయ్యో! ఇంక నాకెక్కడి దేవి? ఎక్కడి కుమారుడు? నాకు లోకము నీకంటే అయి పోయినది. కన్నులుండియు లేనియట్లే అయినవి. లేకున్నయెడలనే ఇంత కంటే నయము. ఉండుట వలన దేవి లేదని బోధపడుచున్నది. ఓ కన్నులారా, దేవిని చూడ లేని మీతో నాకంతగా ప్రయోజనము లేదు. కావున కన్నీటి చూపమున కరణి పోవుడు. దేవియే నా కంటిపాప; పాప లేని వెనుక కన్నులే? (ఏడ్చును.)

నక్ష—రాజా, అరివిచారమును పొందకుము. ధీరహరిశ్చంద్రుడవని పేరు మోసిన నీవే ఈ లాగున పిల గోలుగోలున ఏడ్చెదవు? ఆపదలందే కదా ధైర్యము కనబడ వలెను?

హరి—నక్షత్రతా, ఆపదలయందు ధైర్యము చూప వలసినదే; కాని ఇది వట్టి ఆపదయో? పెను ప్రళయము గదా? ఇట్టి పెను ప్రళయములలో కొండలే తల్లడిల్లిననగా ఇంక ధైర్యము చిక్కబుట్టటకు మనుష్యమాత్రుడను నేనెంత?

[గణపతి రోజుకొనుచు ప్రవేశించును.]

నక్ష—ఇదేమోయి గణపతీ, రోజుకొనుచు వచ్చినావు? సాక్షేదీ?

గణ—మోసం—మోసం—పెద్ద మోసం జరిగింది. విశ్వామిత్రమాయలాగు ఉంది. కన్నీళ్లు అడ్డదం చేత దారి కనబడక నేను కొంచెం వెనుక పడ్డాను. ఇంతలో ముందు వెళ్లితూ ఉన్న కాలకౌశికుడు దేవీనీ రోహితాశ్యకుమారుని వడి వడిగా అడుగులు వేయిస్తూ, చిక్కిరి బిక్కిరి సందుగొందులలో నడిపిస్తూ వెళ్లి వెళ్లి, వాళ్లు ముగ్గురూ నా కళ్లకు కనబడకుండా మాయమై పోయినారు. నేను చెమటలు కార్చుకొంటూ ఎంత దూరం పరుగెత్తి వెళ్లినా మరి కనబడలేదు. అయ్యో! అయ్యో! ఏమి చేసేది?

హరి—గణపతీ, పిల సంద్రమ వడెదవు? కాలకౌశికుడే సొమ్ము తెచ్చి ఇచ్చు నేమో?

గణ—అయ్యో! మీ నత్యకాలం. అంత సొమ్ము చేతఁ జిక్కిన తరువాత ఇదిగి

తెచ్చి ఇచ్చే వెట్టిబాగులనాగమ్మ ఎక్కడైనా ఉంటాడా? అందులోను నల్ల బాపని వానిని నమ్మకూడదన్న నామెతే ఉంది. సొమ్ము తిన్నగా మాత్రం రాదు. వెళ్లి రక్షకభటులను తీసుకు వస్తాను.

దంశ—రక్షకభటులకు చెప్పి మాత్రం ఏం లాభం? మూడింతలు ఏమీ జరుగదు. నిర్దోషిని ఎవడితో లాగుకు వచ్చి బాండ్ వేడంటారు. ఒక వేళ దోషి దొరికి నా సొమ్ము దొరకడం మట్టుకు వట్టిది. మొత్తం మీద ఇదంతా నలల తరబు ఉండవలసిందే.

హరి—నక్షత్రకా, సాయంకాలములోగా నేను సొమ్మియి వలెను. కాలకౌశికుడు వస్తునూ రాండో తెలియకన్నది. ఇంక ప్రాద్దంతో లేదు. గడువు మించకుండా నన్ను పుచ్చుము.

నక్ష—అయ్యో! మహారాజా, మిమ్ము అమ్ముట ఏల? దేవిని అమ్మిన సొమ్ము ఎట్లో తెచ్చి మా గురువుగారికి ఇచ్చెదను. దేవిని అమ్ముట వల్లనే మీ ఋణము తీరినట్లు.

హరి—నక్షత్రకా, మాటలలో పెట్టి ఆలస్యము చేయకు. దేవిని అమ్మినాను గాని నీకు సొమ్మియి లేదు. ఇయ్యనిదియు ఇచ్చినట్లు ఏలాగగును? ఎప్పుడో ఆ సొమ్ము నీవు తెచ్చినయెడల, ఈ సాయంకాలము లోగా నేను ఋణము తీర్చినట్లు కాదే? కాబట్టి నన్ను వెంటనే అమ్మము.

దంశ—అయ్యో, నక్షత్రకా, ఈ మహారాజు చెప్పింది నబబుగా ఉంది. అష్టకం మొదలు పెట్టు. ఇంతలో కాలకౌశికుడే వస్తా చిక్కే లేదు. కాక పోతే, ఈ యైన మాట నిలువఁ బెట్టుకోవడానికి ఇదే ఉపాయం.

హరి—నక్షత్రకా, అనుమానింపకు. దేవి దాసి అయినది గనుక, నేను దాసుడనగుట నాకు సంబోధమే.

నక్ష—అయ్యో! మహారాజా, నేనెంతటి పాపకార్యము చేయ వలసి వచ్చినది?—ఒక కాశీపురవాసులారా,

సీ. ఇల నాల్గు చెఱుగులు, ఏకాతపత్రంబు—

గాఁగ నేలిన మహాఘనుడితెందు;

రాజ్యమెల్లను తృణప్రాయంబుగాఁగను

ధార పోసిన నెఱదాత యిరెందు;

ఎట్టి యాపదలలో నేని చలించక

భృతి చిక్కఁబట్టిన నీరుడిరెందు;

అలుబిడ్డల మాటకై అమ్మకొని తను-

నమ్ముకోఁ దలచు సత్యనిధి —యితఁడు;

దంత—అయ్యో, బట్టా! రాజును పొగడేటట్టు ఇదంతా ఎందుకు? ఈ సుగుణా
లిని వర్ణించడం చేత ఎవరు కొంటారు? నేను అప్పుతాను విను.

తే. గీ. బెదిరి యెక్కురుగా అరుదెంచు మదగజంబు-

నైన నేదిరంచి నిల్చు సత్వాధ్యుఁ డితఁడు;

తగిన వెలకు మీకితనిని దానుఁగొంగ

అమైదను రండి, అయ్యలారా, కొనుండి.

134

[వీర బాహుడను మాలవాఁడు ఒక కుఱ్ఱవానితో తొందరగా
ప్రవేశించును.]

గణ—ఎవఁడవురా నువ్వు? మీదికి తోసుక వస్తున్నావు?

వీర—నానాండి? నాను కన్నకి ఒయ్యిట్టువుండనండి.

గణ—మాలవాఁడ వఁటరా?

వీర—అవునండి, మాగోడనేండి. ఇతే, జాతిలో ఏటుంది బాబూ? నీతిలో ఉంది
గాని. “హే కొలనైతే హేమిగ బెప్పు?” అన్నాడండి.

గణ—ఇప్పుడా భర్తంతా ఎందుకు? కొంచెం ఒనులుకు పో. మనుష్యులను రాసి
కొని రాకు.

వీర—అంటుకుంటే బాబూ! ఒక్క నేలమీదే నిలబడ్డావు; దాని కంటు నేనూ?
ఒంటికంటూ? ఒహా! బేషనోళ్లు! మా ఎంగిస్పీళ్లోని పిసికి పిసికిన సింథపండు
సెడలింతారు; దానికి తప్పు నేమా? అంటేంటో నెప్పవయ్యా.

గణ—ఓ.రీ, నీ వేదాంతం కాలి పోనూ. మీద పడతావటరా? మఱి మాలా మై
లా అక్కర లేదటరా?

వీర—మాలా? నువ్వే కాని మాలోఁడు మనిసి కాఁడు బాబో? మాలోఁడికి కర్లు
నేనూ? కాళ్లు నేనూ? ఒళ్లు నేమా? మాలోఁడు నీ నాగ రిండి రిండా? నీలు
తాగఁదూ? నిద్దరోఁదూ? నీ నాగ మాలోఁడికి సంకోసం ఉండమా? ఇసాతల్లి
ఉండమా? ఎల్లెల్లెత్తయ్యా. మా తెలిసినోడవే.

గణ—ఓరీ, నీ పొగరు మండ! ఒనల మంటే ఈలాగు పేలుతావం?

వీర—నానా ఒన్నును? కావాలిస్తే నువ్వొ ఒనులుకో. నానెవణ్ణో నీకు తెలనేడు
కాబోను, ఇను.

నాథనామక్రియ—అది.

ఈరాది ఈగులకు - ఈగుడను నానే!

ఈరాబావూడనంగ - ఎలయుదునానే॥ ఈరా॥

నేరాలు చేనేటి - వారాల కత్తీతో!

ధీరాముగాఁగాను - తెగ నటక గలుగూట॥ ఈరా॥

కాటికెల్ల సావు - కాయాను నానౌట!

తోటి వారలలోన - దొడ్డాను నానే॥ ఈరా॥

నీల వన్నే గల - నీటు కాడ నౌటాను,

మాల పడుసులకెల్ల - మగఁడాను నానే॥ ఈరా॥

కల్లు నిమాకాఁగఁ - గలవోడ నానౌట,

ఎల్లమ్మ తల్లికి - ఇస్తుడను నానే॥ ఈరా॥

గణ—పాకీ తొత్తుకొడుకులికి ఏం పొగరుపోతుతనంగా ఉంది! మఱి మావ్యవహారం సాగనియ్యవలరా?

వీర—ఏటి బాబో, మీ ఎవ్వారం? నానూ ఇంటాను నెప్పండి.

నక్ష—ఓరీ వీర బాబూ, నీనేమి కొనగ గలవా? డెయ్యగ గలవా?

వీర—అదేవన్నమాట! కొంత నానే కొనాల, సేస్తే నానే నెయ్యాల. నాకు మించా కొనేపైఁచూ సేసే పైఁచూ మరోడున్నాడు? ఎంతివైనా చరే కొంతాను, నెవ్వవయ్యాల.

దంత—అలాగైతే వినరా మఱి:

“తే. గీ. బెదిరి ఎదురుగా” (మొదలగు పద్యమును చదువును.)

వీర—గజమా? అంత గజం బద్దా? అదీ బెదురైదా? దాన్ని ఇతగోడు నిలబెట్టదా? దానికీ సత్తవ కావాలా? నాను గజమే కాదు, రోజుకీ ఎన్నూ నా చెప్పిన నిలబెట్టాను.

వంతు—కాదురా, గజమంటే ఏనుఁగు.

వీర—అనగా? నాక తెలసేదు. ఏనుఁగనే అనకూడదా? గజమంటే ఏటి నాబం? ఇన్నీల్లకి అరదం కాని పెద్ద పెద్ద మాటలేస్తే సాగుసా? కానీండి గాని— అన్నట్లు, నీ పేరేమియ్యా?

నక్ష—నా పేరు నక్షత్రకుండందరు.

వీర—అబ్బో! నా మారు తిరగదు. నక్కజిత్తుల గోఁదా?...అయితే నక్కజిత్తుల గోఁడు గోరూ, ఇతగోట్టి ఎంతకమ్ముతారేటి? ఏనుఁగనైనా నిలచెట్టాడంటున్నారే.

నక్ష—ఏనుఁగు మీద మనుష్యుడు నిలువఁ బడి చేతితో రత్న మెగమిటినంత పొడుగు బంగారు నాడెముల కప్పకు ఈయనను అట్టెదము.

గణ—ఓరీ వీరబాహూ, విన్నావా? ఇంక నీ దారి పట్టు.

వీర—అంతే, నేనంత సొమ్ము ఇయ్యనేననగా? ఐతే నువ్వన్నందుకై నా కొన్నాన య్యా ఇదిగో నా ముద్దర కర్ర. ఇది రాజుగోరి కలాసా కాడ సూపెడితే ఈ ప్లీండు సెప్పినంత సొమ్ము ఇస్తారు. (కర్రను నక్షత్రకునికి ఇచ్చును.)

గణ—చీ, చీ. మహారాజును మాలవాడికి అమ్ముతామా? నీ బేరం మాకు వద్దు.

హరి—గణపతీ, అట్లు కాదు. అదిగో పొద్దు గుంకచున్నది. ఇంక బేరము వచ్చునట్లు కనబడదు. అదియును గాక, మా తండ్రిగారు నన్ను మాలవాడవు కమ్మని శపించిన సంగతి నీవు ఎఱుంగుదువు గదా? అది అవశ్యమును కాక తీరదు...ఓ వీరబాహూ, నీ బేరమునకు ఒప్పుకొన్నాను. నేనింక నీ దాసుడను. నక్షత్రకా, సొమ్ము పుచ్చుకొని వెళ్లి విశ్వామిత్రునికి ఒప్పగించి, గడువిచ్చి గడిపినందుకు ఆయనకు నా నమస్కారములు చెప్పుము. అయ్యా, వీరబాహూ, బేరము పూర్తి అయినది గనుక, ఇంక నడుపుము...గణపతీ, నమస్కారము, నాకింక నేలవిడ్చు.

గణ—మిత్రమా, అఁగు అఁగు. అదిగో, కాలకౌశికఁడు వస్తూ ఉన్నాఁడు. పాపం, ఇతఁడి మీద నిష్కారణంగా అపనమ్మకం పడ్డాను.

[కాలకౌశిక వేపముతో ముఱల విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించును.]

విశ్వా—ఓయీ గణపతీ, నీ కోసము ఊరెల్లను వెదకినాను. ఎవ్వరైనను వచ్చి ఇంక సొమ్ము పట్టించుకొని వెళ్లఁడు.

గణ—నక్షత్రకా, వెళ్లు. ఓరీ వీరబాహూ, ఇప్పుడైనా నీదారి నుపు పట్టు.

హరి—గణపతీ, అట్లు కాదు. నేనెలాగునను అతని దాసుడనై నాను. బేరము ముగిసినది. ఆ సౌమ్య విశ్వామిత్రునికి చెల్లించుచున్నాను.

గణ—అయ్యో! ఇది ఎక్కడి న్యాయం? కాలకౌశికుడు సౌమ్యు తేడేమో ఆనికదా ఈ చేరం జరిగింది?

హరి—నిశ్చయము; కాని, ఏకారణముచేతనైనను బేరము జరిగి పోయినది?

గణ—జరిగి పోయినా నష్టం ఏం? కాలకౌశికుడు ఇచ్చే సౌమ్య విశ్వామిత్రుడికి వంపితే, వీరబాహుడు ఇచ్చేది మిగిలి పోతుంది; వీరబాహుడు ఇచ్చేదేవంపితే, కాలకౌశికుడు ఇచ్చేది మిగులుతుంది. ముని ఋణం పోగా మిగిలిన సౌమ్యుతో తిరిగి నిన్ను విడిపిస్తాను.

హరి—గణపతీ, అట్లు కాదు. ముని ఋణం పోగా మిగిలిన సౌమ్యు, ఇదిగో నన్ను యాచించ వచ్చిన ఈ బ్రాహ్మణునిది. అలాగు చూట ఇచ్చినాను.

దంశ—బాబ్బాబ్బాను, అంత సౌమ్యు నేనడగ లేదు. నాకవసరం లేదు. అట్లు సంతుష్టిని.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, ఈ బ్రాహ్మణునికి నాకు తోచినచేమో ఇచ్చి సంతోష పెట్టెదను. నీవు చూలవాని దాసుడవు కానక్కర లేదు. నేనిచ్చు సౌమ్యుతో ఋణము తీర్చుకొన్ను. ఓ వీరబాహూ, నీవు పొమ్ము.

హరి—కాలకౌశికా, నీకు నాయందుఁ గల కనికరమునకు నమస్కారము. కాని నీవు చెప్పినది సరి కాదు. మమ్ము అర్జునాన్ని దానిలో ముని ఋణము తీరగా మిగిలినది, ఎంత ఉన్న అంతయు, ఈ బ్రాహ్మణునికి ఇచ్చెదనంటిని. కాబట్టి మీరు నాకు ఇయ్య వలసిన సౌమ్యు ఇతనికి ఇప్పించుడు. నాకు ఇంక సెలవు దయచేయుడు...నక్షత్రకా, నమస్కారము. అడవులలో మావెంట నీవు కూడ మాచూలమున అప్రకప్తములను పడినావు. నేను తెలియక నీయెడల ఏదైనను గోపములను చేసియున్నయెడల, వానినన్నింటిని సంపూర్ణమైన దయతో క్షమించి నాకు సెలవిమ్ము.

నక్ష—(ఏడ్చుచు) రాజా, నిన్ను నేను క్షమించ వలెనా? నీకు మాగురువుగారు పెట్టిన బాధలకు నేను శోతై ఘోరపాపమును ఒడిగట్టుకొన్నాను. నన్ను నీవు క్షమించుము. క్షత్రియుడవో అయినను, ఏ బ్రాహ్మణునికిని లేని ఉత్కృష్టగుణములు గల నీకు ఇదిగో నమస్కరించుచున్నాను. (అట్లు చేయును.)

హరి—అహ! మునికుమారా, నాకవసరము కట్టి పెట్టెదము. లెమ్ము లెమ్ము. విచారము.

రము మోసుకొమ్మ. మీ గురువుగారు నాకు పెట్టిన బాధలేమి?...అయ్యో, గణపతీ, సెలవా?

గణ —అయ్యో! మిత్రమా, నీకెంతటి దుర్గతి వట్టింది! రాజ్యమా మాలతీల పాలు చేసినావు; నువ్వా మాలవాండి పాలైనావు. నీ రాజకీయం మాలతీకంగా చూచింది. అయ్యో! అయ్యో! నీ అవస్థ చూస్తే నాకు దుఃఖం ముంచుకు వస్తూ ఉంది. (ఏక్కును.)

హరి—గణపతీ, ఏడువకు. అయ్యో, అందఱయొద్దను సెలవు. వీరబాహూ, రమ్మ పోవుదము.

[హరిశ్చంద్ర వీర బాహులు నిష్క్రమింతురు.]

గణ—అయ్యో! అయ్యో! మిత్రమా, నన్ను విడిచి పెట్టి వెళ్లి పోతావా? ఇదిగో నేనూ వస్తున్నాను. దినానికి ఒక్క మాటైనా నీ మొగాన్ని చూస్తూ ఉంటాను. (నిష్క్రమించును.)

విశ్వా—(నిజరూపమును ధరించి) ఆహా! ఏమి ఈ రాజు ధైర్యము! ఇన్ని విచారములను పొందుచు, తన నియమమును మాత్రము విడువకున్నాడు. ఇంక నా ప్రతిజ్ఞ తీరుట కలలోని వార్తయే.

నక్ష—గురువర్యా, గురువర్యా, నీవు కూర్చుండవు, దుష్టుండవు, పాపాత్ముండవు. వశువుల గొంతుల పరపర కొయ్య కటికవాడైనను నీకన్న నయము. ఒక్కమాటే చంపును నాని ఇన్ని కష్టములు పెట్టెడు. గొంతు కొఱకి కొన్నెత్తురు కొఱిలు కొల్పిల్పవీరైనను నీకంటే దాక్షిణ్యము ఉండును. పాపాత్ములను నరకగుండములో జోగిని బాధించు యమదూతలయినను నీలో సరి పోల్చి చూచిన యెడల పరమకరుణాస్వభావులు. కొద్ది పోతరించిన మునివృషభులు ఇద్దరు కుక్కులాడి, నడుమ లేచెయ్య వలెనున్న ఈ హరిశ్చంద్రుని నలకల గొట్టుట? ఏమి తపసులు? ఏమి తపము! చీ, చీ, ఈ నలదినములను హరిశ్చంద్రుని ఆపదలను కన్నులార కంటిని; ఆయన మెజ్జలుచెవులార వింటిని. అవి ఇంకను కన్నులకు పొడగెట్టుచునే ఉన్నవి; చెవులకు వినిపించుచునే ఉన్నవి. అవి తలచుకొన్న కొలదిని నాకు ఒడలు కంపమెత్తుచున్నది. నను ఇచ్చుడేమి అనుచున్నానో నాకు తెలియదు. గురుధర్మార్థముగా ఇచ్చుడు నేనేమన్నను, అది నా మనస్సునందలి జారి వల్ల; పరితాపము వల్ల; కోపము వల్ల; ఇంతరింత బాధలు నేను చూచునట్లు చేసి, నాకు వెట్టి పుట్టించుట వల్ల. పాపము, అతడు ఇంతెన్ని బాధలు పొందజాలినో ఉన్నదో? చీ, నాకీ జన్మముపై అన

హృత జనించుచున్నది...గురువర్యా, నా కోరిక ఎట్టిదైనను తీర్చెద నన్నరు;
...లేక, మాట నిలువఁ బెట్టుకో వలసిన వాఁడు ఒక్కఁ యరిశ్చంద్రుఁడేనా?
విశ్వా—నక్షత్రకా, ఇట్లు నీవు నా మీఁద అనశ్చింతకొన్నావని నాకు కోపము
లేదు. నేను చేయుచున్న కార్యములపై నాకే అనవ్యముగా ఉన్నది. హరిశ్చం
ద్రుని బాధించుచున్నందుకు నేనెంత పరితపించుచున్నానో భగవంతునికే ఎ
ఱుక. నా మనస్సు కేవలము నరకముగానే ఉన్నది. కాని, అరంభించినాను
గనుక అంతము చూడ వలెనని ఉన్నది. నా పంత మొకటి నన్ను బాధించు
చున్నది. అందులోను, పశిపుని మీఁది పంతము. నడుమ నడుమ పశ్చాత్తాప
ము వలన లాభమేమి? ఏదీ, నీవు కొడుకొనఁ దలంచిన కోరిక ఏదో చెప్పుము.

నక్ష—స్వామీ, మఱి నాకీతనువు వలదు. మీజడలలో మఱల చేర్చుకొనుఁడు.

విశ్వా—నక్షత్రకా, అట్లే కానిమ్ము.

ఆ. వె. నవ్యబాషగాఁగ నక్షత్రకేసుండు

రుదుర్ జడలనున్న రూపుగానె,

అపరరుదుర్జడనయినట్టి నాజడల న-

క్షత్రకుండు చొచ్చుఁ గాక యివుడు!

185

[నక్షత్రకుండు అదృశ్యమగును.]

దంత—అహ! ఆశ్చర్యం! మీ జడలకు చుట్టి వున్నట్టి స్పటికాక్షమాలలో కొత్త పూ
స ఒకటి చూస్తూ ఉండఁగానే కలిసి నక్షత్రం లాగు ప్రకాశిస్తూవుంది. స్వా
మీ, మఱి నా సంగతి ఏం చెప్పుతారు? మీ పల్లనందులో చేర్చుకొని పరిష్క
రిస్తారా?

విశ్వా—ఓరీ దంతపూతా, ఇంకను నీతో వని ఉన్నది. నీవు కాలకాలకుని భార్య
వేషము వేయ వలసి ఉన్నది. కలహకంటకి నీవంటి రాక్షసిముండ బననే త
ర్పు చంద్రమతి విచారమును చూచి భరించుట సాధ్యము కాదు. రమ్మ; ఇంక
మీఁద చేయ వలసిన పనులను నీకు బోధ చేచెదను.

[ఇద్దఱును నిష్క్రమింతురు.]

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ చి త్ర హ రి శ్చ ం ద్రీ య ము.

పం చ మాం క ము.

[ప్రథమరంగము—కాశీపురము; కాలకౌశికుని ఇల్లు. చంద్రమతి
పిండి విసరుచు ప్రవేశించును.]

చంద్ర—

ఉ. ఇన్ని దినంబులై విభుని నే కనులున్నను కాంచ లేమి, నా
కన్నులు పువ్వు వేసినటుగా, మణి కాయలు కాచినట్లుగా
నున్నవి; ఏడ్చి యేడ్చి యెఱుపొందుట పండినయట్లు నయ్యె; ఇం-
కెన్నడు కన్నులార హృదయేశ్వరు క్రమజ కాంచ కల్గునో? 186

అక్కటా! ప్రాణనాథుడెక్కడనున్నాడో? అట్టి పనులు చేయ వలసి వచ్చినదో? ఎంతెంత కష్టములు పడ వలసిన గతి పట్టినదో? అంతటి సార్వభౌముడు,—నీరవు పనులు ఎట్లు చేయఁ గలుగును? అంతటి పరమసుకూమరి,—కష్టములెట్లు భరింపఁ గలుగును.

ఉ. ఎక్కువగా సుఖంబులనె యింతకు పూర్వము పొందెఁ గాని, తా-
నొక్క పుడేని కష్టములనొందినయారెడు కాఁడు; లోకపున్
చిక్కులెఱుంగఁజేమియును; చిత్తము మెత్తన;—అట్టి నావిభుల-
డెక్కడ? లోకసాగరమునీడుట యెక్కడ? అక్కటక్కటా! 187

హాయి వసులను చేయ వలసిన గతి పట్టి, వేళ పట్టునకు భోజనము లేక, తలదాచుకొనుటకు ఇల్లు లేక, విచారముచేత నిద్ర లేక, నకలరాధలకు లోనై, నా ప్రాణేశ్వరుడెంత తూలి పోయెనో? కరీరమెంత కృశించి పోయెనో? మనస్సెంత అయానభయమన్నదో?...ఓ అన్నపూర్ణాదేవీ! నా మనోనాథుడు ఇ

జీ మహాకృష్ణములను పడుదుండఁగా, నీవైనను కనికరము వ్రుట్ట లేదా? ఇట్టి అవస్థలో కూడ నీభక్తులమగు మాయండు నీవు అశ్రుగ్రహము చూపింపకుండుట చేత నీవు దాక్షిణ్యము లేని దానవమో అని అనుమానము కలుగుచున్నది.

మ. తలపోయంగను తండ్రి రూపు గల సత్కన్యామణుల్ సర్వమం-
గళలై యుండఁట!—సర్వమంగళవనంగా పేరు లోకంబునం
గల నీకున్ పయిపైని చల్వయును, లో కాతిన్యమున్ తండ్రికి-
న్నతె కద్రొ యని శంక తోఁచెను, అపర్యో, అన్న పూర్ణానతీ. 138

.....ప్రాణనాథునికి కలిగిన ఇట్టి మహాపత్తమయములో శరీరాణానము పోవునట్లు పరివర్తన చేయుచు, పృథ్వీయానము పోవునట్లు దైర్ఘ్యవచనములు కౌఞ్ముచు నన్నిధినుండఁ గల భాగ్యము సహజవృద్ధిచేరినైన నాకు లేక పోయినది. పౌత్రశ్రేష్ఠుని సామ్రాజ్యకాలమునకు ఆయన మూలమున అన్ని సౌఖ్యములను అనుభవించి, ఆయన వలన మన్ననలను పొంది, ఆయన సాన్నిధ్యసౌఖ్యమును గాంచుటకే నేను భాగ్యవైతిని గాని, కష్టకాలమున నా వలన ఆయనకు రవ్యంథయు లాభము లేకపోయినది. ఇట్టి సమయమునందు ఆయనకు నేను ఏలాగున ఉపచరింప కలుగుదుమో?.....

ఉ. ఈ మేయియందుఁ గాని, మఱి యింతకు ముందరి మేనులందుఁ గా-
నీ, మది వాక్కులన్ క్రియల నేనపుడప్పుడు పుణ్యమన్నదే-
మేమి యొనర్చియుంటిరొ యదెల్లయు తోడయి నిల్చి యియ్యెడన్
మామకజీవితేశ్వరు శ్రమన్ తొలగించును గాతె పూర్తిగన్. 139

...అయ్యో! ఆర్యపుత్రా, నన్ను గాని రోహితాశ్రుని గాని ఒక్క పూతైనను చూడక పోయినమెడల ఆరాటము పడుదుండెడి వారలే, ఈ మూడు కలలనుండియు మమ్ము చూడక ఎట్లు నేగించుదున్నారు? మా మొగములు మీకును మీ మొగములు మాకును ఎంత గూర్చు పోయినవి?.....నా అవస్థ ఇటుండఁగా, తండ్రిని చూచు భాగ్యము లేని రోహితుని అవస్థ—హా! హా! యెవ్వ శక్యము కాదు! ప్రాప్తుట “అమ్మా, నాన్న గారీవేళ వస్తారే?” అనియు, రాత్రి “అమ్మా, నాన్న గారీవేళ రాలేదేమో?” అనియు—ఇవే వాడు నిత్యమును అడిగడు ప్రశ్నలు. తండ్రిని విడిచి నుండియు వాడు కల కల మని నవ్వి న

ఋంగడు; కలిచిదిగా తిరిగి పఱుంగడు; గట్టిగా మాటలాడి అమనము పఱుంగడు. అనుభవించుచున్న కష్టముల మూలమున ఈ మూఁడు నెలలలోన నానికి చిన్నతనము పోయినది.... బుద్ధియందు పెద్దతనము వచ్చుటే కాని, శరీరమేమో కృశించి పోయి మునుపటికంటె అర్భుణుని వలె కనబడుచున్నాఁడు... ఎంత ఏమి? వేళ పట్టునకు తిండియా? నిద్రయా? ఇక ఆరోగ్యమెక్కడి నుండి వచ్చును?

తే. గీ. వేళ తప్పిన రోగమున్, వేళ తప్ప-

కున్న నారోగ్యమున్, కల్గుచుండు గాదె?

కాలనియమంబు లేమినే కాదె శశి కృ-

శించు? రవి నీమముంట కృశింపకుండు.

140

.....పోనీ, ఆ వేళతప్పిన మెతుకులైనను కడుపు నిండునన్ని ఉన్నవా? ఆ హా! ఎంత కష్టము! ఎంత కష్టము! కొట్టికొలచి కుటుంబములకు సంవత్సరము పొడుగునను తృప్తి తీయనట్లు అన్నము పెట్టి పోషించిన సార్వభౌముని ముద్ది పట్టికి పూటకు పట్టెడు మెతుకులు దొరకుటే కఱవయ్యెనా?... హా! హా! తల్లీ, అన్నపూర్ణాదేవీ,

మ. నగరంబందలి చెట్లమీఁద నొక పర్వతమైన లేకుండున-

ట్లుగ, ఆకుల్ కొని వచ్చి లక్షలును కోట్లున్ భిక్షుకుల్ పంక్తి తీ-

ర్పగ పూర్ణాన్నము పెట్టి పేరులను సంపాదించుకొన్నావు: తీ

ర్పగ దే నా నుతు కొద్ది యాకలి, అపర్ణా, అన్నపూర్ణాసతీ. 141

.....అయ్యో! ఈనాఁడు నాఁడు అడవికి మాడుచున్న కడుపుతో పోవలసి వచ్చెను. నేఁడు వినాయకు యవితీ అగుటచేత, కన ఈడుజోడు పిల్లిలెల్లను నం తోషముతో వ్రతము చేసికొని, ముద్దినుసుల పిండివంటలను తిని, ముచ్చలను భవించుచుండగా మా వానికర్తకు ఇటు కాలినదా తల్లీ?

మ. కుడుముద జల్లెడుకాయలుండ్రములు పెక్కుర మెక్కుచున్ నీడ్చువు-

తుంగు సంతోషి పొందునంతకును సంతోషింపఁ జోప్పవు; నా

కొడుకున్ నీ కొడుకే కదా? ఇతఁడెటురే యుద్బాధ పొందంగ, క-

న్నడ నేయంగను న్యాయమానబె? అపర్ణా, అన్నపూర్ణానలీ. 142

...అయ్యో! ఆకలితో పోయినవాడు పొద్దు తిరిగి పోవుచున్నను రాకున్నాడు... మొగము తిరిగి వడి పోయినమో? అల్లరి పిల్లలు దారిలో జన్మిన వస్త్రరుముల్లు కార్లకు గుచ్చుకొని బాధ చెందుదున్నాడో?.....ఆహా! కొడుకా!

ఉ. వేమఱునెట్టుగట్టుముల వేడ్కగ నెక్కుట రోహితాశ్వుడన్
నామము నీకు మున్నోదవె నాయనగారలు ప్రేమనీయుఁగా;
ఈ మెయి వట్టి కాలృడకనే శ్రమపొందుచు, ఎఱ్ఱబాటునె-
మోమున లోహితాశ్వుఁడయి పోతేవె అయ్యయ్యో! నూతనంబుగన్?

[కలహకంటకీవేషముతో దంతభూతుఁడు ప్రవేశించును.]

దంత—(తనలో) చంద్రమతి విచారం చూచి కాలకౌశికవేషంతో ఉన్న మాగురువుగారు తమ గుండె కరంగి పోతువుందని అంటుంటారు. నాకేమో ఈ విడిని ఎంత బాధ పెట్టినా తనివి తీయకండా ఉంది. పరివ్రత అయిన ఈవిడ వొంటి మీద మొగవాడిని నేను చెయ్యి వేస్తే ప్రమాదం తటస్థమైందని మాగురువుగారు భయపెట్టడం చేత మానివేశాను గాని, లేక పోతే ఈవిడ దవడ మీద నాలుగు వాయించి వట్లు ఊడఁగొట్టాలనే అంటుంది. దంతభూతుడిని కావడంచేతనే కాబోలు దంతాలు ఊడఁగొట్టాలన్న బద్ధి కొట్ట లేదన్న లోపం ఒకటే తప్ప, తక్కిన అన్ని విధాలా పాఠాలు కటకట కొలుకుతుంటున్నాను. అక్కడికి నా రాక్షసస్వభావం అంగక, ఇరుగు పొరుగు ఇల్లాళ్లలో చీలికయ్యాలు పెట్టుకొని, నాయిప్పటి కలహకంటకీనామానికి అనుగుణ్యంగా వాళ్ల మీద వడి కనీ తీరా బాదుతూనే ఉన్నాను...పైకి చెల్లీ చూస్తే దెబ్బలాడడానికి ఎవ్వరూ దొరికారు కారు. చంద్రమతి మీదే కొంతం అధికారం చెల్లిస్తాను. (నమిపించి ప్రకాశముగా) ఏమీ దానీ, ఏం చేస్తున్నావు? తిరుగరి ముందు చేతులు తేల వేసుకొని కూర్చుండి, ఇంటిలో తక్కిన వసులన్నీ ఎగ వేస్తున్నావా? అవి నీకాత ఎవడు చేస్తాడు?...ఇదేం? పిండి మొదలగా ఉంది? కళ్ల నిండా నీళ్లు పెట్టుకొని కూర్చుంటే నీకు తిన్నగా ఏమిటి కనిపిస్తుంది?..అ సై ని, ఇదేమిటి? నీ ముందున్న పిండంకా తడిసి ముద్దయి పో

యిరిది, ఇదిగో, ఇక్కడ కొంత పిండి నీటిభాగలో వడి కొట్టుకు పోయింది.

ఈనీళ్లు ఇక్కడ ఎందుక పలుక పోసావు?

చంద్ర—అవ్వా, నీళ్లు పలుక పోయి తేదు. క్షమించు; నేను ఏడ్చుటచేత కన్నీళ్లు కాచినవి.

దంత—ఏడుపా? ఎందుకేమిటి? మూడు పూటలూ తట్టేడు తట్టేడు రిన్నది ఆ అంగక ఈ కన్నీళ్ల రూపంగా కకుక్కున్నావా?

చంద్ర—అవ్వా, నా కుమారుడు మధ్యాహ్నము రిండి లేక అడవికి పోయినాడు. చీకటి వడవచ్చునున్నది. వాని అవస్థ తలచుకొని దుఃఖించుచున్నాను.

దంత—వాడికేం? పూటపూటకూ కడుపెక్కా మెక్కి దుక్కలాగున్నాడు. ఒక్కనాడు ఒక ముద్ద తక్కువైతే పోయిందేం? నువ్వింట్లో కూర్చుండి కళ్లంట ముత్యాలు కార్చడానికే నిన్ను ఊరంత సొమ్మిచ్చి కొనుకొన్నామను కొన్నావా? ఆపైని నిక్షేపం లాంటి పిండి పాడు చేసావు. సంసారివి కావా? కాపురం చేసి ఎఱుంగరా? నీ సంసారం అయినా ఈ లాగే పాడు చేసికొంటావా?...ఇదిగో, ఇంకొక్క గడియలోగా ఈ తక్కిన బియ్యం అన్నీ విన రక పోతే అప్పుడు నిజంగానే ఏడుద్దువు గాని ఉండు. (నిష్క్రమించును.)

చంద్ర—అహ! వైవమా, ఏడ్చుటచేతను అధికారము లేక పోయేనా? కన్నులు న్నందుకు ప్రాణనాథుని చూచు భాగ్యమేమో తప్పియే పోయినది. ఇంక ఏడ్చి కన్నీరు కార్చుటచేతను అధికారము లేక పోయినయెడల, ఈ కన్నులుండి ఏమి లాభము?...సాయంకాలము కానైయున్నది; కొడుకును వెదుకుకొనుట కు సేలవిచ్చని ఈమెను అడుగఁ దలచుకొంటిని. ఇప్పుడే ఇంత మండి వడుచుండగా, అడిగి ఏమి లాభము?...ఈమె కంటే ఈమె మగఁడు కాలకౌశ్యుడే నయము. ఆయననే బ్రతిమాలుకొనెదను.....అయ్యో! కుడికన్ను అదరుచున్నది. ఇంకేమి కీడు కలుగనై ఉన్నదో? కలుగ వలసి ఉన్నయెడల, అది హృదయోత్పరనికిని నోహితాశ్వనికిని గాక నాకే కలుగును గాక! (వినరుచుండును.)

[కాలకౌశికవేషముతో విశ్వామిత్రుఁడు ప్రవేశించును.]

విశ్వా—(తనలో) హా! భగవంతుఁడా, భగవంతుఁడా! నా పంథము రీర్చుకొనుటకు ఇక ఒక దినము ఉన్నది. శేవు నూర్యోదయము కాఁగానే గడువత్రికమిండును. ఆపైని నేనెట్లు తల ఎత్తుకొని తిరుగఁ గలను? నాకు నూయో గోయో తచ్చదు...హా! వైవమా,

ఉ. నాఁడు సుధర్మలో సురగణంబుల మోగింప “త్రిశంకుపుత్రుడే
నాడఁగఁ జేసెదన్ మృషల,” నంచతిదర్పపు మాటలాడి, నే-
డోడి వశిష్ఠముందు తలయొగ్గితి నేనియు—క్రచ్చుటంగని-
తేమ జగంబులందు తలయొత్తి చరింపఁగ నేర్తు నే? యయో! 144

అహ! వశిష్ఠా, మన ప్రతిష్ఠ చొప్పున నీవు ఇంద్రాదిదేవతలలోడను కశ్యపా
దిమానుల లోడను వచ్చి నా పరాభవమును చూచి కెప్పున కేర్తువు గదా!
అయ్యో! ఆ అవమానము ఎట్లు తప్పును? ఇంతకు పూర్వము చేసిన విషమ ప
రీక్షలకు లొంగని హరిశ్చంద్రుడు మీది పరీక్షలకు మాత్రము లొంగునా? నే
నెందుట తప్పుదు, తప్పుదు. తప్పుదు,.....శిష్యులు పాదుచేయుచున్నా
రని నేను న్వంగుముగా ఏమో ఊడఁబొడుచునట్లు వచ్చినాను! వచ్చినందుకు
కార్యము సాధించుట లేదు సరిగదా, చంద్రమఠిహరిశ్చంద్రుల దుఃఖము క
న్నులార చూడుచుండుట వలన నా కటికతనమునకు వగరుచు పంతమును
మానుకొందునా అని గడియ గడియకును బుద్ధి పుట్టుచున్నది...సాటి క్షత్ర
యునికి చందాలత్నము తెచ్చిన చందాలుడను గనుక కటికతనము విడువ
లేకున్నాను...అయ్యో, పాపము! కన్నీళ్లు లేని అవస్థలో ఈ చంద్రమఠి మో
గము నేనీ చూడునెలలై చూడనే లేదు. ఈమె కన్నులు నీటి బుగ్గలే అయిపో
యినవి. (నమీపించును.)

చంద్ర—అయ్యో కాలకాలికా, ఒక్క విన్నవము; మన్నించి వినుఁడు: నా చి
న్నికుమారుడు, వట్టి కడుపుతో అడవికి పోయినవాఁడు, ఇంకను తిరిగి రాలే
దు. వానికి ఏమి అపాయము సంభవించినదో అని మనస్సు తల్లడిల్లుచున్నది.
కటాక్షించి, వానిని వెదుకుకొనుటకు నాకు సెలవింద. మీకు వదిలేల నమ
స్కారములు.

విశ్వా—అమ్మీ, అట్లయిన యెడల వెంటనే వెళ్లుము. పాపము! ఏమి కేడు జరిగినదో
కదా?

చంద్ర—అయ్యో ఈ బియ్యమన్నియు వినరుమని అవ్వగారి సెలవైనది. వినర
కుండ వెళ్లినయెడల అమెకు ఏమి కోపము వచ్చునో?

విశ్వా—నేను వెళ్లి చెప్పెదను లే. భయనడక వెళ్లు.

చంద్ర—అయ్యో, మీరు నాయెడల చూపిన మేలునకు అనేక నమస్కారములు.
సాశ్వతమెంత త్వరలో తిరిగి వచ్చెదను. (తిరుగలి ఎత్తును.)

విశ్వా—(తనలో) ఈ విభముగా చివరి పరీక్షకు వీలు కలిగినది. ఈమె తన ఆశలనెదియు పాటి పోవుచున్నదని దంతపూతునితో చెప్పెదను. వాఁడు కోపముతో వచ్చి, ఆ తొందరలో తప్పుక చేయి చేసికొనును. అందునై బరిగిన ప్రమాదమును ఈమె మీఁద నేరముగా మోప వచ్చును. (నిష్క్రమించును.)

చంద్ర—పాపము, మగవాఁడైనను ఈ అయ్యకు నామీఁద సాటి అడుదానికి లేని కనికరము వుట్టినది...ఇంక ఆలస్యము చేయక బయలుదేరుదను.

[కలహకంటకీవేషముతోడి దంతపూతుఁడు తొందరగా ప్రవేశించును.]

దంత—ఓసీ దానీ, ఎక్కడికి దొంగతనంగా పోతున్నావు? అఁగు, అఁగు.

చంద్ర—అమ్మా, అయ్యగారు నాకు సెలవిచ్చినారు. కొడుకును వెదుకుకొనుటకు వెళ్లుచున్నాను.

దంత—ఏమీ! ఆయన సెలవిచ్చే వాఁడూ, నువ్వు వెళ్లే దానపూనా? నీమీఁద ఆ ధికారం నాది కాని ఆయనకేం ఉంది? పిండి అంతా విసిరావా?

చంద్ర—అమ్మా, రిరిగి వచ్చి ఎంత చాల్చితైనను వినరెదను.

దంత—అఁ, అఁ, నా మాటంటే ఇంత నిర్లక్ష్యమా? ఇంచాఁక ఏం చెప్పాను? ఇదిగో, ఇప్పుడేడు. (కొట్టి చెబ్బున నేలఁబడి వచ్చును.)

చంద్ర—అయ్యయ్యా! పాపము! ఈమె కోపము అఁపుకో లేక మూర్ఛ వచ్చి పడి పోయినది కాఁబోలు. ఈమె మూర్ఛనుండి లేవక ముందే పోతకున్నయెడల, ఆ వెనుక పోవుటకు వీలుండదు. ఇంతలో ఈమె మగఁడు వచ్చి ఈమెను లేపును.——అహ! ఏమిది? ఈమె కంఠమునుండి రక్తము కాలుచున్నది? .....ఇదిగో, చిటిరిన ఈ గాఢముక్కలు కాఁబోలు గుడ్చుకొనినవి; చిన్న గాఢము పడినది...రక్తము కట్టుటకు గుడ్డ మెడ చుట్టును కట్టెదను. (తన చీర అంచు చించి, దంతపూతుని మెడ చుట్టును కట్టి).....నెత్తురు కట్టినది... ఈమె ఇంకను కదలుట లేదు...ఆయాసముచేత కాఁబోలు ఊపిరి విగఁబట్టినది. నేను పోవుటకు ఇదే మంచి సమయము.....(పైకి వచ్చి) అయ్యా! ఎదురుగా వదిలి వండుకొడు కనిపించినాడు. ఏమి నిరసనెంద వచ్చునూ?...ఏమి వచ్చినను ఏమి చేయఁగలను? ఒకరికి దానీనై ఉన్న నేను, వండుని చూడక నూర్చుని చూడక ఎట్లు కాలము గడువఁ గలను?...ఈ వదిలి వండుని చూచుటచేత నారోపింతుఁడు నాకు ముఠానైనను తట్టుచున్నాఁడు.

డి. పున్నమ చందమామ గరి పొల్పును గల్గిన నాడు పట్టికిన్

పన్నినయట్టి యీ భూమి బాధలచే కళలెల్ల పోవఁగా,

లోహిణిలవంటి యావు సమకూతెను: శుద్ధచరిత్రుఃకారణం-

కెన్నెడు నాడు కన్నులువలింపు వహింపంగ వృద్ధి పొందునో? 145

(నిష్క్రమించును.)

[ద్వితీయరంగము—కాశీపురము; ఊరి వెలువటి అడవి. పల్లెరు
కాయలు ఏరుచు కుమారభట్టు, రుద్రభట్టు, వినాయకభట్టు,
అను పిల్లలును, సమిధల మోపు పట్టుకొని లోహి
తాస్యుడును ప్రవేశింతురు.]

లోహితాస్యుడు—స్నేహితులారా, అంత సేవటినంది పిలుచుచున్నను మీరు నా
మాట వినిపించుకొనుండ పల్లెరుకాయలేరుచున్నారు. సాయంకాలమై పోయి
నది. ఇప్పటికేరిన కాయలు చాలును లెండు; ఇంకను ఏరి ఏమి చేసికొందురు?
రుద్రభట్టు—ఏం చేసికొంటామా? రాక్షసిముండ కలహకంటకి ముందు కవ్వకవ్వ
లుగా పోస్తేనే తప్ప మా కసిరీరదు.

లోహి—అయ్యో! రుద్రభట్టా, ఆవిడకు బాధ కలిగించినయెడల మీకేమి లాభము
వచ్చును? ఒకరిప్రాణమునకు నిష్కారణముగా సెప్పి కలుగనీయ వచ్చునా?
ఇందుఁ గూర్చి మానాన్నగారు నాకు చెప్పిన నీతి నా మనస్సున నాటుకొని
ఉన్నది.

తే. గీ. ఇతరులకు మనమొనరింప నెంచుకీడు

ఇతరులే మనకొనరించిరేసి, ఎంత

బాధ కల్గునో తలపోసి పరులయెడల

కూర్చిత నిరంతరము మానుకొనంగ వలయు. 146

రుద్ర—ఇదేం లోహితాస్యా, ఇలా అంటూ వున్నావు? ఆ రాక్షసి ముండ మీద
దయ తలుస్తూ కంటి అది నిన్ను బాధ పెట్టదా ఏమిటి? మీ అమ్మను కాల్చుకు
రింటుండఁటే!

లోహి—అయ్యో, ఆవిడ నన్ను పెట్టు బాధ ఇంతయు అంతయు కాదు. అయి

నను నేను ఆమె మీద చగ తలచక పోవుట మా నాన్నగారు నాకు నేర్పిన నీ
కుల మూలమున; ఇటు విను:

తే. గీ. కీడునకు కీడు చేసెడు వాడ డభముడు;

కీడునకు కీడు చేయని వాడు మధ్య-

ముందు; కీడునకున్ రోషమును వెహింప-

కుండ, మేలు చేసెడు వాడె యుత్తముండు.

147

రుద్ర—ఒరేవు కమారభట్టా, లోహితాస్యుడు మహా తొందర వడుతూ వున్నాడు!
దు! ఇంక వెళ్లి పోదామా?

కమారభట్ట—అయితే చంద్రోదయం అయినదేమో చూడు.

రుద్ర—నేను చూడను బాబూ, పాలవెల్లికి కట్టిన తాంబళ్లు మధ్యాహ్నం దొంగతనంగా
లిన్నాను. ఆ నీలావనిండ నామీద వడుతుంది.

వినాయకభట్ట—ఒరే రుద్రం, చేసిన పనికి నీలావనిండ పిమిటిరా? అంతగా పడితే
నన్ను తలచుకో; నీ నీలావనిండులు అన్నీ పోగొట్టాను.

కమార—పిమిరో వినాయకభట్టా, అలా అంటు వున్నావు. నువ్వు కేరుకు మట్టుకే
వినాయకుడివి గాని, ఆయన లక్షణాలూ మహిమలూ నీకెక్కడ వస్తవి?

వినా—కమారభట్టా, నీకేరివి ఇంతే కదా? పేరుకు మాత్రమేనా నేను వినాయకుడిని?
నాకు మాత్రం లంబోదరం లేదా? కేంకాయలు ఇష్టం కావా? మా అవ్వ పనులు చేసుకొంటూ వుంటే అవి సాగనియ్యకుండా నేను మాత్రం విఘ్నాలు
కరిగించనా?

రుద్ర—చేట చెవులూ, వంకర కుండం, వికడంతం,—వీటి మాటో?

వినా—అత్తదత్తుడు మా అవ్వ చెవులు వట్టుకొని లాగడం చేత నావీ చేటచెవులే
అయిపోయినవి. ముక్కు వట్టుకొని నలుపుతూ వుండడం చేత వంకర కుండం పోలిక
మీదా వచ్చింది. అట్టే అల్లరి చేస్తుంటుంటే రెండుకాయలు వాయిస్తూ వుంటుంది;
చాలా మేట్టుకు పట్ల చాలి పోయినవి; ఎత్తుడో నామా వికడంతం నీర్థమైందన్న
నమ్మకం ఉంది.

రుద్ర—మరేం! నువ్వు కేవలం ప్రత్యక్షవినాయకుడివే. నువ్వే మూల మూర్తి
మీ అవ్వను పూజ చేయమన లేక పోయానా?

వినా—పూజ చేయమన లేదు గాని, ముందుగా నాకే కేవలం పెట్టుమని మా

అవ్వని అల్లరి పెట్టాను. అప్పుడు ఆవిడ పెట్టిన మొట్టికాయలో, ఇవిగా రెండు బొంబులు లేచి, నా కలకాయ పనుంగు కుంభస్థలం లాగు తేలింది.

దుద్ర—ఓహూ! అక్కడికి గజాననుడవు కూడా అయ్యావు...అయితే పూజ లోవుగా నువ్వు తిన్నవి వట్టి మొట్టికాయలే అంను.

వినా—ఆఁ, ఆలాగు పూరుకున్నానా? ఒక చిన్న గమ్మత్తు చేసాను. మా అవ్వ వెలగవల్లకు తాళ్లు కట్టుమని నా దగ్గర పెట్టి, తాను అటక ఎక్కింది.

దుద్ర—ఎందుకురాయి?

వినా—పూజ దగ్గర పెట్టడానికి చూచెక్కిన పాత తాటాకుపుస్తకాలు,—కాశీ ఖండం అట, వీరభద్రవిజయం అట, గంగా వివాహం అట, ఇంకా పి ప్లా ప్లా,—తీయడానికి వెళ్లింది. ఇదే సందు గదా అని నేను ఆ వెలగవల్ల కు మూతుల దగ్గర కన్నాలు పొడిచి చీపురుపుల్లలో లోపటి గుజరంతా మెల్లగా ఊడ లాగి, పరిష్కరించి, మా అవ్వ దిగే సరికి గుట్టెచెప్. మఱి కొంచెం సేపటికి మా అవ్వ వెలగవల్ల తీసి చూచును గదా, ఒక దానిలోనూ గుజరు లేదు. వెంటనే ఆవిడ నా పిలక వట్టుకొని ఊపడం మొదలు పెట్టింది.

గుమా—(నవ్వుచు) తిన్న గుజరంతా ఎక్కడ లాగిందే.

వినా—నేను ఏమన్నా, వినాయకుడు పనుంగు కాబట్టి, అతడే వెలగవల్ల వల్ల లాగవుండంగా లోపలి గుజరు తిని వేసి వుంటాడు గాని ఆ ఘోష నా కేమీ తెలియదని ఘోష పెట్టాను.

దుద్ర—సమ్మిందా?

వినా—ఆఁ, కామయ్య దగ్గరేనా కయికయిలు? నేను ఆలాగు కష్టే సరికి ఆవిడ, “వినాయకుడికి అయితే మూత్రం పూజ కాకుండా నై వేద్యం ఏమిటి? ఇప్పుడైనా పూజ కానిస్తా” నంటూ మూలనున్న చీపురుకట్టవట్టుకొని, “లంబోదరాయనమః ఉదరం పూజయామి,” అని కడుపు మీదా, “స్థూలకంతాయనమః కంఠం పూజయామి,” అని మెడ మీదా, “శూర్పకర్ణాయనమః కర్ణౌ పూజయామి,” అని గుబ మీదా నాలుగు వడ్డించింది.

అందఱు —(గొల్లిన నవ్వుచురు.)

దుద్ర—మీ అవ్వ విద్యారవు పిండం లాగుండిరాయి!

వినా—నింజాదిగా అంటావు. మా అవ్వకూ కలహకంటికి వడితే అప్పుడుంది తమాచా! ఎప్పుడు వడుతుందో గాని?

కుమార—ఓ రేపు దుద్రం, ఇదిగో ఈ పుట్ట మీద మంచి సామంతమైన పినుఁడు నీ
 నైరుకాయలున్నాయిరా. పరుకొని వస్తాను, ఉండండి.

లోహి—కుమారభట్టా, ఇంకను ఆలస్యము చేసెదరా? రాత్రి వదిలది, నా అప్పు
 నా కొఱకు బెంగటిల్లుచుండును. ఇంక రండు.

వినా—లోహితాస్యా, ఒక్క గదియ ఆలస్యానికే బెంగటిల్లి పోతుందా? మీ అ
 మ్మకు నీ మీద అంత ప్రేమా?

లోహి—అయ్యో వినాయకభట్టా, ఆమెకు నేనన్న ప్రాణమే. మొదటినుండియు
 అట్లే అయినను, ఈ నడుమ సేదటికము వచ్చినప్పటినుండియు ఆమె నన్ను మా
 నువటికంటే మూడు మడుగులు ఎక్కువ గారాబముతో చూచుచున్నది.

సీ. నేనాకలికి తాళలేనని, తనకడు-

పున్ కల్లుకొని నాకు బువ్వ పెట్టు;
 నా మేనునకు నొత్తునేమో యనుచు, ఉన్న
 బట్టలన్నియు నాకే ప్రక్క పెట్టుచు;
 నాకు కష్టము కల్లునో కదా యని, నాప-
 నులే కూడ తానె ముందుగనొనర్చు;
 ఏ బెంగటిల్లి పోయెదనని, ఎదుట కం-
 టను తడియైన పెట్టంగఁ బోదు;
 తండ్రి దూరమై యున్న యీ తరుణమందు
 తల్లియును మఱి తండ్రియు తానె యయ్యె;
 అట్టి దైవసమానురాలైన కన్న-
 తల్లి ఋణమెట్లు తీర్చుకోఁ జెల్లు నాకు?

దుద్ర—లోహితాస్యా, నీ లాంటి చక్కని కొడుకు మీద ఏ తల్లికి ప్రేమ ఉండ
 క పోతుంది? నిన్ను విడిచి పెట్టి పోవడం చూస్తే మీ తండ్రికి మాత్రం అంతగా
 ప్రేమ ఉన్నట్లు కనబడదు.

లోహి—అయ్యో దుద్రభట్టా, ఎంత మాటాడితివి? నాన్నగారికి నా మీద ప్రేమ
 తక్కువా? ఆయన నన్ను కన్నులలోనే పెట్టుకొనునే. నన్ను విడుదలున్నప్పుడు

దు తన హాసములను విడుచుచున్నట్లుగానే వాడ వారణాసి. అయిన ప్రియమన ననమని చెప్పగలను?

సీ. తొడ మీఁద నన్ను తానిడుకొని, “లోహితా-

శ్యా, వింతలేమిరా?” యనుచు నడుగు;

అడిగి, నే బుడిబుడి నుడువులు నుడువ, మో-

మును తెప్ప వాల్చక కనుచు వినును;

విని విని, అవి తన వీనుల నలరింప,

మరియుచు నన్ను తా ముద్దులాడు;

అడియు సుతృప్తి నందక, నను తన

యెక్కున గట్టిగా నడుముకొనును;

అదుముకొని కౌగిలించి, “నా యనుఁగు పెట్టి,

నాదు మోహంపు పెట్టి, అంచాల కుప్ప,

నుగుణముల లిప్ప,” అని నన్ను పొగడునట్టి

తండ్రి ప్రేమను మఱువఁగా తరమె నాకు?

149

కమా—అమ్మయ్యా! వచ్చాం. (పుట్ట దిగి వఱుగెత్తును.)

రుద్ర—ఏం కమారం; ఎందుకు వఱుగెత్తుతున్నావు?

కమా—అమ్మయ్యా! పెద్ద తెగ వాఁడను నాగుపాము, నన్ను వెంటఁ బడుతూ వుంది. వఱుగెత్తండి.

అందఱు—అమ్మయ్యా! (నలువంకలకును వఱుగెత్తుదురు.)

కమా—అమ్మయ్యా! ఇదేం? ఇది నా మీఁద వగ వట్టింది కాఁబోలు. నన్ను వెంట కరుముతూ వుంది... అయ్యా! అయ్యా! దగ్గఱ వడుతూ వుంది. కరుస్తుంది కాఁబోలు. అమ్మో! లోహితాస్యా, నన్ను రక్షించు.

లోహి—కమారభట్టా, భయము లేదు... ఇదిగో, ఇక్కడ ఒక కట్ట దొరకేనది. దీనితో ఈపామును కొట్టెదను, ఉండు. (కమారభట్టు వై పునకు నడుచును.)

రుద్ర—(చెట్టు మీదినుండి) లోహితాస్యా, సాహసం చెయ్యకు. నాగుపాం కూడా నంట.

లోహి—భయము లేదు...విమోక్షను కమారభట్టును రక్షించవలెను.....ఇదిగో,
బద్ధమీడికి వినరుటచేత ఈ పాము అతనిని విడిచి నా వైపునకే బుస్సుమని
వచ్చుచున్నది. కజ్జతో అణచి పెట్టెదను.

వినా—(చెట్టుమీడనుండి) ఒరేవు రుద్రం, చూసావా, పాం జరుమని పిలాగు లో
హితాస్యండి మీడికి బున కొట్టతూ వెళ్తూ వుందో?...అదిగో, లోహితాస్యం
దు పామును కజ్జతో అణచి పెట్టాడు. రా, రా, చెట్టు దిగి దాని తల చి
దుగ కొట్టాం.

రుద్ర—అవ్వయ్యో! పాం తప్పించుకుంది. ప్రమాదం రోయి.

వినా—అయ్యో! అయ్యో! పావం, పాం లోహితాస్యండిని మళ్ళీ వెంట బద్దది.
.....అయ్యో! అయ్యో! కాలు బాటి అతడు వడ్డాడు. హా! హా! హా! పాం
అతడిని కఱచి పాటి పోతూ వుంది. (చెట్టు దిగును.)

రుద్ర—అయ్యో! ఎంత వని జరిగింది! ఏం గతి? (చెట్టు దిగును.)

కమా }
రుద్ర } —(లోహితాస్యని దగ్గరకు వడిగా పోవుదురు.)
వినా }

రుద్ర—అయ్యో! లోహితాస్య, పాం నిజంగా కఱచించా?

లోహి—(చేయి ఆనుకొని లేచి కూర్చుండి) నిజముగానే ఇదిగో, నా మేడమీడ
కఱచినది. కొంచెము చిమచిమలాడుచున్నది గాని మఱిమియు బాధలేదు.

రుద్ర—పాము కాటుకు అట్టే బాధ వుండదు. ప్రమాదమూత్రం త్వరగా చేస్తుంది.

వినా—ఒరే రుద్రం, జందెవు పోదలో గట్టిగా కట్టు కట్టడానికి వీలు లేదు. ఏం
పుపాయం?

రుద్ర—ఒరేవు, గాయం దగ్గర మోరు పెట్టి విషం ఎవరైనా గట్టిగా ఎగపీర్చి
వేస్తే మంచిదిరా.

కమా—కాని ఆలాగు చేసిన వాడికి కూడా ప్రమాదం సుమీ.

వినా—ప్రమాదమైతే ఏం? లేక పోతే నిష్కారంగా చచ్చి పోతాడు. నేను ఎ
గవీలునైనా. తన్నీ తండ్రి లేని వాడిని నేను చస్తే పీడే పోయింది. (వంగును.)

లోహి—అయ్యో! వినాయకభట్టా, నా కోసము నీవు పూజీములు తెగించడం బూ
నుకొనగా, చూడురు తురకన్నయెడల అదోయము నాదికాదా?...పాము
కాటు ప్రమాదమనుచున్నాను. దీని వలన నాకు కాపు కలుగునేమో! చచ్చు
కాలమున నాకు వట్టి అపచారము కట్టకము.....అయ్యో! అయ్యో! నాకు

నిజముగానే చావు కలుగునా? ...హా! భగవంతుడా, మా అమ్మను చూడకుం
డనే నాకు ప్రాణములు పోవును కాఁబోలు! మిక్కిలారా, మిక్కిలారా, మీ
కు నా మీద జాలియే ఉన్నయెడల, నా తల్లిని ఎవ్వరైనను తీసికొని రెండు.

కుమా—ఇదిగో, నేను పరుగున వెళ్లి తీసుకు వస్తాను. (పరుగున పోవును.)

రుద్ర—లోహితాస్యా, లోహితాస్యా,—

వినా—వలకడేమిరా? విషం ఎక్కి పోతూ పురది కాఁబోలు. ఎంత ప్రమాదం!
అయ్యయ్యా! పావం! తల్లికి ఇతఁడొక్కఁడే కొడుకంట! ఏమైనా అక్రమం జ
రిగితే ఆవిడ దుఃఖం ఎవరు చూడ గలరు? లోహితాస్యా, లోహితాస్యా,—

లోహి—స్నేహితులారా, నాకు చేపొస్తుంది తప్పుడున్నది.....అయ్యో! అయ్యో!
నా కన్నతల్లిని చూడకండఁగ నే నా కన్నులు మూతపడి పోవును...హా! తల్లీ,
నేనెంతలో తిరిగి వత్తునో అని తలచాఁకిటనే కన్నులన్నియును పెట్టుకొని నీ
భుండఁగా, ఇంతలో ఈ ఘోరవార్త నీ చెవిని పడినయెడల పిడుగడఁచినట్లు
కూలుచువు గాని నిలువఁ గలవా? ...అమ్మా, నాన్నగారు నిన్నుఁ బాసినను న
న్న చూచుకొనియే ఇన్నాళ్లను ప్రాణములు నిలుపుకొని ఉన్నావు; ఇంక ఎట్లు
నిలువఁ గలవు? ...అయ్యో! తల్లీ, నాకు చీమ కట్టినను నీ ప్రాణములు పల్లడి
ల్లుచుండునే; ఇప్పుడు జరిగిన ఈ ఘోరమునకు ఎంతగా తల్లిదిల్లుచున్నా? ...
తల్లీ, నాకన్నులను మూయుటకైనను నీవు దగ్గఱ లేక పోతివి గదే!

రుద్ర—లోహితాస్యా, ఇలాగ బెంగటిల్లి పోకు. పాం కాటు ప్రతి మాటూ ప్ర
మాదింతుడు. ఏకొక మాటు బ్రదికిన నాళ్లు కూడా వున్నారు.

లోహి—మిక్కిలారా, నేను బ్రదుకుట వట్టిది. మా అమ్మ వచ్చు వఱకును ప్రాణ
ములు అంగవు....మా అమ్మతో నా కడపటి పలుకులుగా ఇట్లు చెప్పుడు:

నీ. నను గర్భమందు మోసినయట్టి నీయుణ-

మైన తీర్పఁగ నేరనై తినమ్మ;

పెరిగి నే నిను నుఖపెట్టఁ దలంచు నా

యాశలన్నియు నడుగంటినమ్మ.

నీమీఁద నాకున్న ప్రేమ చూపించుట-

కవకాశమైన లేదయ్యెనమ్మ.

తుదకు, నీ నెమ్మోము తుడిచి కన్గొనడు భా-
గ్యము కూడ నాకబ్బి దాయెనవ్వు;
అప్పురో, లోహితాస్యఁడన్నట్టి కొడుకు
నీదు కడుపున పుట్టినే లేదనుకొని
శోకమును నీవు మానుటే కాక, నాన్న-
గారి శోకమున్ మాన్పుమో కన్నతల్లి.

150

వినా—ఒరే రుద్రం, ఈ దుఃఖం నేను చూడలేనురా. (విహ్వల.)

రుద్ర—అయ్యో! లోహితాస్యా, లోహితాస్యా, (విహ్వల.)

లోహి—మిత్రులారా, నాకై ఏడువకుండు. నా మృతికై నేనంతగా విచారించను
గాని మా అప్పును నాన్నగారిని తలచి నాకు దుఃఖము పొంగి పొరలి వస్తు
చున్నది.....మా నాన్నగారిని చూడ వలెనన్న అపేక్ష నాకెంతో ఉండెను.
...హరదృష్టవంతుడను, నాకది తీరినది కాదు...మా నాన్నగారితో నా చి
వరి మాటలుగా ఇట్లనుచు మా అప్పుతో చెప్పుడు:

సీ. ఎడఁబాసినది మొదలెడ మిమ్ముఁ దలఁపని
నిముసమేనియు ఉండనేరదయ్య;
ఎట చప్పుడైన, మీరే వచ్చితిరటంచు
ఉలుకు పాటును పొందుచుందునయ్య;
క్రమ్మతి మిమ్ము నేఁ గనుట యన్నదటన్న
ఊహతోడను నిల్చియుంటినయ్య;
కాని, మీ నెమ్మోము కనకుండ నా కన్ను-
లిటు మూతపడునని ఎఱుంగనయ్య;
అయ్యయో! మీకు పుత్తుఁడనై జనిరోది
ఋణము తీర్చుకోఁ జాలని హేతువునను
ఎన్ని జన్మంబులింక నేనెత్త వలెనా
అన్నిటను మీకె పుట్టెదనయ్య తండ్రీ.

151

మిక్కిలారా, ఇంక మాటలాడుటకు శక్తి చాలకన్నది. కన్నుల దృష్టి తగ్గి పోవుచున్నది. చెవులలో ఓంకారము వుట్టుచున్నది.
 బుద్ధ—ఒరేవు వినాయకా, కాశీలో చచ్చే వాళ్ల చెవులలో కవుడు ఓంకారమును ఉపదేశిస్తాడట. అదే కాబోలురా ఈ భవని?
 వినా—ఒరేవు, ఇతఁడి నోటిలో నుంచి చొంగ కాటుకూ వుంది; ఒళ్లు వచ్చపడుకూ వుంది. చచ్చి పోతాడు కాబోలురా.
 లోహి—మిక్కిలారా, నా మరణము నమిపించినది. నాకింక నెలవిండు...లోకమా, ఇంక నిన్ను చూచు భాగ్యము నాకు తప్పి పోయినది. ఇదే నాకడ సారి మొక్క.

సీ. కాశి విశ్వేశ, నన్ కలుపుకోవయ్య నీ
 ఒడలిలోపలికి, నీకొక్క మొక్కు;
 ఓ యన్నపూర్ణాసతీ, యింక కైవల్య-
 మొనంగ గదవ్వు, నీకొక్క మొక్కు;
 దుంతి విశ్వేశ, అడ్డుగ రాక నాకు సా-
 గుజ్యమివయ్య, నీకొక్క మొక్కు,
 కాశికాపురి కామ కాలభైరవ, నాకు
 దిక్కు. కావయ్య, నీకొక్క మొక్కు;
 వంశకర్తవౌ సూర్యుడా, వంశమాంగ-
 గుండ చూచుకోవయ్య, నీకొక్క మొక్కు;
 నన్ను కన్నతల్లండీ, నన్ను కన్నతల్లి,
 నల్లెదను మీకిదే కడసారి మొక్కు.

152

అదిగో, మా అమ్మ నన్ను పిలుచున్నది.....అమ్మా, ఇదిగో వచ్చుచున్నాను.
 (లేవఁ బోయి వెనుకకు పరుగును.)
 బుద్ధ—(పట్టుకొని) లోహితాస్యా, లోహితాస్యా....అయ్యో! ఇంకొక్కటి లోహితాస్యాకు? ప్రాణం పోయినట్లుంది.

వినా—ఒరేవు రుద్రం, అడుగో పాపం! చంద్రమతమ్మ ఏళ్ళుకొంటూ పరుగుపరుగున వస్తూవుంది.

[వచ్చుచు పరుగుపరుగున చంద్రమతియు, వెంట కుమారభట్టును ప్రవేశింతురు.]

చంద్ర—హా! కొడుకా, రోహితాశ్వా,.....ఏండి, ఏండి, నా ముద్దల కొడుకేండి! నా కన్నతండ్రి ఏండి! నా రోహితాశ్వుడెక్కడ నున్నాడు. (రోహితాశ్వునిమీద పడి) నాయనా, రోహితాశ్వా, నిన్ను పాము కఱచినదా? ఏడి? ఎక్కడ కఱచినది? (రోహితాశ్వుని తోడలమీద వేసికొని) నాయనా, ఏడి? చూపిండు తండ్రి, విషము పీల్చెదను. తండ్రి, బాధగా ఉన్నదా? చలుక కున్నావు. నాయనా, ఇదిగో మీ అప్పును; చంద్రమతిని; దొర్భాగ్యురాలను. నా వైపు కన్నెత్తి చూడు. (రోహితాశ్వుని మొగమెత్తి) అయ్యో! అయ్యో! ఓ అయ్యలారా, ఏమిది? నా ముద్దలయ్య మాటలాడెడు. నా కన్నతండ్రి నన్ను కన్నులెత్తి చూడెడు.

రుద్ర—అయ్య, దుఃఖం అప్పుకో. రోహితాశ్వుడు ఇప్పటి వఱకూ మాటలాడుతూనే వున్నాడు. ఇప్పుడేప్పుడే, “అయ్య, ఇదిగో వస్తున్నాను” అని వెనుకకు ఒరిగాడు.

చంద్ర—(దుఃఖముతో) అఱ, అఱ, అఱ, అబ్బా! కొడుకా, ఎంత చేసితివి? నా గొంతుకు కొసి వేసితివి. నా కడుపులో చిచ్చు పెట్టితివి. నా బ్రతుకు పడఁదో? సిలివి...అబ్బా! అబ్బా! అబ్బా! తండ్రి,...హా! ఈశ్వరా, ఈ దుఃఖమునకు ఎట్లు నిలువఁ గలుగుదును?...హా! కొడుకా, కొడుకా, కొడుకా, రోహితాశ్వా,—(చూర్చిల్లును.)

కుమార—అయ్యో, పాపం! ఏం ఘోరంగా?...ఒరే వినాయకా, మీ అవ్వ కోపపడుతుంది; నువ్వు ఇంటికి వెళ్లిపో. ఒరే రుద్రం, నువ్వు ఘాల్లోకి వెళ్లి ఈ సంగతి కాలకాశికుడితో చెప్పురా. అతడు మంచి విషనైద్యుడు. అతనికి చెప్పిన తరువాత నువ్వు దీపం చల్లికొని స్వశానానికిరా. ఈ అమ్మ మూర్ఖ తేరఁగానే అక్కడికే తీసుకు వెళ్తాను.

(రుద్రభట్టును వినాయకభట్టును నిష్క్రమింతురు.)

అయ్యో, పాపం! ఈవిడ అవస్థ చూస్తే నాకూ జాలిగానే వుంది. అయినా ఏమిటి చెయ్యడం?...అయ్యో, చంద్రమతమ్మా, లే.

చంద్ర—(మూర్ఛనుండి లేచి గుండె బాదుకొనుచు) అబ్బా! అబ్బా! కొడుకా, ఎంత చీకటివిరా? ఇంకేమున్నది? నా బ్రదుకు తెల్లవాటి పోయినది. నా కన్నులు కారిపోయినవి. నా ఆశలన్నియు కూలిపోయినవి...హా! కొడుకా, కొడుకా, ఎంత చీకటివిరా?

సీ. నాయనా, నాయనా, నాయనా, ఏర? నీ

చూపులం బఱపి నన్ చూడవేర?

ఓ కుమారా, కుమారా, కుమారా, ఇచే-

రా? వచ్చి లేపినన్ లేవవేర?

తండ్రి, తండ్రి, ఓరి తండ్రి, ఇదేర? నా

తోడ గొంతెత్తి మాటాడవేర?

పుత్ర, ఓ పుత్ర, ఓ పుత్రకా, ఏమిరా?

ఇంపువో నను కౌగిలింపవేర?

నేను నీ తల్లి; నిదె వచ్చినాను; నన్ను

చూడరా, లేవరా, మాటలాడరా, క-

పుంగిలింపరా, ఊరకుండంగఁ దగునె?

కొడుక, కొడుకా, కొడుక, ఓరి కొడుక, కొడుక.

153

(మూర్ఛిల్లును.)

కుమా—అయ్యయ్యో; పాపం! ఎంత ఘోరదుఃఖం! నాకూ కళ్ల వెంబడి నీళ్లు వస్తూ వున్నవి....అమ్మా, ఊరడిల్లు, ఊరడిల్లు.

చంద్ర—(మూర్ఛనుండి లేచి గుండె బాదుకొనుచు) అబ్బా! అబ్బా! ఎంత పని! ఎంత పని!...హా! తండ్రి, రోహితాశాస్త్రి, నా దౌర్భాగ్యవశమన నీవెంత అల్పాయుష్షంకుండవై పోతివిరా? ఓరి నాయనా,

క. బాతకమును కనుగొని, నీ

చేతులు గని, నీకు పూర్ణ జీవనమనుచున్

జ్యోతిషులనిరి; ఇంతట-

నే తండ్రి, నీకు నిండెనే నూరేండ్లున్?

154

అయ్యో! అయ్యో! కొడుకా! ఇన్నాళ్లును నిన్ను పెంచి పెద్దవానిని నేనీ నా ముప్పున కొడుకని ఉక్పాంశుడు, చివరకు ఈ నట్టడవిలో పాము పొట్టఁ బెట్టి వలసి వచ్చెనా?

సీ. తొద్దిసి నెలలు గర్భమున నిన్ను మో-

యుట, పాము పొట్టఁ బెట్టుటక? కొడుక,

కనులలోపల పెట్టుకొని పెద్దవానిఁ జే-

యుట, కాన వాఁతఁ దోయుటక? కొడుక,

నీ గూపు రేఖల నారసి మురియుచుం-

డుట, కాశికొప్పగించుటక; కొడుక,

అత్యద్భుతంపు పిద్యాబుద్ధివు నే-

ద్దుట, కాఁటిలో కలియుటక? కొడుక,

పెరిగి పేరుప్రతిష్ఠలన్ పరఁగి నాదు

కనులు చల్లఁ జేయుదువనుకొనుచునుంటిఁ

గాని, ఈలాగు నా కనుల్ కాలిపోవు-

నంచు నెఱుంగ నయ్యా, కుమారా, కుమార.

155

అబ్బా! అబ్బా! ఎంత ఘోరము! హా! నాయనా,

శా. నిన్నున్ పాపపు పాము వెంటఁబడి తండ్రీ, కాటువేయంగ, అ-

న్నన్నా! ఎంతటి శాఢ పాండితివో? ఏమారాటమున్ చెందినో?

న'న్నో యమ్మ' యటంచు పిల్చితివె? 'నాన్నా'యంచు వాపోయి నే?

అన్నా, చిన్నికుమార, నన్దనయయ్యా, నాయనా, నాయనా. 156

(మూర్ఛిల్లును.)

కమా—అహ! నుండె కరిగి పోతూ వుంది.....అమ్మా, ఊరడిల్లు; లే, లే; ఏ దుపు మాను.

శంధ—(మూర్ఛ తేరి) అయ్యో! అయ్యో! కొడుకా, ఇంక నాకీ లోక మెల? శరీర మెల? జీవనమెల? నాకన్నీయును అయిన నీవే కడితరఁగా, ఇంక త

క్రింద చేనిలో అయినను ఏమి ప్రయోజనము? ఇంక నేను జీవించి ఏమి చేయుదును...హా! కొడుకా, కొడుకా,

సీ. “అమ్మా” యటంచు నోరారంగ ప్రీతితో
 ఎవరు నన్ పిలిచెదరిక? కుమార,
 “రార తండ్రి” యంచు గారాబమున పిల్చి
 ఎవరి ముద్దాడుదునిక? కుమార,
 ఇష్టపదార్థంబు లివి యవి యని దాచి
 ఎవరికి పెట్టుదునిక? కుమార,
 ఏ చిన్న మూలైన నా చెవిన్ వేయంగ
 ఎవరు నన్ చేరెదరిక? కుమార,
 ఎవరి రాకకు నేనింక ఎదురు చూతు?
 ఎవరి కొఱకు జీవము చాలునిక? నీవు
 లేకయున్నను లోకమే లేదు నాకు,
 ఓ కుమారక, ఓ కుమారా, కుమార.

157

అమ్మో! కుమారా, నిన్ను కడచిరి చూచు భాగ్యమైనను నాకు లేక పోయినదిగదరా. హా! తండ్రి, నీ మరణావస్థలో ఏమంటివి? ఎవ్వరిని తలంచితివి? హా! నాయనా, నాన్నగారికి ఏమి చెప్పుమన్నావు? తండ్రి, కాంటికొప్పగించితిని చెప్పినా? అమ్మో! వుత్తా, ఇంతకు ముందెల్ల నాన్నగారిని ఎప్పుడు చూచునా అని బొందర పడుచుండెడి దానను; ఇప్పుడు ఆయనను ఏ మొగము పెట్టుకొని చూచునా అని వితుకు పుట్టుచున్నదిరా తండ్రి!

కా. “వేడి రోహితుం? డేడి నాతనయం? డేడి చిన్ని మున్నీండు? నాయీడున్ జోడును లేని యందములపోవేడి? ననున్ చూడంగా రాడేమి?” అని నాన్నగారడుగ, ఏ ప్రత్యుత్తరంబిత్తు? “కాపాడం జాలక మ్రింగినా” ననుచు చెప్పన్ నాల్కు యెట్లాడురా? 158

కుమార—అమ్మా, విడవకు, కొంచెం ధుఖం మఱచిపో.

తండ్ర—అయ్యో! కొడుకా, ఈ దుఃఖము ఎట్లు మఱచి పోగలను? నా కడుపులో ఆరని చిచ్చు పెట్టిరివిరా నాయనా, నాకు ఎడుపు గాక ఇంక ఏమి పని ఉన్నదిరా? తండ్రీ.

సీ. కొంగిలింపంగ సౌఖ్యము గూర్చు నీనుకు-

మారాంగముల నెట్లు మఱతు? తండ్రీ,

కనుగొనన్ కనులవిందొనరించు నీదు సుం-

దరముఖంబే నెట్లు మఱతు? తండ్రీ,

వీనుల కమృతంపుసోసలౌ నీ ముద్దు

మాటల నే నెట్లు మఱతు? తండ్రీ,

నాలుక తనియంగ “నాయనా, తండ్రీ, కు-

మారా,” అనక యెట్లు మఱతు? తండ్రీ,

నీదు శిరమునాఘ్రాణింప నాదు మదిని

పరగుచుండు సుఖంబెట్లు మఱతు? తండ్రీ,

అయ్యో! పంచేంద్రియవ్యవహారములను

నాకు పోగొట్టి పోయితివా? కుమార.

159

కమా—అమ్మా, ఇంత కడుపు పగిలి ఎడువకు. ఎంత పిచ్చినా పం లాభం వుంది? చచ్చి పోయిన వాళ్లు తిరిగి వస్తారు గనుకనా?

తండ్ర—అయ్యోయ్యో! తండ్రీ, నీవు నిశ్చయముగా చనిపోతివా? నన్ను ఒంటిదానిగా చేసి పోతివా? అబ్బా! అబ్బా! తండ్రీ, నేను నష్టలేకున్నాను. ఒక్క నిమిషమైనను నేను కనబడక పోయినయెడల, “అప్పు ఏది? మా అప్పు ఏది?” అని ఆరాటపడుచుండు వాడవు; నన్ను నీవు విడిచి పిలగు పోయి ఉండువురా? తండ్రీ, నీవు చనిపోయి యుండవు.....ఓ మృత్యుచేవతా, ఇప్పుడు నీవు పొట్టఁ బెట్టుకొన వలసిన వాడు నా కొడుకు కాడు. ఏదో పొరపాటు జరిగి ఉండవలెను; ఆలోచించుకో. వీడనలే కడు చిన్నవాడు; అందుపై చిక్కి నగ మైన వాడు; ఇట్టి వానిని మ్రింగుట వలన నీకడుపు ఏమి సిండును? నన్ను మ్రింగి నీ కడుపు నిండించుకో.....హా! తండ్రీ, నీకే అకాలమృ

శుభ్ర కలుగుటకు నీవేమి పాపము చేసితివి? అయ్యో! నాయనా, పుట్టి పాప
మన్నది ఎన్నడును ఎఱుంగవు గదా?

చ. ఎవరికి కూడ నొప్పి జనియింపని వైఖరినే చరించుచుం-

దువు; పయివారి బాధల కనుంగొని నీకే ఘటిల్లినట్టులే-

దువు; చలిచీమనేనియును త్రొక్కః వయో! “సుకృతీగతాయు,” వ-

న్న నచనమున్ యధార్థమునొనర్చితే? దుఃఖము నాకుఁ గూర్చితే?

కనూ—అమ్మా, నీకీ దుఃఖం జన్మం ఉన్నన్ని నాళ్లు ఉన్నదే. ఊరడిల్లు; మంద
జరిగింద వలసిన పనులను గుఱించి ఆలోచించు. నడి రాత్రి కావచ్చింది.

చంద్ర—(గుండె బాదుకొనుచు) ఆఁ, ఆఁ, ఆఁ...అయ్యో! నాయనా, నిన్ను
నేనిక కాటికి ఒప్పగించ వలసినదేనా! హా! తండ్రి, అంతటి గారాబముతో
నిన్ను పెంచిన నా చేతులతో నీకు దహనకార్యము చేయ వలెనా? హా! కొడు
కా, కొడుకా, నేనెంత పాపాత్మురాలనురా? ఓరీ తండ్రి, రోహితాశ్యా,

సీ. ఒరులు నిన్ నలిపి వేయుదురని నీబాల్య-

మందు నిన్ విడకెత్తుకొందు నేనె;

అన్నంబు దాదులు తిన్న గా తినిపించ-

రో యని తినిపించుచుందు నేనె;

పరులైనచో చిక్కుపఱతురో యని నీకు

పొదువుగా తలను దువ్వుదును నేనె;

అన్యులు కండింతురని యెంచి కడిగి నీ

యొడలు సింగారించుచుందు నేనె;

పువ్వులను పెట్టి పెంచిన పోల్కి నాదు

చేతితో అన్నియును నీకు చేసియుంటి:

కటకటా! నాదు చేతులు కాలి పోను!

ఎల్లు చేతితో నిన్ను దహింతు? కొడుక.

161

అయ్యో! కొడుకా, నీకు దహన కుడు రాగాన నీకు నాదుతోచైన రాజకన్యను

తెచ్చి, నా కళ్ళలో నన్ను పెండ్లికొడుకును చేసి, పెండ్లి కళ్ళలో ఉన్న నీ మొగము చూచి మురియుచు దలంచితినిరా. అయ్యో! నా కన్నులు కాచి పోను! ఈ లాగు ప్రేత కళ్ళలో ఉన్న నీ మొగమును చూచు ఘోరమరదృష్టము నా పొడు కన్నులకు కలిగినది. తండ్రి, చిన్ని కొడలిలో కూడ నిన్ను పాస్పెక్కించి ఆ ముచ్చటలు చూడ తలచితిని. అయ్యయ్యో! నాయనా, అట్టి నా ఆకలన్నియు కూరి పోగా, నిన్ను చిరి నెక్కించు దుర్గతి నాకు పట్టినదా? తండ్రి,

చ. పరిణయమైన వెన్న సత్తిపైఁ గల ముక్కువచేత నన్ననా-
దరణము నీవొనర్తువా కదా యని నామది భీతి చెందుచుం-
దుర; భువనైకసుందర, నినున్ వరియించి, పడంగ నైచి కొం-
చదుగును మృత్యువంచు కలనైనను నేఁ దలపోయ సేతిరా. 162

ఓ యముడా, దక్షిణదిశయందుండుటచేత దాక్షిణ్యము నీ గణము కావలెనే; నిర్దాక్షిణ్యముగా ఇట్లు నీ కాలపాశమువంటి సర్పమును వంపి నా చిన్ని కుమారుని ప్రాణములను లాగుకొనుట నీకు ధర్మమేనా? నీవెట్టి ధర్మరాజవు? ఇది నీధర్మబుద్ధిలోపమా? లేక, లక్ష్యశుద్ధిలోపమా? అయ్యో! ఏ శతవృద్ధుల మీఁదనూ చేసిన పాశము గురి తప్పి, ఇటు పడి, నా చిన్ని కుమారుని ప్రాణములను లాగి వేసెను కాఁబోలు! అయ్యో! అయ్యో! ఇట్టి ప్రమాదమును తప్పించుటకు ఏ వేల్పులను అడ్డురారా? నా దుఃఖమును తెలిసికొని నా నాయనను రక్షించు దేవతలే లేరా? ఓ తల్లీ, అన్నపూర్ణాదేవీ,

శా. నీనాథుండు ప్రమాదమూలమున విఘ్నేశున్ వధింపంగ నె-
మైనన్ పుట్టిన పిండిబొమ్మ యను కూర్మిన్ చాల దుఃఖించి, ఎ-
ట్లో నీవాతని క్రమ్మటన్ మునిచి; తయ్యో! గర్భమందేను క
న్నా నీ చిన్ని కుమారుఁ; గావవె అపర్ణా, అన్నపూర్ణాసతీ. 163

పా. భృగురాముఁడతిభీషణాస్త్రమభిమంత్రింపన్, కుమారుండు కూ-
లఁ గదా యండు బిరాన నీవతనికడ్డున్ వచ్చినావంట! ఇ-
ట్టి గతిన్ గర్భఫలంబుగాఁ గనని పట్టిన్ కాడుకొన్నావు; మా-
న్వ గడే మామకగర్భశోకము పడెల్లా, అన్నపూర్ణాసతీ. 164

కుమార—అమ్మ, ఏం నీకీ చెప్తి? చచ్చిన వాళ్లను దేవతలు రక్షిస్తారా? చచ్చిన వాళ్లు రిరిగి బ్రదికి వస్తారా? లే, లే.

దండ—అయ్యో! అయ్యో! అయ్యో! అట్లయిన, నా రోహిణుడు నిజముగా నన్ను ఎడఁచాని పోయినట్లేనా? వానికిని నాకును ఋణము తీరిపోయినట్లేనా? నా ఆశలన్నియును కాటిలో కలియుటయేనా?...ఈ! కొడుకా, కొడుకా, కొడుకా,

ఉ. కానక కానకొక్క నిక కంటి నినున్ తొలునోముపంట కా-

గా; నిను నాదు పొపుగను గట్టిగ నామది సమ్మియుండ, న-

న్నా! నను గొడ్డుదానిగ నొనర్చి, ఇటుల్ విడనాడిపోయినా-

వా? నను కన్నతండ్రీ, కొడుకా, కొడుకా, కొడుకా, కుమారకా.

అబ్బా! అబ్బా! అబ్బా! (గుండె బాదుకొని మూర్ఛిల్లును.)

కుమార—అయ్యో, పాపం! ఈ అప్ప ఏడ్చి ఏడ్చి సొప్తుకొనింది. కొంచెం కీర్లు తెచ్చి, మొగంమీదఁ జెప్పి, నేడ దేర్చి, స్త్రీశాసానికి తీసుకుపోతాను.

(నిష్క్రమించును.)

పంచమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ చిత్రహరిశ్చంద్రీయము.

వస్తాంకము.

[వధమరంగము—కాశి, స్వశాసము. హరిశ్చంద్రుడు ప్రవేశించును.]

హరి—

జె. అక్కట నాదు దేవిని, ప్రియాత్మజుఁ బొసిననుండి కన్నులం-
దెక్కుడు బాష్పవృష్టి యుదయించి, కడున్ జడివాన పోల్కినే
యొక్క విధంబుగా కురియుచుండుట, ఇన్నియు దుర్దినంబులై
నెక్కొనె నాకు నా హృదయనీరజమాకులపాలు చెందఁగన్. 166

అక్కటా! దేవీ, నన్ను విడనాడి ఎంత సంతాపము పాలగుచున్నావో నీవు
పువ్వులలో పెరిగినట్లు పెరిగిన పరమసుకుమారివి, నీవు సేవకావృత్తి చేయ లేక
ఎంత బాధచెందుచున్నావో వట్టమహిషివై ఉన్నప్పటి నీ వెనుకటి అవస్థ ఏ
మి? ఇప్పటి ఈ అవస్థ ఏమి?...అహ! దేవీ,

క. బహుతరభారంబులనున్

వహించుచు కష్టవృత్తి వర్తిల్లుట నీ

మహిషీనామము మహిలో

అవాహ! ఈయెడల కూడ సార్థకమయ్యెన్.

167

అయ్యో! ఇట్టి నీ అవస్థకే దుఃఖంతునా? లేక, చిన్ని కుమారుని అవస్థకే దుః
ఖంతునా?.....అయ్యో! కుమారా, రోహితాశ్యా కల్పద్రుమల చాటుననుం
డి సౌఖ్యములను అనుభవించ వలసిన చిన్న ప్రియములో నీ కెట్టి దుర్గతి నం
భవించినదిరా? ఈడు జోడు చిన్ని బుడుతలతో కూడి వేడుకగా అడుక్కో వల
సిన ఈడువాడవు, నీవు వని పాటులలో నలఁగ వలసిన వాడవా? సామం

కులును, మంతులును, ప్రభానులును, పిన్నజైన నిన్నెంతో పెద్ద చేసి, నీవు
తమ యువరాజువని గౌరవించును, నీ ముద్దముచ్చటలకు తనియును, నీ కన్ను
సన్నలఁ బట్టి మెలఁగుచుండఁగా, వారిపై అధికారము చెల్లించ వలసిన వాఁ
డవు, నీవు వరుల పంచన పట్టెడు మెతుకులకై చేరి బానిసతనము చేయ వ
లసి వచ్చెనా?

ఉ. నిన్నను గాక మొన్న వలె నీకొకయించుక వీడె నేత్రము;-

ల్కిన్నగ బుద్ధి వీనుటయే లే దయయో! ఇటువంటి యీడునం-

దన్నము కోసమై కొలువనయ్యెనె యుచ్చులయొద్ద చిన్నినా

యన్నురొ, చక్రవర్తికి ప్రియాత్మభవుండవుగాఁగ పుట్టియున్? 168

.....చక్రవర్తియా? అయ్యో! ఇంకెక్కడి చక్రవర్తి? నాకిప్పుడు చక్రవ
ర్తిత్వ మెక్కడిది? అన్యరాజన్యాలను అదిమి కప్పములను పుచ్చుకొనుటకును
సంకోచించు నాకు స్వామియగు వీరబాహునియొగమున శవవాహకులను అ
దిమి కాంటి మాడలను పుచ్చుకొను కటిక పని గదా సమకూడినది? శ
క్తిరాజుల కంతములను యుద్ధములందు ఖండించుటకును వెనుదీయునాకు రా
జశక్తిను పొందిన వారి గొంతుకులను తెగ నటికెడి ఉద్యోగము గదా సంపా
ద్యమైనది?...అయ్యో! చేపి, బ్రదుకు చెడి కటిక బీదవాండవై, కలము చెడి
కడజారి మాలవాండవై, శౌరవము చెడి నీరపు కాంటికాపరివై ఉన్నా
ఇప్పటి అవస్థలో నీవు నన్ను చూచుటే తటస్థించినయెడల, ఎట్లుగా దుఃఖించి
యుండువు! అయ్యో! ఈ స్వకానమును చూడఁగానే నీ గుండె బ్రద్దలై పోవు
న! ఇది ఎంతటి భయానకము! ఎంతటి హేయజనకము! ఎంతటి పీఠత్య
కరము!

వీ. వీనుంగు పెంటలపైనుండి వడిగ తె-

క్కలు కదల్చుచు లేచు గద్దలగమి,

గద్దలగమి చీల్చి గగనంబుచుండి రా-

ల్పగఁ క్రింద పడు శేవశకలములును,

శేవశకలంబులు పరిగ లోపల పడు-

చుండ బగ్గన మండుమండు చితులు,

చితులలో మాంసంబు చిటపిట ప్రిలుచున్
కాలంగ పుట్టెను కమితు కంపు,
కమరు కంపునకున్ దిగు గద్దలగమి
గ్రమ్ము పీనుంగుపెంటలున్, కలిగి సర్వ
గతుల నీస్త శానంబు నిక్కముగను మని-
కిన్ జగుప్పయు భీతి కల్గించు గాదె.

169

ఓ ఈశ్వరా, అంతటి మహారాజ్యసంపదలనుభవించి, అట్టి సంపదలలో నైత
ము నిన్ను మఱువక నీ పద ధ్యానమునే చేయుచు, ధర్మచింత విడువకుండ కా
లము గడవిన నాకు ఇట్టి నీదపు కాంటికాచరితనము ఏల తెచ్చిపెట్టితివి?...
...నీ భక్తుడను గనుకనే కలిగించినావా? కాంటికి నేవ చేయుటయు నిన్ను
సేవించుటే ఏమో!

కా. భూత ప్రేతగణంబులన్ కలిసి యే ప్రాద్దున్ స్థ శానంబులో
ప్రీతిన్ నిల్చు: మహాస్థ శానమనుచున్ పేరందుకే కాశికి;
చేతుల్ మోడ్చిన సేవకుండనగుటన్ చేయించుచున్నావె నా
చేతన్ కాంటికి నేవ యీసరణి? కాశీవాస విశ్వేశ్వరా. 170

.....నాకిట్టి దుగ్గతి వట్టుటకు కారణము నా సత్యదీక్ష తప్ప వేరొక్కటి క
నబడకున్నది. అహ! నామెడల ధర్మమే కానిదయ్యెనా?...అట్లనుకొన
కూడదు. నా సత్యనియమమును పరీక్షించుటకు దేవతలకు ఉద్దేశము పుట్టి కా
శికుని మూలమున పరీక్షించుచున్నారా కాబోలు...నాడు సభలో నన్ను దా
నమీయలేదను మని విశ్వామిత్రుడు అన్నది మొదలు, ఇట్టి చిక్కులన్నియును
పుట్టినవి. ఆ ఒక్క అబద్ధమును ఆడంగానే చిక్కులన్నియును ఊడగొట్టుదున
ని ఆయన అనియండెను...అయ్యో! నామెడల ఆ మహామహానికి అంత పం
తమేల కలిగెనో?...నాయందు కనికరము కలవాని వలెనే కనబడుచుండు
నే. నా మోట అసత్యము పరికించిన వెనుకనే కాని ఆయన నామెడల కృప
చూప లేక పోవునా?...నా నిమిత్తమున ఎందఱుండఱకు ఎన్నెన్ని బాధ
లు కలిగినవి? తండ్రిగారా సరకమంను— అయ్యో! తండ్రి, మా అందఱు
కంటె నీ దుగ్గతి ఘోరతరమైనది. మేమందఱమును అశాశ్వతములైన బహిర

కష్టములను మాత్రమే పొందుదున్నాము; నీశ్రా, పాకలాకికకష్టముల పాలై నావు గదా!...నీ ఉనులే తగిలి మేము కష్టముల పాలగుచున్నాము కాబోలు...నీవు శపించినట్లు నాకు మాలతనము తప్పినది కాదు...కొడుకు మూలమున దుఃఖంపుమంటివి; ఏమి వస్తుమో అని తెంగగా ఉన్నది.....అహ! కొడుకు మూలమున దుఃఖమనునరికి నా ఒడలు జల్లుమనినది: మనస్సులో చేయి పెట్టి కలచినట్లున్నది...ఏమి సంభవించునో?...నిన్నటి తెల్లవాలు జామున వచ్చిన కలలో కూడ రోహితునకేమో జరిగినట్లునిపించినది...ఏమి జరిగినదో అది మాత్రము జ్ఞప్తి లేదు.....ఆ వెనుక చేవిని తెగనలుకుట మానని అంటినంట!...ఏల అంటినో అదియు జ్ఞప్తి లేదు.....అయ్యో! కలలలో అన్న మాటలైనను తప్పనన్న నియమము కలవాడనే, ఇది ఎట్లో తెలియకన్నది.

[దూరమున ఏడుపు వినిపించును.]

అహ! దూరమున ఎవరో ఏడుపుచున్నట్లున్నది. ఈ నడిరాత్రి దహించుటకు శవమును తెచ్చిన నిర్భాగ్యులెవరో, పోయి చూడెదను. (నిష్క్రమించును.)

[ద్వితీయరంగము—కాళి; స్వశానములో వేటొకచోటు. రోహితాశ్వని లోడలమీఁద పెట్టుకొని కూరుచుండి చంద్రమతియు ప్రక్కను నిలుచుండి కుమారభట్టును ప్రవేశింతురు.]

చంద్ర—(పెద్దపెట్టున ఏడుచుండును.)

కుమార—అమ్మా, ఏడవకు; ఊరుకో. నీ ఏడుపు విని నక్కలు అరుస్తూ వున్నవి; పెట్టు మీద గద్దలూ రాంబందులూ కదుల్తూ వున్నవి. చితి పేర్పు; ఇంతలో రుద్రభట్టు నిప్పు తెస్తాడు.

చంద్ర—(గట్టిగా ఏడుచు) అయ్యో! కొడుకా, కొడుకా, కొడుకా, నీకొరకు చితి పేర్చి చాచిమీద నిస్సేక్కించవలెనంటరా? తండ్రీ,

ఉ. మెత్తగ నున్న నీసాగను మేనికి నొప్పి జనించునట్లుగా

ఒత్తునొ యంచునెంచి, విడకుండిన మొగ్గలనేర్చి, పువ్వులే

ఒత్తుగ సెజ్జ పేర్చెదనయో! కలకుం గల కట్టలేర్చి, నే-

నిర్లటి నీకు కాళ్ళమీద నెట్లుగ పేర్చుదురా? కుమారకా. 171

ఓ అగ్నిభక్తారకా, నాడడవిలో కాలుచిచ్చు రూపముగా వచ్చి నా కొడుకు ను నాంత వేసికొన వలెనని ఆశ వదిలివి కాబోలు? ఇప్పుడు కాటి చిచ్చు రూపముగా పొట్టను పెట్టుకొనుచున్నావు...హా! కొడుకా, కొడుకా, కొడుకా,

చ. ముడుకులమీఁద నిన్నిటులె ముందు దినంబుల వేసికొందు న-

ల్గిడి, యొడలెల్ల ఖోమి, యొకయింతుక వెచ్చని నీరు పోయుచు;

న్నుడుకుల నుండనీయక, నినున్ దహించెడు నిప్పులందు ని-

య్యెడ పడవేయఁగా వలసెనే? కొడుకా, కొడుకా, అయో! అయో!

(మూర్ఛిల్లును.)

[హరిశ్చంద్రుడు ప్రవేశించును.]

కుమా—(తనలో) అయ్యో! ఈమె మూర్ఛిల్లింది.....ఎవరినో అడుగుల చప్పుడు...రుద్రం కాబోలు; దీపం పట్టుకు రాలేదేం?...(ప్రకాశముగా) రుద్రం?

హరి—(తనలో) ఎవరి రుద్రభూమియందు “రుద్ర” మనుచున్నాను? రుద్రజపము చేయ వచ్చిన మాంత్రికలు కారు గదా?.....(ప్రకాశముగా) ఎవరది?

కుమా—నువ్వెవ్వరవు?

హరి—నేను వీర బాహునియోగమున ఈ కాటిని కాచుచున్నవాడను. నీవేల ఈ అర్ధరాత్రమున ఇచ్చటకు వచ్చితివి? ఇప్పుడేడ్చినవారు ఎవరు?

కుమా—ఇదిగో, ఇక్కడ పడి పున్న ఈ అమ్మ.

హరి—నీ కేమి కావలెను?

కుమా—నాక ఏమీ కాదు. నేను బ్రాహ్మణిని; ఈవిడ దానీది. ఈవిడ కొడుకు మేడమీఁద పొం పొడవఁగా చనిపోయాడు; అతగాడిని దహనం చెయ్యడానికి నీసుకు వచ్చింది; నేను సాయం వచ్చాను. దుఃఖం పట్ట లేక ఈవిడ మూర్ఛ పోయింది.

హరి—అయ్యో, పాపము! ఎంతటి విపత్తు సంభవించినది! ఓ పరమేశ్వరా, ఇట్టి కసుగాయలను దుర్గించివేయటలో నీ ఉద్దేశమేమో? ఇంక ఈమె గర్భశోకమును ఎట్లు తరించునో కదా!...అబ్బాయీ, ఈమె దుఃఖమునోచార్చి ఎట్లయినను వేగముగా దహనకార్యమును చేయింపుము...ఈమె కాటి మాడ తెచ్చినదా?

కుమా—కాటి మాడ? అయ్యో! ఈవిడ కటిక చీడదే; కాటి మాడ ఎక్కడ

మంచి తెన్నుండి? ఓయీ, కాంటి కాంటి, దిక్కు మార్చి ఈ చీకరాని మీద
దయ తలచి, ఈ అనాభప్రీతసంస్కారం నువ్వే చెయ్యించాలి. నీకు చాలా
పుణ్యం వస్తుంది.

హరి—బాప్తానకుమారా, నా శరీరము తప్ప నా దగ్గఱనున్న మఱి ఏదియు నా
సొంత కాదు. వీరబాహుడు కొనుకొన్న దానుడను నను. కాంటి నీనక్క
డనుండి తెచ్చి ఈమెకు నడవయము చేయఁ గలను?

కుమ—నా పుడేశం అది కాదు; కాంటి మాడ పుచ్చుకొందు నదుపాయం చే
సి పెట్టు.

హరి—అయ్యో! అది ఓలాగున వీలగును? దహనమైన ప్రతిశవమునకును ఒక్క
క్క మాడ చొప్పున పుచ్చుకొందునని నా స్వామి వీరబాహునికి మాట ఇచ్చి
యుంటిని. అమాట ఎట్లు తప్పుదును?

కుమ—ఈ మూల ఈ శవం కాల్యూరో లేదో ఎవరు చూడ వచ్చారు? ఈ మా
త్రం గడిచి పెట్టు.

హరి—అయ్యో! అబ్బాయీ, చిన్నవాడవు కాంటి ఇట్లుంటివి గాని, మనము
చేయు తప్పు పనులు మనుష్యులు కాకున్న మఱి చూచువారు లేరే అనుకొంటివా?

తే. గీ. క్రింది భూమియు, పై మిన్ను, క్రిందుమీఁదు-

లనక చుట్టును గల గాలి, మనకు లోని

అంతరాత్మయు, లో వెలినలరు దైవ,-

మనిశమును మన పనులకు సాక్షులు సుమి.

173

కుమ—నువ్వు చెప్పినది నిశ్చయమే కావచ్చును: కాని ఈవిడకింత గొప్ప మేలు
చేస్తూ పున్నవుడు కొంచెం అనత్యదోషం వస్తే మట్టుకు నష్టమేం?

హరి—అబ్బాయీ, అదియును కూడదు. ఇటు బాగ్రత్తలో విను:

క. ఒక ధర్మంబునకున్ బా-

ధకమగు వేటొకటి యెంత ధర్మముగా నె-

న్నిక గన్న, అట్టిదొనరి-

పకె యుందురు సుమ్ము ధర్మచర్యజ్ఞులిన్.

174

ఈ భర్తమాక్షములతో ఏమి ప్రయోజనము? అబ్బాయీ, ఈమెను లేచి, ఒంటి రిన్ననగ పిగో వుచ్చుకొని, అబ్బి కాటి మెడను చెట్టు.

కుమా—ఈవిడ ఒంటను నగలు కూడానా? పట్టుకొనలై నా లేపు. కాకతీస్తే లేస్తుంది, చూడు...అదిగో, రుద్రం దీపం పట్టుక కూడా వస్తున్నాడు.

[రుద్రభట్టు దీపము పట్టుకొని ప్రవేశించును.]

శంధ్ర—(మూర్ఛనుండి లేచి తనలో) ఆహ! ఏమిది? అరణ్యపుశ్రిఁడు ఇంతసేపు నా చెవిలో ఏమో మాటలాడినట్లు అయినది!...నేనిప్పుడు ఎక్కడ ఉన్నాను? (ఇటు నటు చూచి) హ! కొడుకా, కొడుకా, కొడుకా, (అని పిడుపును.)

కుమా—ఓయీ కాటి కావరీ, చూచావా?

శారి—చూచినాను. అదిగో, ఆమె మెడను మంగళసూత్రము కనిపించుచున్నదే.

శంధ్ర—(తనలో) హ! ఏమిది? అరణ్యపుశ్రిఁడే. నా మంగళసూత్రమును గుఱించువారు మఱివ్వరు? (చిగరగా పిడుపును) హ! కొడుకా, కొడుకా, రోహితాశ్యా, ఇరుగో నాన్నగారు వచ్చినారు. లేచి మాటలాడరా, తండ్రి. (ఇద్దరేక వేసి మూర్ఛిల్లును.)

శారి—హ! హ! దేవియే. (రోహితాశ్యుని పైఁబడి) హ! హ! కుమారా, రోహితాశ్యా, హ! మందభాగ్యుడను; చెడితినిరా నాయనా. (గట్టిగా తేక వేసి మూర్ఛిల్లును.)

రుద్ర—ఇదేమిటిరా ఈ ఘోరం? ఇతగాడు ఈవిడ పెనిమిటి కాక బోలు. “వేవీ” అని అన్నాడు. రాజతేకం చేసిన నాల్గై కాఁబోలురా? పాపం, ఎలాంటి కష్టాల పాలయ్యారా? ఇద్దరూ మూర్ఛ పోయారు.

కుమా—ఒరే రుద్రం, నువ్వు వీళ్లని చూస్తూ వుండరా. చుట్టు పక్కల ఎక్కడై నా నీళ్లు దొరుకకవేనూ; వీళ్ల మొగాల మీద పల్లడానికి తీసుకు వస్తాను.

(నిష్క్రమించును.)

రుద్ర—అబ్బ, లే. అయ్యా, ఊరడిల్లు.

శంధ్ర—(మూర్ఛనుండి లేచి) హ! తండ్రి, రోహితాశ్యా, “నాన్నగారేలే? ఎప్పుడు వత్తురే?” అని మాటిమాటికిని పలవరించుచుండెడి వాడత. ఇరుగో, నాన్నగారు వచ్చినారు. లేవవేమిరా? తండ్రి, లేచి కాంగరింపవేమిరా? నాయనా, నాన్నగారన్న ఇంత నిద్రక్షయము నీ కెప్పుడును లేదు గోదా; నాతండ్రి, ఇప్పుడేల లేవవు? పిల పలుకరింపవు? తండ్రి, “నాన్నగారిని మఱల

కరిసికొన్న తరువాత ఒక దినమంతయు చేతిని వట్టుకొని విడుదలక దగ్గఱనే ఉండు, “ననుచుంటివే; లేచి చేయి వట్టుకోవేమిరా నాయనా...హా! ఆర్య పుత్రా, ఆర్యపుత్రా, మిమ్ములను చివరకు ఇట్టి అవస్థలో చూచుటకా నా పాదు కన్నులు సూచుకొన్నవి! మీకు ఈ కాంటికాచరితనమెట్లు వచ్చినది? దౌర్భాగ్యురాలను నేను కలదీపకండగు మన చిన్ని కుమారుని కాంటిలో కలుపుదునని ఎఱిగి వాని పెద్దనిద్దరకు కాపుండ వచ్చితిరా? ఛాత్రీరక్తమంతయు ఏకదృశ్యాధిపత్యముతో విలిన మిరిప్పుడు ఈ కాంటిపై విలుబడి చేయ వలసి వచ్చెనా?

సీ. వందిమాగధుల కైవారంబులయ్యెనే

మీకు నక్కలు వేయు కేకలెల్ల?

మంత్రిప్రధానుల మంతనాలయ్యెనే

కాష్ఠముల్ చిటపిటన్ కాలుస్వనులు?

నానావృపులొసంగు కానుకలయ్యెనే

జనులు మోయుచు తెచ్చు కవచయంబు?

అశ్రీతసంచయంబయ్యెనే మీకు వీ-

స్థుల పీకి తినెడి గద్దల కులంబు?

భృత్యసంఘముగా తేలనే పితౌచ

భూతబేతాళరాక్షసప్రేతగణము?

వెనుకఁ గల రాజ్యపదవి పోయిన, స్తశాన

రాజ్యపదవి గల్గెనే మీకు? ప్రాణనాథ.

175

అయ్యో! ఆర్యపుత్రా, ఆగర్భశ్రీమంతులైన మీకు నేడు రాజవిహ్నములన్నియు పోయి, ఇట్టి దౌర్భాగ్యలక్షణములు కాన వస్తుచున్నవి గదా!

క. లేవేమి తూర్యరసములు?

రావేమీ గజతురంగరథసంఘంబుల్?

మీ వెంట నడుచుచును పా-

రావారై రాజభటులు రావేమిటికిన్?

176

దండ్ర—అయ్యో, ఎందుకో కొందఱు రాజభటులు కాలకౌళికుడి వెంట వస్తు
వున్నారు.

[కాలకౌళిక వేప ముతోడి విశ్వామిత్రుడు కొందఱు రాజభటులను
వెంటఁబెట్టుకొని ప్రవేశించును.]

విశ్వా—(రాజభటులకు దండ్రమరిని చూపి) అదిగో, అదియే నాదాసి; వట్టుకొ
నుడు.

రాజభటులు—(దండ్రమరిని చుట్టు ముట్టుదురు.)

దండ్ర—పాపం! ఈవిడనెందుకు వట్టుకొన్నాడు? ఈవిడి ఏం నేరం చేసింది?

విశ్వా—ఇదిగో, ఇప్పుడే తెలియును, విను. అమ్మీ, ఈ నీర చెంగు ముక్క నీ
చేనా?

దండ్ర—అయ్యో, నాచే.

విశ్వా—రాజభటులూ రా, చూడుడు. ఈ చెంగు ఈమె నీరకు ఏలాగు అడుకుకొ
ని పోవుచున్నదో! ఈమెయు తనచే అని ఒప్పుకొనుచున్నది...అమ్మీ, ఇది నీ
పు నాభార్య మెడకు కట్టినానా? లేదా?

దండ్ర—అయ్యో, ఆమె మెడనుండి—

విశ్వా—అదిగో, అక్కర లేని మాటలు వద్దు. కట్టినానా? లేదా?

దండ్ర—రక్తము—

విశ్వా—రక్తము మాట కాదు. కట్టినానా? లేదా?

దండ్ర—కట్టినాను.

విశ్వా—కట్టినావు గదా? ఇంక ఈ నై ప్రశ్నకు ఉన్నది ఉన్నట్లుగా చెప్పు. నా
భార్య మెడకు నీ నీర చెంగు కట్టి ఉరి పెట్టి, ఆ వెనుక ఎవరితో నైనను చె
ప్పి నైకి వచ్చినానా?

దండ్ర—అమ్మో! ఉరి—

విశ్వా—అదిగో, అదిగో, అదిగిన మాటలకే ప్రత్యుత్తరము చెప్ప వలెను. ఉరి
మాట విన్నవ్వరు అదిగినారు? అది అప్పుడే తెలిసది. ఆ వెనుక ఎవరితో నై
నను చెప్పి నైకి వచ్చినానా?

దండ్ర—అంతకు ముందే—

విశ్వా—ముందు మాట కాదు; ఆ వెనుక ఎవరితో నైనను చెప్పి నైకి వచ్చినానా?

చంద్ర—చెప్ప తేదు.

విశ్వా—చెప్ప లేదు గదా! నా భార్య గొంతుకకు నీ చీరచెంగుతో ఉరి పోసే ఏ వరిలోడను చెప్ప కంట పోతే వచ్చినావా? ఎందుచేత ఇట్టి ఘోరకార్యము చేసినావు?

చంద్ర—అయ్యో! నా మాట చొరనియ్యలేల! ననే ఘోరమును ఎఱుగను. నే నురి పెట్టలేదు. మెడనుండి—

విశ్వా—అదిగో, అదిగో, అక్కర లేని ఆ సోక అంతయు ఎందుకో నా భార్య నిన్ను బాధ పెట్టుచుండెనా?

చంద్ర—పెట్టుచుండెను.

విశ్వా—నీవు చీరచెంగు ఆమె గొంతుకకు ముడి పెట్టక ముందు నిన్ను కొట్టక పోయెనా?

చంద్ర—కొట్ట గోయినది. కొట్టకపోవుటచేతనే—

విశ్వా—నరే, నరే, కొట్టక పోవుటచేతనే నీకు కొవము వచ్చి, ఇంత పని చేసినావు. భటులారా, ఆమెయే బిచ్చుకొనుచున్నది గదా! ఈమెను ధర్మాధికారియై ద్దకు తీసికొని రండు. ఇట్టి ఘోరపాత్యలు చేసినవారు ఏ నిమిషమున దొరకి నేరము తీరవడునూ ఆ నిమిషము వర కేదవును ఈ ఊరి శాసనము కదా! ఆ పై చేయింతము రండు.

[చంద్రమతిని వెంట బెట్టుకొని కాలకాళిక వేషముతోడి విశ్వామిత్రుడును రాజభటులును నిష్క్రమింతురు.]

చంద్ర—అయ్యో! ఇదేమిటి ఈ ఘోరం! ఇదేదో కాలకాళికగారిది ఎత్తులాగు వుంది. రాక్షసి ముండ కలహకంటకి పుత్రుల వచ్చింది గదా! నా సాక్ష్యం చంద్రమతస్తుక పుత్రుల వచ్చి వస్తుంటేమో, వెళ్తాను.

(నిష్క్రమించును.)

[దొన్నెలో నీళ్లు తెచ్చి కుమారభట్టు ప్రవేశించును.]

కమా—(హరిశ్చంద్రుని ముగముపై నీళ్లు చల్లుచు) అయ్యో, లేవండి, లేవండి.

హరి—(మూర్ఛితుడై లేచి) ఏమిది? ఇప్పుడు నేనెక్కడ ఉన్నాను? (హరిహర్యుని శవమును చూచి) హా! నాయన, హరిహర్యుడు, హా! తండ్రి,

శా. 'నాన్నా, నాన్నా' యటలమనన్బిలుచుచున్నాయూరుయున్నంటిది—
దన్నించారు ముదంబెదం దవర నిత్యంబీవు కూర్చుండి, ఎ-
న్నెన్నో చిన్నినుదుల్ వచింపునువు; తండ్రి, నేడు నే వచ్చినన్
కన్నుల్ విప్పవు, పల్కరింప: వీని బోగా? నాయనా, నాయనా.

శా! తండ్రి, రోహితాశాస్త్రి, నత్యు వెన్నెలరితోడ కలకలలాడు కలువలకు
ని వంటి నీమధు మొగము మఱల ఎన్నడు చూతునా ఆని ఉన్నినాళ్లును ఈ
విష్ణురూపున నాకు, మృత్యుకళతో వెలవెల పోవుచున్న నీ మొగము యాదు
ట తటస్థించినదా నాయనా? శా! తండ్రి, నీకింతటి చిన్నతనములో ఇట్టి పో-
వపు చావు ఎక్కడనుండి వచ్చినది?

శా. "పారావారపరీతభూవలయుమున్ పాలించుచున్ నీవిలన్
నూరేం డ్లాయువుతో సుఖంపు" మని చూసుల్ నిన్ను దీవించి; ర-
వ్వారల్ పల్కిన పల్కులున్ కటకలా! వ్యర్థంబులై పోవ, నీ-
వీరీతిన్ మరణింతువం చెఱుగ, నోరీ పుత్రకా, పుత్రకా. 178

అబ్బ! వుతా, ఎంత వని చేసినావురా? ఎంతటి ఘోరము జరిగినదిరా?
నా కడుపున పుట్టినవాడవు నా కన్నులనుదుటనే కడతేరి పోయినావా? నీ
చేతుల మీదుగా నా ఘటము పోవు అదృష్ట మెన్నడో అని కనికెట్టుకొని ఉం-
డంగా, ఓ నా తండ్రి, ఇట్లు నా చేతుల మీద నీవు పోవుట న్యాయమా?

క. నీ చేతి నీటిబొట్లుకు
వేచుకొనుచు నేను నిలవ, విడిపించెదవా
నా చేతనె యో ముద్దుల
కూచీ, కన్నీటిబొట్లు? కూరిమి లేదా? 179

కుమా—అయ్యో, దుఃఖం మూనండి.

కారి—అయ్యో! దుఃఖ మెట్లు మూనుదును? ఓ నాయనా, నీవు నాకెట్లు మఱపునకు
వత్తువురా?

సీ. పనుదప్పులనె చూచి “నాన్న వచ్చె” నటంచు
 ఎదురుగా ఏగుడెంచెదవు నీవు;
 నా వేలి సందున నీ వేలు చొనిపి లో-
 నికి లోడుకొంచు చనెదవు నీవు;
 “అమ్మరో, నాన్న గారరుడెంచిరే” అని
 పిలిచి తల్లికిని చెప్పెదవు నీవు;
 నేను కూర్చుండఁగానే నా యెడిని చేరి
 ముదముతో కూరుచుండెదవు నీవు;
 కూరుచుండి నేనంత వాక్రిచ్చునట్టి
 వింతలెల్లను శ్రద్ధతో విందువీవు;
 అక్కటా! ఇట్టి ప్రేమగలట్టి నీదు
 మురిపెముల నెట్లు మఱుతురా? ముద్దు కొడుక.

180

అయ్యో! కొడుకా, మఱుపు వచ్చుటకు నీ ముద్దు చేష్ట లిన్నియు నన్నియును గ
 నుకనా? పది తలఁచుకొన్నను దుఃఖము పొంగి పొరలి వచ్చుచున్నది. అయ్యో!
 నాయనా, నా మనస్సు సంశోషసాగరమున తేలియాడునట్లు అట్టి చేష్టలింక
 భోలువాడు ఎవ్వరురా కుమారా?

సీ. కూరుచుండఁగ వెన్నకును వచ్చి, మెడమీఁది-
 కగఁబ్రాకఁ బోవు వారెవ్వరింక?
 నిలుచుండ నా ముడుకులు గట్టిగాఁ బట్టి,
 ఎత్తుకొమ్మనువార లెవ్వరింక?
 పన్నుండ వాకాళ్లపై కెక్కి వచ్చి, ఉ-
 య్యెల నూపుమనెడు వారెవ్వరింక?
 పైకేగుతఱి కేలు పట్టి, నాతోడ తా-
 నేతెతునను వారెవ్వరింక?

కథలు చెప్పుమందును, “ఇది కావలె నది
కావలె” నటంచు కోడుమన్, తా వినినవి
యెల్ల చెప్పుమన్, నా కెవ్వరింక మీఁద
ముదము గొల్పెదరయ్య? ఓ ముద్దు కొడుక?

181

కమా—అయ్యో, విచారింపకు. విచారించి ఏం లాభం?

హరి—అయ్యో! కమారా, రోహితాశ్యా, నా ఆశలన్నియును నిష్కారణముగా
మూలఁ ద్రోసి పోయితివి గదరా. నీ ముఖమునందలి సహజ తేజోవిలాసమును
చూచి నీవు వంశకర్తయగు సూర్యుని మించు తేజస్సు గలవాఁడ వగుదు వను
కొంటిని. చిన్న తనమునందే నీకుఁ గల సుగుణనంపత్తిని చూచి నీవు మూలపు
రుషులగు ఇత్యక్షుప్రముఖులకంటే పేరు పడయుదువనుకొంటిని. ఏ పెద్దవారి
కిని లేని నీబుద్ధి విశేషము చూచి నీవు బృహస్పతిముఖ్యుల క్రిందు తలఁతువని
మురియుచుంటిని. ఓరీ నాయనా,

చ. అమితేజరాధరంబున మదంగపటుత్వము తగ్గి రాజ్యధా-

రము వహింప కష్టమగు ప్రాయము నాకొన గూడినంత, ధ-

ర్తము తలపోసి నిన్ భుజము మాటుచుకొమ్మని చెప్పనుంటి: అ

క్రమముగ నిప్పుడీ క్రమముగా ననుఁ బాసితివే? కుమారకా. 182

కమా—అయ్యో, ఊరడిల్లు, ధైర్యం తెచ్చుకో.

హరి—అయ్యో! ధైర్యమునెట్లు తెచ్చుకొందును? ఎంత ప్రయత్నించినను పనస్సు
తాళకన్నది. హా! కమారా, రోహితాశ్యా, సంపూర్ణ పౌర్ణిమాచంద్రుని వలె
లావణ్యమృతము కరియచున్న మొగమును, చేరలంతేసియై జెవులకొనలకు
తాఁకుచున్న కన్నులును, కాటుక కుక్కల కంటే నల్లనై ఉంగరముల వలె
మట్టుకొనుచున్న మంగురులును, వెడఁద యురమును, ఎగుభుజములును, సన్న
ని కొనును, నీవు,—ఇప్పటికిని నాకన్నులయెదుట నిగనిగలాడు మణిభూషణ
ములతో, జిగజిగలాడు జరతారు దుస్తులతో, ధగధగలాడు రవలకురాయితో,
పొడంగట్టుచున్నావురా నాయనా. కన్నులు మూసికొన్నను అదే రూపు; తె
లుచినను అదే రూపు; ఎట్లు తిరిగినను అదే. ఇంక నిన్నెట్లు మఱచి పోదును?

అయ్యయ్యో! ఎంతటి సుందరుడవురా నందనా! ఈ సౌందర్యమెల్లను నీ
కు కాంటిలో కలియుటకే కలిగినదా? ఓ తండ్రీ,

జి. నీ సాగసున్ కనుంగొనుచు నిన్ను జనుల్ కడు మెచ్చి, “లేమ! నే-
బా! సితఁడా ననంగు!” డని బాస యొనర్పిరి: ఎట్టి బాసలో
ప్రాసయొ దోసమో తగులఁ బట్టియె యిట్టులుగాఁగ నంగముం
బాసితినేమో! లేనియెడ పల్కుట పెట్టిన దృష్టిదోషమో! 183

అహ! నాయనా, అట్టి నీ మోహనరూపము అరణ్యగమనాయానముచేతను, నీ
వక జీవనముచేతను, ఇప్పుడు కలిగిన మరణముచేతను, ఎట్లుగా మాజినదిరా
తండ్రీ! అయ్యో! కొడుకా, కాశీలో మరణము చెందిన ఎట్టి ప్రాణిత్వైనను
ఈశ్వర సారూప్యము వచ్చునట! నీకు మాత్రమట్టిదవనరము లేకుండ, శవ
రూపము రాక మునుపే శవరూపము పొడమినది గదరా నాయనా!

సీ. బహుదినంబులనుండి పన్నె సంవత్సరమె-

న్నడు లేమి, నీ నెఱుల్ జడలుకట్టె;

నీళ్లన్నమాట యెన్నాళ్లనుండియొ లేమి,

కాయంబు బూడిదన్ కప్పబడియె;

తినుటకు కడుపు నిండిన తిండి యుండమి,

లసలు దేహంబు చిక్కి సగమయ్యె;

దేవి కన్నీళ్లెడతెగకుండ మెండుగా

శిరస్సుపై బడి గంగ చెలువు దాల్చె;

క్షీరకంఠుడ వన్నట్టి చిన్నలోప-

ముకటి యుండంగ, నీదు గొంతుకను పాము

కఱచి గరళకంఠుని చేయఁగా నదియును

తీజెఁ గద? ఓరి తనయ, ఓరోరి తనయ.

184

హా! పరమేశ్వరా, నా కుమారునికి, పరమసుకుమారునికి చిక్కిన చెక్కుల పా
లు గాఱు ఈ రోమలశరీరునికి, కలిగిన అకాల ఘోరమృత్యువునకు నీకైనను
కనికరము కలుగ లేదా?.....పిల కలుగదు? ఓ ఈశ్వరా,

మ. ఉపదేశంబానరింతు వంట యిటో ఓంకారమంత్రంబు పల్ -

కృప కాశీన్ మరణించు జీవులకు; నా యీశ్వరు కర్ణంబులో
ఇపు “ఓ”, “ఓ!” అను పల్కులప్పు, మఱి సేవేరీతి యత్నించికన్
చెవుమా “ఓ” మను పల్కనం గలమా? కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 185

ఓ ఈశ్వరా, అన్భుతమహత్త్వభాస్వరా, అనంతకరుణాసాగరా, అశ్రవణం
కరా, శంకరా, హరా, నీవు తలచుకొన్నయెడల నా కొడుకును రక్షించుట
నీకొక కష్టమా? నీవు మున్ను చేసిన అన్భుతములలో ఇది ఏపాటిది?

శా. పాముల్ మస్తకమందు, పాములు మెడన్, పాముల్ శరీరంబునన్,
పామింకొక్కటి కేల, నున్న నహహ! బామేమియున్ లేని నీ-
వేమీ పాములవాని మాత్రముగ నేడిమాత్రపున్ కాటుని-
స్సీ! మాన్పంగను లేక పోయెదవె? కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 186

[దూరమున కాలకౌశిక వేషముతోడి విశ్వామిత్రుడు ప్రవేశించును.]

విశ్వా—(తనలో) నా అపొకికపు మాయ ఉపయోగింప వలసిన అవసరము నే
కండ వట్టి లౌకికపు మాయల వలననే చంద్రమతికి ఇష్ట కలిగించినాను. దం
తఘానుడు దచ్చనప్పుడు కలహశంకరీరూపము పోయి వాని స్వాభావికరా
క్షసాకారము రాసీయక పోవుటతోనే నా తపఃఫలము కొంచెము వినియోగిం
చి పాడుచేయ వలసి వచ్చినది... అయ్యో! ఈ వంతమును పూనుకొన్నది మే
దలు కలిగించిన అన్భుతములన్నిటికిని కొంచెము ఇందుమించుగా నా తపస్సు
లో సగము వ్యయమై పోయినది. ఇప్పుడు నేను ఓడి పోయినయెడల, మిగిలిన
సగమునకును నీళ్ల ధారయే. (ముందుకు పరిక్రమించును.)

హరి—ఓ మృశ్యంజయా, నీవు నా మెట్టా విని నా చిన్ని కుమారుని రక్షింతువేమో
అని చూచుచుంటిని. అయ్యో! నీకేల దయ రాకన్నది? నీ కరుణయు, మహిమ
యు అనంతములు గదా!

మ. కడు లే బ్రా)యమునందె చావుగల మార్కండేయుప్రీణంబులన్
వెడలన్ లాగ యముండు కింకరులతో విచ్చేసి పాశంబు పై

పడవేయన్, కని యంతకాంతకుడవై బాలున్ కృపన్ పోవవే?
చెడు చావొందివ నా నుతున్ మనువు కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 187

శా. కీలాజాలము మింటికంటుకొను భంగిన్ కాలకూటంబు లో-

కాళిన్ మ్రొంగె దొడంగ, దానిని అనాయాసంబుగా మ్రొంగి, ఆ
వేళిన్ మృత్యువునున్ జయించితివి కావే? నా కుమారున్ కృపా-
శీలంబొప్పుగ కావంగా గదవె కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 188

కుమా—అయ్యా! నీ భార్య ఎక్కడికో వెళ్లింది. అవిడ వచ్చే లోపుగా ఈపిల్ల
వాడి దహనకార్యం కానిస్తే అవిడ దుఃఖం కొంచెం తగ్గుతుంది. మొగవా-
డవు నువ్వే ఇలాగు పడుస్తూ కూర్చుంటే ఎలాగు? లే.

హరి—అయ్యా, బ్రాహ్మణకుమారా, అతిదుఃఖముచేత నా గుండె రాయియే అయి
పోయినది. లేకున్నయెడల, ఈ పాటికి పగిలి ఉండదా? నాకు లోకముపై ని
రర్థి పొడమినది. ఈ లోకపు శోకములు నన్నింక కలంపం జాలవన్న మొం
డిచైర్యమొకటి పుచ్చుకొని వచ్చుచున్నది.....నా కుమారుని దహించ వలెనా?
కాంటి మాడ పుచ్చుకొనక నేనెట్లా పనిచేయుదును? చేవి పుస్తెలను అన్నిసా
ము తెచ్చుటకే కాఁగోలు వెళ్లినది.

కుమా—అయ్యా, ఇతఁడు నీ కొడుకే కదా? ఇతఁడిని దహించడానికి కూడా
కాంటి మాడ కావాలని పట్టు పడ్డావా? వీరబాహుఁడికి తెలిసినా నిన్నమీ
అనఁడే?

హరి—అనునో అనఁదో అన్న ఆలోచన ఏల? మాడ పుచ్చుకొనకదియు ఎవ్వరి
నైనను దహించ నీయనన్న నేను ఆ మాట ఎట్లు దాటుదును? సత్యభయముచే
తనే కాకున్నయెడల, నా కొడుకే బ్రదికి యుండునమో! వీడు తుమ్మినప్పుడు
వాడుక చొప్పున “చిరంజీవ” యనినయెడల తరువాత నా మాట ఎక్కడ
అసత్యమగునో అని అనుమానించి మానితిని. ఆ అనుమానమే పెనుభూతమై
నా తనయుని ఈ రీతిగా వాతను చేసికొనెను. నేనిప్పుడు మాడ నెట్లు పుచ్చుకొ
నకుందును?

క. అకటకట! కుమారక, కొలఁ-

తకు మించినయట్టి సకలధాత్రీస్థలి త-

వృక నీకే వలసిన నే-

నొక మూడడుగులు నొసంగ నోపనయితివా?

189

విశ్వా—నేను వంపినందుకు కమారభట్టు పని తిన్నగానే నడిపినాడు గాని ఫలింక లేదు. ఇంక నేను వెళ్లెదను. (దగ్గఱకు చేరి) ఎవ రక్క-డ?...ఓయీ వారిశ్చంద్రా, పాపము, నీ కొడుకునకు పాము కఱచినగఱు. నీ నరబంధుల మీద నీ ను దయ తలచవలసిన కారణము లేక పోయినను, నీ కొడుకును మంత్రము వేసి బ్రదికించుటకు వచ్చినాను.

కమా—అయ్యో, వారిశ్చంద్రా, ఈయన గొప్ప మంత్రగాడు. లేలు కఱచిన వాల్లను ఈయన, “నిన్ను లేలు కఱవ లేదు గదా” అని అడుగుతాడు. “లే” దని వాల్లు అనగానే బాధ పోతుంది; నవ్వుతూ పోతారు. అలాగే పాం కఱచినప్పుడు వాల్ల దగ్గఱ బంధువులలో ఎవరనూ “మీ వాడిని పాం కఱచిందా?” అని ఈయన అడుగుతాడు. “లే” దని వాల్లు అనగానే పాం కఱచి చచ్చిన వాడు బ్రదికి వస్తాడు. ఎన్నో మార్లు నా కళ్లారా చూచాను.

విశ్వా—వారిశ్చంద్రా, నీ కొడుకును పాము కఱచినదా?

వారి—స్వామీ. కఱచెనని వింటిని.

విశ్వా—చీ, చీ, ఇట్లయినయెడల నీ కొడుకు బ్రదుకఁడు. పోనీ, నీ కొడుకు చని పోయెనా?

వారి—స్వామీ, నా దౌర్భాగ్యముచేత చనిపోయెను. నేనెట్టిబద్ధమాడఁ గలను?

విశ్వా—మూల అదే మాటా? చని పోయెనో, మూర్ఛ పోయెనో, నీకేమి తెలియును? కాబట్టి చని పో లేదనినను అసత్యము కాదు. ఆ మాట నీవనగానే ఇతఁడు బ్రతుకును గనుక చనిపోయెననుటయే అసత్యము. గనుక తిన్నగా ఆలోచించుకొని చెప్పు...నీకొడుకు చనిపోయెనా?

వారి—స్వామీ, ఇప్పటి వఱకును చనిపోయె ననియే నేననుకొనుచున్నాను.

విశ్వా—నీ కొడుకు బ్రదుక వలెనన్న కొరిక నీకున్నదా?

వారి—స్వామీ, ఆ మాట నన్ను నేలుగా అడుగ వలెనా?

విశ్వా—అట్లయినయెడల, నీ కొడుకు చావ లేదని అనుము.

వారి—అయ్యో, కాలకాళికా, నా సత్యదీక్షను గుఱించి నా చేవిని కొనుకొన్న నీవు ఎఱుంగవా? కాబట్టి, నేనసత్యమాడ నవసరము లేని మార్గమువైతను ఉన్నయెడల ఆలోచింపుడు.

విశ్వా—పోనీ, నీ కొడుకు చచ్చెనా లేదో తెలియదనిమైనను అనుము.

హరి—కుమారుడు మరణించెనని అనుకొనుచున్న నేనది మాత్రము ఎట్లందును?

విశ్వా—అట్లయినమెడల నాకు మఱి ఏయిహాయమును తెలియదు. హరిశ్చంద్రా, కొడుకు బ్రతుకనై ఉండంగా ఎల నిమగ్నరణముగా పాడు చేసికొందు లు? ఆలోచించుకొమ్ము.

హరి—అయ్యో, కుమారునికై ఆశ ఎట్లును విడువనే విడిచిరిని. నత్యమును కూడ ఎట్లు విడుచుకొందును?

కుమా—అదిగో, ఎవ్వరో కొండలు జనులు పెద్ద మూకగా వచ్చుచున్నారు.

విశ్వా—(మరముగా పోయి ప్రక్కకు తొలగియుండును.)

[వీరబాహుుడు చంద్రమతితోను రాజభటులతోను జనుల]

సమూహముతోను ప్రవేశించును.]

వీర—ఓ అరిసందయ్యా, ఇదిగో ఈ అండ మనిసికి తలకొట్టింహ్యాలని రాజు గోరి ఆశ అయింది. ఇదిగో, నరికెయ్యి, (కత్తి చేతికిచ్చును.)

హరి—(కత్తి పుచ్చుకొని) హా! ఏమిది? ఏమిది? చేపి, ఇదేమి? ఏ కారణముచేత నీవు ఇట్టి శిక్షకు పాత్రురాలవు కావలసి వచ్చినది?

వీర—ఏటి? ఈడు నీ బారియా? అయ్యో! పాపం! నరకొల్పి ఒచ్చిందే!

చంద్ర—ఆర్యపుత్రా, విచారింపకుడు. కాలకౌశికని భార్య నన్ను కొట్ట బోయి పడి చావంగా, ఆమెను చంపిన నరము కొన్ని కారణములచేత నామీద ఋణుడనై నది. నాదుఃఖములన్నియు మీ చేతితో కలిగెడు పుణ్యపు చావు వలన అంతమగునన్న సంగతి విన్నవ్పటినుండియు నేను వెనుకటి విచారములన్నియు విడిచి సంతోషించుచున్నాను. మీరిక ఆలస్యము చేయక నన్ను రాజాజ్ఞను బట్టి శిర శ్లేషము చేయుడు. నీనింక వెంటనే పోయి, స్వర్గములో ఉన్న మన చిన్ని కుమారుని కలిసి కొనడను.

హరి—హా! ఈశ్వరా, నీకు మామీద కరుణ తప్పినదేమో అని అనుమానించినాను గాని, ఇట్లు సంగ్రాహకటాక్షము నిలిచి ఉన్నదన్న సంగతి ఎటుంగ లేక పోయితిని; నా అజ్ఞానమును, అవరాధమును సహింపుము.....చేపి, నిన్ను చేతులార నటుక వలసి నందుకు నేను విచారింప వలసినదానికి మాటుగా, ఇట్లు సంతోషించుచున్నా నేమని నీవు ఆశ్చర్యపడుచున్నట్లు కనబడుచున్నావు.

నీవు నా అన్యకరీరినివే; నా బహిఃప్రాణమవే. అయినను కమారుని చావు వలన కలిగిన దుఃఖము నణచు కొనుటలో నామన్మనందు విరక్తితో కూడిన మొండి వైర్య మొకటి వుట్టినది. నత్యమును చక్కగా పరిశీలించి చూడఁగా చావనగా ఏమి? మనుష్యుని జీవనమనగా ఏమి?

శేటగిరిహారిక.

వసుధపై జనియించిన వారిలోన
పుట్టిన క్షణంబునుండియు గిట్టినట్టి
క్షణము వఱ కెల్ల వారు సంసారయాత్ర
సలుపుచున్నట్టి బాటసారులె గనుకను,
నేడొ తేపో ఎల్లుండియో నిశ్చయముగ
పయనమును ముగించుచును ప్రతిమనుజుఁడు;
ముందువెనుకలె కాని ఈ మందియందు
అందఱును యాత్ర చాలించి యరుగువారె.

ఎట్టి వారును పుట్టుట గిట్టుకొఱకె;
ఉట్టి కట్టి యూగెడు వారలొకరు లేరు:
మృత్యువెల్లరన్ తల పట్టి యాడ్చి, యాడ్చి,
చిట్టచినరకు తన పొట్టఁ బెట్టుకొనును.

చావనఁగనేమి? చచ్చిన జనుఁడు మిగిలి-
నట్టి ముగురికి మూన్నాళ్లు నగపడమియె:
మూఁడు నాళ్లును కన్నులు మూసికొనఁగ
కలిసికొందు రందఱు కూడ కాఁటియందు.

చెట్టుపై రాత్రి చేరిన పిట్టలు విడి-
పోవె వేకువ? అట్టిదే చావు కూడ;
కట్టియులు రెండు నదిలోన కలిసి, కొంత
సాగి, అట వీడు: అట్టిదే చావు కూడ.

జననమరణముల్ భగవదిచ్చానిలాస-

ములుగ తలచి జనించిన మోదమును, గ-

తించిన విషాదమును లేక తిరుగునట్టి

జనులె తత్త్వ మెఱింగిన జ్ఞానధనులు.

190

దేవీ, ఇది స్వకానవైరాగ్యమని నీకు నల్ప పుట్ట వచ్చును గాని ఇది నాకు నిశ్చయముగా లోచనది; జన్మమున్నన్ని నాల్గును నా మనస్సులో నాటుకొని ఉండ వలసినది.

చంద్ర—అయ్యో! ఆర్యపుత్రా! నల్ప వచ్చుటకు నేను మీ హృదయము నెఱుంగని గాననా? కొడుకు చావువలనను, అన్యాయముగా నామీద పడిన అపనిండ వలనను, నాకును సోకముపై విరక్తిపుట్టి, ఈ ప్రపంచమంతయు నూయియే అని జోధ పడినది. నన్ను చంప వలసి వచ్చినది కదా అని మీరెక్కడ దుఃఖింతురో అని మాత్రము భయపడుచుంటిని. ఇప్పుడు నాకు భయము గాని విచారము గాని లేక మనస్సు నిష్కల్మషముగా ఉన్నది.

హరి—దేవీ, నేను నీకు కలిగిన ఆపదకై విచారింపకుండుటకు కారణము తెలిసినది కదా? ఇంక సంశోషించుటకు కారణమేమంటివేని,—నిన్నటి వేకువ నాకు ఒక కల వచ్చి, ఆకలలో నిన్ను తెగనటికెదనన్నానట! కలలలో ఆడిన మాటలైనను తప్పనన్ని దీక్షగల నేను, నీయెడల క్రూరత అవసరము లేకుండ ఎట్లా మాట నిలువఁ బెట్టుకొనఁ గలనా అని విచారింపకుండఁగా, రాజదండనమిష చేత అట్టి వీలు కలిగినది.

చంద్ర—అర్యపుత్రా! ఇప్పుడు నాజన్మము ధన్యమైనది. నేను మీకు భార్యవై ఉండి, అదృష్టకాలమున శౌఖ్యములనుభవించుటకే కాని, కష్టకాలమున ఏ విధముగాను పనికి రాక పోతిని గదా అని విచారముతో లోలోపల కుగ్రహించుండఁగా, ఈ విధముగా నాశరీరము వలన మీకయ్యెడి ప్రయోజనమును విని సంతోషము వట్ట లేకున్నాను. చూడుండు: నా శరీరము ఎట్లు పులకరించి నదో! నేను చేసిన భాగ్యము మఱి ఎవ్వరును చేసి ఉండదు. చిన్ని కుమారుఁడు చనిపోయినాడన్న విచారము లేకుండ వానిని వెంటనే కలిసికొనఁ గలుగుదును. మీ చేతి పుణ్యపు చావు లభించనై ఉన్నది; నా చావు వలన మీ మాట నిలువఁ బడును.....ఆర్యపుత్రా! మఱి సంకోచించకుండు; ఆలస్యము చేయకుండు; నా శరీరము తెగ నటుకుండు.....మీ చేతి చావు పొందుటవలన

కలుగఁ బోవు పుణ్యము మూలమున మీరే నేను జన్మజన్మమునకు భార్య నగుదును గాక! మీ కొడుకు నేనును రోహితాశ్వమును స్వర్గమున కనిత్యముకొని ఉండుము. మీరు నూరేండ్లును సుఖముగా వర్తిల్లుదురు గాక!.....అర్యపుత్రా, ఇదిగో కన్నులు మూసికొని పార్వతీ దేవిని ప్రార్థించెదను. నా ప్రార్థన కాఁగా నే నా కిరస్సు ఖండింపుడు. (కన్నులు మూసికొని)

మ. ఇదిగో, నా కడసారి మొక్కిక్కు గొను తల్లీ, తొల్లి నీరీతి నే
బ్రదుకుం బాసినయప్పుడే కరణిగా పైజన్మమందీవు నీ
హృదయేను నీ కలియంగఁ జాలితివో, అట్లే నన్ను నానాఘోరూ-
ర్వ దలంపం గదె మీఁది మేనున, అపణ్ణా, అన్న పూర్ణానతి. 191

అర్యపుత్రా, ఎల్లదైవములకంటెను మీరే నాకెక్కువ దైవములరు; మీకిదిగో నా కడసారి మొక్కిక్కు.....ఇంక ఖండింపుడు. (తల ఒగ్గును.)

హరి—ఓ ఈశ్వరా! నీ అఘటనాఘటనసామర్థ్యము వలన నేను నా శత్రులతో నా దేవిని విచారము లేకుండ వధింప వలసిన యవస్థ సంభవించినది గదా! నీ ఆనతిని కాదనక నెఱవేర్చుచున్నాను. ఇంక మీద నీవే నాకు దిక్కు.

మ. తొలి దేహంబును బాసినట్టి సతి పాండున్ క్రమృతన్ పొందఁగా
తలఁపున్ పూ ని, తపంబు చేసి, యటులే తన్వంగి నంగంబులో-
వలనే నిల్చుకొనంగం జాలితి గదా! ప్రాణంబులం బాయ నా
చెలువన్ నన్నును క్రమృతన్ కలుపు కాశీవాసవిశ్వేశ్వరా. 192

[హరిశ్చంద్రుఁడు కత్తి ఎత్తఁగా విశ్వామిత్రుఁడు నిజస్వరూపము
తో సంభ్రమమున సమీపించి చేయి పట్టుకొనును.]

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, ఏమిది? ఏల ఈ సాహసము?

హరి—ఓహూ విశ్వామిత్రమునీశ్వరులు; స్వామీ, నమస్కారము. మీరేల నా పూరికకు అడ్డు వచ్చెదరు? నా చేయి వదలుడు. నక్షత్రకుడు ఋణధనము తెచ్చి ఇయ్యలేదా ఏమి?

విశ్వా—రాజా, ఋణము మాటకేమి? ఈమెశల వధింపఁ బూనుకొంటివి? భార్య ను నలుగుకొను చండాలుడు ఎంతైనను ఉండునా? మానుము, మానుము.

చంద్ర—(కన్నులు విప్పి) మునీశ్వరా, నమస్కారము. స్వామీ, నా నాథుని పూనికను మాన్పకుడు. ఆయన చేతి వచిత్రపు చాపు వచ్చునని ఆశించుకొని ఉన్నాను. నా అశను పడఁదోయివచ్చు. కొడుకు మరణించి ఉన్న నాకు ఇంక ఈ తనువుతో ఏమి ప్రయోజనము?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, కొడుకు మరణించుటచేత కలిగిన విరక్తి నీన్నీ తలతిక్క పనులకు దించుచున్నదా? మానుము; నీ కుమారుని బ్రదికించెదను.

హరి—స్వామీ, కుమారుని బ్రదికించినను బ్రదికింపక పోయినను, నేను ఈమె శిరస్సు ఖండించుట ఎట్లును తప్పదు. ఇది నిశ్చయము; నా చేయి వదలుండు.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, నీ సాహసము నాకు భయము కలిగించుచున్నది. నీవు ఇప్పుడు నీ భార్యను చంపినయెడల, అపాపము వచ్చి నన్ను చుట్టుకొనును. నేను అప్పుకొనుట బాధించుట చేతనే కదా నీకు ఈ అవస్థ తలస్థించినది? కాబట్టి నిన్ను నేను బ్రతిమాలు కొనుచున్నాను. నీవు ఈ ఘోర పాపకార్యమును మానినయెడల నీ కుమారుని బ్రదికించుటయే కాక, నీ తండ్రిని సరకమునుండి రప్పించి స్వర్గమునకు పంపెదను.

హరి—స్వామీ, మీ ఆనతి నెఱవేర్చ లేక పోయినందుకు నన్ను క్షమింపుడు. ఇంక నా పూనికకు అడ్డు రాకుండు. (చేయి వదలించుకొని) దేవీ, కన్నులు మూసికొమ్ము; ఇదిగో, నలుకుచున్నాను.

విశ్వా—రాజా, అట్లయినయెడల నలుకుము. చేతనగునేమో చూతము.

హరి—ఇదిగో, నలుకుచున్నాను. (నలుకఁగా నలుకు పడక పోవును.)...అహ! మునీశ్వరా, మీ మాయాప్రభావముచేత నలుకు పడనీయక నాకనత్యదోషము కట్టఁ జూచుచున్నారా?...అయ్యో! ఏమి చేయుదును? నా నత్యమెట్లు నిల్చును?...ఓ ఈశ్వరా, ఏమి సాధనము?...కానిండు, ఇట్లు చేసెదను.

శా. నానాధర్మములందు సత్యమునకొన్నత్యంబు కద్దేనియున్,
నేనెల్లప్పుడు సత్యమున్ విడవనేనిన్, నిత్యమున్ నాపద-
ధ్యానంబేమఱకుండ నన్ కొలుచునిల్లాలీమె యకానేని, ఎ-
చ్చైనన్ నా కరవాల మీ పతి గళం బీమాలు ఖండించుతా. 193

[హరిశ్చంద్రుడు కత్తి ఎత్తగా మఱల విశ్వామిత్రుడు
చేయి పట్టుకొనును.]

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, అఁగు, అఁగు...హా! భగవంతుఁడా, ఓడి పోయితిని; ఓడి పోయితిని...పంథమా నేగ్గినది కాదు; తపఃఫలమా పూర్వముగా వ్యయమై పోయినది. అన్ని విధములను చెడితిని, చెడితిని, చెడితిని.

హరి—స్వామీ, ఇది ఏమి? నా చేయి వదలుఁడు. నా కార్యమునకు ఏల అడ్డ తగిలినారు? మీ పంథమునకును నా కార్యమునకును ఏమి సంబంధము?

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, నిన్ను నేటి ఉదయము లోపుగా బొంకింతునని వశిష్ఠుని లో పంథము పట్టినాను. ఎన్ని విధములను ప్రయత్నించినను బొంకక సత్యము కాపాడుకొన్నావు. వరీక్ష ఇంక తీవ్రినది. నీకు ఇంతకు ముందు వచ్చిన చిక్కులన్నియు నేను తెచ్చినవే. ఇప్పటి ఈ చిక్కును నేను కల్పించినదే. చంద్రమతి నేరము చేసి యుండ లేదు. నా పంథము పోయి నేమోడనానని ఒప్పుకొనుచున్నాను. ఇంక కత్తిని వదలుము.

హరి—స్వామీ, మీ పంథము పోవుటయు నిల్పుటయు నాకేల? నా సత్యమును విలువఁ జెట్టుకొనుట మాత్రమే నాకు కావలెను. మఱి అడ్డురాక నా కత్తిని విడుపుఁడు.

విశ్వా—అయ్యో! ఇంకను చంద్రమతిని నడికెడననుచున్నానా?...నా మాటలు నమ్ముకున్నావు కాఁబోలు. అయినయెడల, ఋజువు పఱచెడనుండుము.....హా! భగవంతుఁడా, భగవంతుఁడా, ఇంక వశిష్ఠునియెదుట సిగ్గు లేక ఓడినానని ఒప్పుకొన వలెను...అహా! ఎంతటి అవస్థ కలిగెను! ఇంక నాకు నూయియో గోయియో తప్పదు...ఓ ఇంద్రాదిదేవతలారా, ఓ కశ్యపాదిమౌనులారా, మీరు ఆకాశమునుండి నా ఓటమిని, వశిష్ఠుని కలుపును చూతురుగాని రండు... ఓ వశిష్ఠా, నీ శిష్యుని జయమునకు నంతోపించెదవు గాని రమ్ము.

[అకాశమున విమరానములమీఁద దేవతలును మానులును చూచుచుండ గా నేలను వశిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.]

వశిష్ఠుఁడు—

ఉ. పంథము తీర లేదనుచు భానములోపల నోయి కాశికా,
చింతిలఁ బోకుమీ; గెలుపు చేతుఁజెనుచును గర్వబుద్ధితో

గంతుడు నీకు సిగ్గు గలుగంగ నొనర్చెడి వాడే గాను;—వ-
మంత ప్రయోజకత్వము జయంబును పొందుటకేను చూపితిన్?194

హరి—వశిష్టమానీశ్వరా, శిష్యుండు మ్రోక్కుచున్నాడు.

వశి—రాజా, జయముచే వర్ధిల్లిము.

తే. గీ. నిత్యసత్యహరిశ్చంద్ర, నీ మొగంబు-
నరయుటకు కూడ నాకు సిగ్గయ్యె నేడు:
పంతమను మిషచేతను పరమబాధ
పాలుగా నిన్ను చేసిన పాపినగుట.

195

చంద్ర—మునివర్యా, నమస్కారము.

వశి—దీర్ఘసుమంగళివి కమ్ము.

విశ్వా—రాజా, పంతము నిశ్చయమైనది గదా? ఈ చిక్కు నేను కల్పించినదే
గనుక, ఇంక కల్పిని విడుపుము.

హరి—స్వామీ, మీ మాట నమ్మక నేను కల్పి పిడువననుట లేదు. చిక్కు ఎవ్వరు
కల్పించినదైనను నేను నలుకుట మాత్రము తప్పదు.

విశ్వా—అహ! అహ! ఈ ఉపాయమునకు లొంగినావు కావా? అహ! ఎంత న
త్యవంతుడవు రాజా! నిన్ను ప్రశంసించ నా తరము కాదు. ప్రభునియోగము
గడువ వలసిన వాడవని కదా ఈమెను నటికెదననుచున్నావు? ఓ వీరబా
హూ, ఈమెను నలుక నక్కర లేదనుము.

వీర—అరినందరరాజా, సంపనక్కర నేదయ్యా, నీ పున్నెండు ఉంతాది. ఈయిదిని
ఒగ్గయ్యి.

హరి—స్వామీ, ప్రభునియోగమును చూచి మాత్రమే నేను నటికెదననుచుండుట
లేదు. ఈమె మెడను ఖండించెదనని కలలో నేనంటిని. ఆ మాట తప్పు లేదు.

విశ్వా—ఇంతాంకనే నటికినావు కదా?

హరి—వట్టి నలుకుట కాదు; తెగనలుక వలెను.

విశ్వా—అట్లయినయెడల, తెగనలుకక మానవా ఏమి?...అహ! అహ! ఈ చివ
రి క్రితుకునకును వడినావు కావు. నేను నీకు సర్వవిధములను ఓడినాను, ఓడినాను,

ముచ్చటికిని ఓడినాను. ఇంక చరిత్రలను నిశ్చయముగా చూచుచున్నాను. ఓడిన ను, ఓడినానన్న విచారము తోచక నీ చరిత్ర చరిత్రకు నా మనస్సులో నం తోషము పొంగి పొరలి ఇముడక వెలికుబ్బుచున్నది. ఏదీ? ఏదీ? నా సత్త్వా దము తీరి నిన్నుక్క సారి కొంగిరించుకొననిమ్ము.

హరి—స్వామీ, ముట్ట కూడని చందాలుండనమో?

విశ్వా—నీ వెక్కడి చందాలుండవు. అంత తలక్రిందులుగా తలవన్నచేసియు నే ను సంపాదించ లేని బ్రాహ్మణ్యమును నీ సత్యదీక్ష వలన సాధించఁ జాలినావు. నీవు బ్రాహ్మణులలో బ్రాహ్మణుండవు; వచికులలో వచికుండవు; సద్గురి కులలో సద్గురికుండవు. ఏమి వంశం?

వశి—నిశ్చయము వత్సా, నీవు బ్రాహ్మణగ్రగణ్యుండవు.

ఉ. సాలద్రయశఃప్రభావిజితచంద్ర, నృపాలకచంద్ర, ఓ హరి—
శ్చంద్ర, భవన్మయంజనయి సన్నతికెక్కితి; నీదు వత్సని-
వృం ద్రిజగంబులెల్ల పొగడంగఁ దొడంగె; నినుం గనంగ దే-
వేంద్రముఖాఖిలామరులదే యరుదెందిరి మింటితోవనై. 196

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, వీరబాహుని మూలమున నీకు మాలతికము వచ్చినదని సం శయించుచున్నావు కాబోలు. వీరబాహుడు మాలవాడు కాదు. వేటాక కావముచేత ఇట్లు వచ్చిన యముడు. నీ కుమారుని ప్రాణములను తిరిగి ఇచ్చుటతోడనే అతని కావమునకు అంతము కలుగును. ఓ వీరబాహూ, నీ సహజ లోకమును పొందుము.

[మీఁది నుండి విమానము రాఁగా వీరబాహుడు ఎక్కి పైకి
నిష్క్రమించును. రోహితాశ్వడు చప్పున లేచి కూరుచుండును.]

హరి—హా! హా! ఏమిది? నా కన్నులతో చూచినదానిని కూడ నమ్మ లేకున్నాను. ఓ చేవీ, చేవీ, లే లే; మన వుక్రుడు లేచినాడు; ఇదిగో, మన ముద్దుల య్య బ్రతికినాడు; మన కన్న రండ్రి మఱల మన కన్నుల వండుపు లేయు చున్నాడు.

చంద్ర—అహా! ఏమీ? ఏమీ? అర్థపుత్రా, నంతోషము నట్ల లేకున్నాను...కన్నులు తిరుగుచున్నవి...మతి తప్పుచున్నది.....ఓ నా ముద్ద రండ్రి, రోహితా

శ్యా, చారా నాయనా, నన్ను కన్న తండ్రి, చారా; వచ్చి నన్ను గట్టిగా పట్టుకొమ్ము. తండ్రి, తండ్రి,—

రోహి—(నాలుగు దిక్కులను చూచుట నుచు పరుగున వచ్చి చంద్రహరిని కౌగిలించుకొని) అమ్మా, నేనిప్పుడు ఎక్కడ ఉన్నానే? వీరందఱును ఎవ్వరు? ఇక్కడకు ఏల వచ్చినాము?

చంద్ర—తండ్రి, అరుగో మీ నాన్నగారు; హరినడుగుము.

రోహి—నాన్నగారే, నాన్నగారే, నా నాన్నగారే?...హా! నాన్నా, ఎన్నోళ్లు మిమ్ము చూడఁ గలిగినాను? (మీద పడును.)

హరి—హా! తండ్రి,—(మాట రాక విగ్గరగా కౌగిలించుకొనును.)

రోహి—నాన్నగారూ, ఎప్పుడున్నారే? మమ్ము కలిసికొనుట వలన మఱల మీకు ఏమియు చిక్కులు రావు గదా? అట్లయినయెడల, మఱల కాలకౌశలనియొస్తే పోయెదము.

హరి—(గడ్డదికతో) చిక్కులేమియు లేవు తండ్రి, ఇవి ఆనందబాష్పములు...నాయనా, ఇరుగో గురువుగారు; నమస్కరింపుము.

రోహి—అహా! వశిష్ఠులవారా?...గురువర్యా, నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

వశి—నాయనా, దీర్ఘాయుష్షుండవు కమ్ము.

హరి—నాయనా, ఇరుగో విశ్వామిత్రులవారు; వీరికి నమస్కరింపుము.

రోహి—మునిశ్వరా, నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

విశ్వా—(ఎత్తుకొని) హా! రోహితాశ్వా, నీకు నేనంత ఘోరము చేసితిని! పాపాత్ముడను; కూర్రాత్ముడను. తండ్రి, నీకు దీర్ఘాయువును, మహావైశ్వర్యమును, సర్వసౌఖ్యములును కలుగును గాక!

చంద్ర—అర్యపుత్రా, మన చిన్నికొడుకు బ్రదికినప్పటినుండియు నాకు చావ వలె నన్ను ఊహ తగ్గి పోవుచున్నది. అయ్యయ్యా! నాదేమి పాపపు మనస్సు! మీ మాట నిలువఁ చెట్ట వలసి ఉన్నదని కూడ మఱచుచున్నాను.

విశ్వా—చంద్రమతీ, భయపడకు. నేను తెచ్చి పెట్టిన చిక్కులు నీనే విప్పెదను. గురువు తప్పులు చేసి దిద్దకొనినట్లయినది నా బ్రదుకు...వశిష్ఠా, ఈ పిల్లవానిని కొంచెము మారముగా తీసికొని పోయి అటు ద్రిప్పి ఉంచుము.

వశి—అట్లే. (రోహితాశ్వుని కొంచెము మారముగా తీసికొని పోయి ద్రిక్కకు ద్రిప్పి ఉంచును.)

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, నీ కర్తి ఇటు తెప్పు; కాడి చాలదు కాఁదోలు. (కర్తి పుచ్చుకొని వదలు చూచి లింగి ఇచ్చి) ఇప్పుడు నలుకుము.

హరి—అయ్యో! దేవీ, క్షమింపుము. నా పాపపు చేతులలో నిన్ను నలుక వలసి వచ్చినది. మీద ఈశ్వరుఁడును, మానీశ్వరుఁడును, ఉన్నారు. కన్నులు మూసికొమ్ము... అయ్యో! శత్రురాజుల కంఠములను ఖండించుటకును జంతు చేతిలో నీ కంఠమును నలుక వలసి వచ్చెను... ఏమి చేయును?... దేవీ, కన్నులు మూసికొమ్ము; ఇదిగో, నలుకుచున్నాను.

[హరిశ్చంద్రుఁడు చంద్రమతి కంఠమును తెగనలుకఁగా, అది ఎప్పటి వలెనే అడుగుకొనును.]

ప్రజలు—అహ! అహ! ఏం అద్భుతం!

హరి—అహ! ఏమి అద్భుతము! కంఠము తెగియు అతుకకొనినది. ఇదిగో, కర్తి కి కొంచెము రక్తపు జీరయు తగిలినది! అహ! అహ!

విశ్వా—రాజా, ఆశ్చర్యమేమియు లేదు. దానికి నేను అమృతమును రాసి ఉంటిని.

హరి—అహ! అహ! దేవీ, నీవు నాకు దక్కినావు; మాటయు దక్కినది. తెప్పు; నన్ను కాఁగిలింతుకొమ్ము.

చంద్ర—(సంభ్రమముతో లేచి) అహ! ఏమి భాగ్యము! ఏమి భాగ్యము! పుత్రకా, రాతా, రాతా: ఇప్పుడు నన్ను కాఁగిలింతుకొరా తండ్రీ. ఇప్పుడు మన మిద్దఱుమును ఒక గొక్కరికి దక్కినాము. తండ్రీ, రా; నాన్నగారికి నమస్కరింతము... ఆర్యపుత్రా, ఇదిగో ఇప్పుడు మేము నిన్ను నిశ్చయముగా కలిసికొంటిమి. మా వందనములను నైకొమ్ము.

(రోహితాశ్యునితో కూడ హరిశ్చంద్రుని కాళ్లపై వడును.)

హరి—దేవీ, తెప్పు, తెప్పు; నా కాఁగిలిలోనికి రమ్ము; పుత్రకా నీవును రమ్ము.

[చంద్రమతి హరిశ్చంద్ర రోహితాశ్యులు ఒండొరులను సంతోష బాష్పములతో కాఁగిలింతుకొందురు.]

విశ్వా—ఓ మహాజనులారా, ఈ చర్య అంతయు మీకు చిత్రవిచిత్రముగా వినిపించి ఉండును. నిశ్చయమే; ఈ పవిత్రచరిత్రుని చరిత్రము చిత్రవిచిత్రమే. చెప్పుదను! మీ చెవులు పవిత్రములగునట్లు వినుడు.

[గణపతి ఏళ్ళును సంతానముతో ప్రవేశించును]

గణ—హా! తండ్రి, రోహితాశ్యా, ఎక్కడ ఉన్నావోయి నాయనా? పావపు
పాము నిన్నే కలువ వలెనా?...పండి? పండి?—

హరి
తండ్రి } —గణపతీ, నమస్కారము.
రోహి }

గణ—(దిగ్భ్రమించి) అహా! ఏమిది? నేను నిద్రపోతూ ఉన్నానా? మేల్కొ-
ని ఉన్నానా? ఇది స్వప్నమా? మర్రిభ్రమా? ఇంద్రజాలమా? రోహితాశ్యుడు
పాము కలుచి దని పోయినాడని విన్నానే. ఏలాగు బ్రతినాడు?

హరి—(విశ్వామిత్రుని చూపించుచు) గణపతీ, ఇది అంతయు ఈ మహామహాని
ప్రసాదము.

గణ—బతే రోహితాశ్యుడు బ్రదికి ఉన్నట్టేనా? మీ చిక్కలన్నీ తీసినట్టేనా? ఇది
విశ్వామిత్రుణ్ణి ప్రసాదమా! అహా! వింతల మీద వింతలు; ఆపురింతల కం-
టే ఎక్క-వౌతూ ఉన్నతే; సంకోషం, సంకోషం; ఆనందం; ఆనందం;
“ఆనందమానందమాయేనే?” (తెయ్యిమని గంతును.)

విశ్వా—ఓయీ గణపతీ, నీ గంతులు కొంచెము సేపు చాలించు. ఇదిగో, ఇక్క-
డ మూఁగి ఉన్న ఈ మహాజనులకు హరిశ్చంద్రుని చరిత్రమును చెప్పుచున్నా-
ను. నీవును విను:

ద్వీపద.

ఓహో! వినండి మీరో జనులార,
ఈహరిశ్చంద్రుడే ఎల్లగా బాంకింతు-
నని వశిష్ఠునితోడ నమరేంద్రసభను
పని లేని పాటుగా పంతంబు పట్టి,
ఈ నృపాలకుని పరీక్షించినాడ
నేనెన్నో గతుల; అన్నియు వృథలయ్యె.
మొదట తండ్రిని స్వర్గముననుండి దింపి,
“ఇదె సరకమున నేనితనిని కూల్చు
బాంకవే,” నని భయమున్ పెట్టినాడ;

బొంక శీతడు సత్యమును నిల్పుకొనియె;
 మఱియొక మాటు తా మాట రప్పుటయె,
 ధరణి రాజ్యంబెల్ల ధారవాయుటయె,
 అవసరంబైనప్పు డధికరాజ్యంబు-
 నవలీల వదలి సత్యము నిల్పుకొనియె;
 అపైని కాల్పిచ్చునందు చాకుండ
 కాపాడుకొనుట కొక్కయసత్యమాడ-
 వలసి వచ్చినను, చావఁ గ నెంచె; బొంకఁ
 దలంప కప్పుడును సత్యము నిల్పుకొనియె;
 అటువెన్న బేతాళుఁ డాలుబిడ్డలను
 మటుమాయ చేయ, క్రమ్ముఁగను వాను
 తన బొంకు వలననే తప్పక వత్తు-
 రని యెఱిగియును సత్యము నిల్పుకొనియె;
 అవెన్న నొకమాయయపును నాకు
 ఏ విధినిన్ తీర్చ నితనికి వీలు
 లేమిని, తన సుతున్, లేమను అమ్మెః
 ఆమాటు కూడ సత్యము నిల్పుకొనియె;
 అక్కడకున్ తనయప్పెల్ల పోని
 చిక్కు నేనొక్కటి చేకూర్చ, తాను
 మాలని దానుఁడై మానువుకొనియెః
 అలాగు కూడ సత్యము నిల్పుకొనియె;
 పదపది, “ఒకబొంకు పలికిన, నేను
 బ్రదికింతు నీ ముద్దు పట్టి”, నటంచు
 ఆనరు కల్గింది, అట్లుచినాడః
 అసమయమున సత్యము నిల్పుకొనియె;

తుదకు “స్వప్నములోనఁ దుంతు” నటన్న
 నుదతిని, మీరెల్ల చూచుచుండఁగ నె,
 సహజధైర్యంబుతో సరుగ నతఁడె
 అహహ! ఇప్పుడును సత్యము నిల్చుకొనియె;
 అప్పుడిప్పుడటందు ననక యీతందు
 తప్పకప్పుడును సత్యము నిల్చుకొనియె.
 కలలోన వైన బాంకని యింకొకండు
 కలుగునే యిలయెల్ల గాలించి వెదుక?
 సత్యహరిశ్చంద్రచక్రవర్తి యను
 నిత్యయశస్సుచే నెగడుటె కాక,
 భాత్రిపై నత్యద్భుతంబగు తన చ-
 రిత్రచే చిత్రహరిశ్చంద్రుండయ్యె!
 ఇట్టి పుణ్యాత్మనకేను పెట్టితిని
 అట్టిటి వన రాని అప్రకప్తములు.

(హరిశ్చంద్రుని వైపు తిరిగి)

అహ! హరిశ్చంద్ర, మహానుభావుడవు;

సహించి నన్నికన్ క్షమింపుమయ్య.

197

(మోకరించును.)

నటలు—ఓ విశ్వామిత్రా! నువ్వు నిశ్చయంగా కటిక వాడవు.

హరి—(విశ్వామిత్రుని లేవదీసి) ఆహ! మానీశ్వరా, నాకిట్లు మోకరించుట న్యాయమా?...ఓ మహాజనులారా, ఈయనను మీరేల నూషించెదరు? మొదట ఈయన చట్టన చంతము ఎట్టిదైనను, తుదకు మాత్రము అది నాకు మేలుగానే వరిగిమించినది. వీరు నాకు ఇట్టి కష్టములు పెట్టుట నా సత్యగుణమును బయలుపఱచుచుటకు చేసిన యుపాయముగానే తేలినది. ఈయన నాకు అవకారి కాక చర మోపకారియే అయ్యెను; చూడుడు:

తే. గీ. భవి హరిశ్చంద్రుడగు రాజ పుత్రుడనియు,
మాట నిలువఁ బెట్టుకొనంగ పాటు పడెన-
తండనియు, నాకికన్ శాశ్వతంబుగాఁగ
కలుగు కీర్తి విశ్వామిత్రువలన నె నుమి.

198

విశ్వా—అహ! హరిశ్చంద్రా, నీ సుగుణసంపత్తికి నాకు మీరి మీటిన ఆశ్చర్యము
కలుగు చున్నది...ఓ బ్రాహ్మణులారా, చూచెదలేల? గణపతీ, మీ మిత్రునికి
బ్రహ్మరథము పిలవట్టరు?

గణ—ఒరేవు విన్నవా, శంభుశాస్త్రీ, గంగాధరం, రండిరా రండి.

హరి—గణపతీ, ఉండుండు. నీకేమి చెట్టియా? నా కేమి బ్రహ్మరథము?

గణ—మిత్రమా, ఇది బలవంతపు బ్రాహ్మణ్యం; ఉండుండు.

[బ్రాహ్మణులు హరిశ్చంద్రునికి బ్రహ్మరథము పట్టుదురు.]

విశ్వా—అహ! అహ! నా కన్నులు ధన్యములైనవి...ఓ దేవతలారా, ఓ మానవు
లారా, పదీ, మీ జిహ్వలు పావనములగునట్లుగా ఒక్క-మాటు హరిశ్చంద్రుని
ప్రశంసింపుడు.

దేవతలు- } శంకరాధరణము—అని.

మనులు- } మేలు హరిశ్చంద్రా- హా! హా! హా!! మేలు||

తనలు- } మేలు నీదు సత్య- శీలమెల్ల నెన్నఁ

జాల మింతయేని- హా! హా! హా!! మేలు||

నిన్ను కన్న మాదు- కన్నులకు చాల

పున్నె మశ్చ నేడు- హా! హా! హా!! మేలు||

ధాత్రి ఎంతయో ప- విత్రమయ్యె జగ-1

న్మిత్ర, నీవు పుట్ట- హా! హా! హా!! మేలు||

[దేవదుండు భుజు మోగెను; పువ్వుల వాన కురియును.]

విశ్వా—ఓ త్రిశంకూ, రమ్మ రమ్మ; నీ జమానుని భుజతను చూచెదవు గాని రమ్మ.

[నేలలోనుండి త్రిశంకులు పైకి వచ్చును]

హరి—(బ్రహ్మరథమునుండి దిగి) తండ్రి, నమస్కారము. నాయనా, రోహితా శ్యా, తాతగారికి నమస్కరింపుము.

రోహి—తాతగారూ, నమస్కారము. (నమస్కరించును.)

త్రిశంకు—తండ్రిలారా, దీర్ఘాయుష్యంతులు కందు... ఇరుగో, వశ్యవిశ్యామిత్రులు; మానీశ్వరులారా, నమస్కారము. నాకు పాతాళవానము ఎట్లు తప్పినది? నాకొడుకు అనత్యమాదుటకు చివరకు ఒప్పుకొనెనా?

విశ్వా—ఓయీ త్రిశంకు, నీ కొడుకు నత్యవాక్యవరిపాలనమును దేవతలను మా నవులును ప్రశంసించుచున్నారు. అతని నత్యనంధత వలననే నీకు ముక్తి కరిగినది.

త్రిశంకు—అహా! ఏమి చల్లని మాట వింటిని! ఎంతటి సుదినము!... మునివత్తమా, నా కొడుకు అయోధ్యలో లేడేమి?

విశ్వా—అహా! సంశోషపారవశ్యముచేత చేయ వలసిన కార్యములు మఱచున్నాను... ఓయీ హరిశ్చంద్రా, రఘు; మఱల నీరాజ్యమును నీవు కైకొమ్ము.

హరి—స్వామీ, నాకు రాజ్యమక్కర లేదు. ఒకరికి దానమిచ్చినది మఱల నేనెట్లు కైకొందును? అదియును నాక, ఈ నడుమ జరిగిన సంగతుల నన్నిటిని చూచి నాకు లోకముపై విరక్తి పుట్టినది; సుఖములనుండి విముఖుడనైతిని. ఈ కాలంలోనే శ్రీ విశ్వేశ్వరనన్నిధానమున సతీసుతులతో కాలము గడిపెదను. ఈ రోహితాశ్యాడు పెద్దవాడైన వెనుక, మీకు కరుణ ఉన్నయెడల, వీనికి వట్టము కట్టుడు.

గణ—మునీశ్వరా, ఒక్క మనవి: అపాత్రంగా రాజ్యాన్ని దానం పుచ్చుకొన్న మాలపాత్రలను మీరు. ఈ హరిశ్చంద్రనాటకం లోకి దింపినారే, వారేమై నారు?

విశ్వా—ఓయీ గణపతి, నిష్కారముగా అదొక పాపమునకు ఒడిగట్టుకొన్నాను. వరీక్షాక్షితులను వారిని వంశంగా, వారిరువురును నిజముగానే హరిశ్చంద్రుని మీద అవరోహిత మోహమును పొందినవిరహవాధకుల ఆంగలేక, నా పాపమునకు ఉనురుమని, అడవిలో చెట్లకు తిరగలతో ఉరి పెట్టుకొని కప్పిరి.

గణ—వివరిచా! ఎంతటి ఘోరమైన సంశోషవార్త! నీనన్న మోస్తరు. అతను

రాజ్యసంపద అనుభవించడానికే పోయినాడు కాబోలు! అడవిలో చెట్లతో నే తమనంసారం అని ఇంతకు ముందు అన్నట్లే వాల్ల మనతలలను వదిలి తేక కట్టుకొని ఉయ్యాలలూగినాడు. స్వామీ, ఇదంతా వాల్ల పాండిత్యవశా వం నుమండి. ఇందుకే బుద్ధిమంతులు శ్రీవిద్య కూడదంటారు.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, రోహితాశ్వండు ఎదిగిన వజ్రకును రాజ్యము ఎవరి ఆధీనము చేయవలెను?

హరి—స్వామీ, మీ అసలి అయినయెడల సత్యకీర్తిని గణపరిని రాజ్యము చూచుచుండు మనదను.

గణ—ఏమయ్యా! మిత్రనూ, విఘ్న విడిచి నేను మాత్రం చెల్లానా? అంతే కాకుండా, ఈ కాశీలో నా కొక సంబంధం కూడా కలిసి వచ్చింది. మా బంధువుల పిల్లనే ఒకదానిని,—చిన్నతనాన్నే వైధవ్యం పొందిన దానిని,...మొన్న మొన్ననే రజనవుల అయిన దానిని,—నాకు మా మేనమామ చేస్తానంటున్నాడు. కాబట్టి నేను వెళ్లను. మీ వెంట మీ సత్యకీర్తి మంత్రిలాగు ఉండడం ఎలాగూ తప్పదు గనుక, ఆ సత్యకీర్తే అక్కడ రాజ్యం చూడనియ్యండి.

హరి—మునీశ్వరా, ఆలాగే కానిండు.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, అట్లే చేసెదను...ఇదిగో, మీ గురువు గారిశోడి పంథమును బట్టి నీవిషయమై నా తపస్సులో సగము వ్యయపఱచ వలెను. నా శ్రయోజకత్వము మూలమున సగమవుడే వ్యయమైపోయినది. తక్కిన సగమును వినియోగించి, నీకు పదునాల్గు మన్వంతరములు ఇందుని అర్ధసింహాసనమున కూర్చుండు అర్హతను కలిగించెదను, రమ్మ.

హరి—స్వామీ, అదియు నేగుల్లను. ఫలాపేక్షతో నేను సత్యసింహమును పూసలేదు.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, ఏమిది? మాట నీవే నిలువఁ బెట్టుకొన వలెను గాని మే మెవ్వరమును కూడదా? నేను మీ గురువుతో పట్టిన పంథమును బట్టి నీనిమిత్తమైన నా తపస్సులో సగము ధారపోయక తప్పదు.

హరి—స్వామీ, అట్లయినయెడల నాకు చేయఁ గలచిన మేలు నా కండ్రిగారికి కలిగింపుము. హరికెట్లయినను స్వర్గము వచ్చునట్లు ప్రయత్నింతునని మాట కూడ ఇచ్చి ఉంటిని.

రిశంజ్—అహ! హరిశ్చంద్రా, ఎంతటి బుద్ధిమంతుడవు? నీ వంటి ముఖ్యుని

దొక్కడు చాలాదా? నిన్ను కని నను తరించిరిని. ఆహా! నీ వంటి పుణ్య
క్షుణ్ణా నేనవుడు నిమగ్నముగా లిట్టి శపించినాను? నను నిజముగా కండా
లుండనే.

విశ్వా—హరిశ్చంద్రా, నీకు నను పెట్టిన చిక్కుల నాలోచించుకొని, నీవమి చే
యుమన్నను కాదనక చేయుదును. నా వలన నీవు స్వయముగా ఏదియూ ఉప
కారము పొంద నొచ్చినట్లుగా కనిపించదు. కానీ: మీ వంశములో పుట్టినచోపు
నీ వంటి సత్యగుణాధిరామునే ఎవనినో నా శిష్యునిగా చేసికొని, నీకు ఎన్ని అ
శుభములు కల్పించినానో, అతనికన్ని శుభములు కల్పించెదను...ఓ వశిష్టా, ఇ
దిగో మురుపటి నా ప్రతిష్ఠ ప్రకారముగా నా తపస్సులో సగము హరిశ్చం
ద్రుని విషయమై వ్యయపఱచుచున్నాను. ఇందు వలన త్రిశంకునకు నిజ స్వర్గ
ము కలుగును గాక!...ఓ ఇంద్రాదిదేవతలారా, ఇప్పుడైనను ఇతనికి స్వర్గమి
చ్చెదరా?

దేవతలు — (ఆకాశముననుండి) విశ్వామిత్రా, నీ తపోవ్యగుము అవసరము లే
కుండ హరిశ్చంద్రుని సత్యమహిమయే అతని తండ్రి పాపములనన్నిటిని పో
గొట్టినది. తండ్రివే కాను; ఇతడు తరముల నారకు, అతడు తరముల నా
రును అతని మూలమున తరింతురు.....ఓ లి)శంకూ రమ్మ.

వశి—విశ్వామిత్రా, నీ ప్రతిష్ఠ చెల్లినది; తప ఫలమును నిలిచినది. నీవును భగవ్యం
డవు.

[మీఁదనుండి విమానము రాగా అందు త్రిశంకుండెక్కి పోవును.]

హరి—తండ్రి, నమస్కారము. (చేతులు మోడ్చును.)

విశ్వా—కోపితాశ్వా, అయ్యో! నీకు ఎంత బాధ కల్గించినోయి నాయనా?
నను చేయు యేలు మీనాన్నగారు ఒక్కటియు ఒప్పుకున్నారు. నీవైనను నా వ
లన ఏదో ఒక యేలు పొందవా? నీకు ఏమి కోరిక గలదు?

కోపి—స్వామీ, నా తల్లిదండ్రుల ఆజ్ఞలను నదా శిరసావహించుచు నడుచు
చుండు బుద్ధి నాకుండ వలె నన్ను కోరిక తప్ప నాకు మఱే కోరికయు లేదు.

విశ్వా—చంద్రమతీ, నీవైనను కోరుకొనవా?

చంద్ర—స్వామీ, నా కోరికయే కోరిక;

అ క్కా హ.

పతిపదద్యయమై నాకు పరమగతిగ నమ్మి, నే-
నతని నెల్ల గతుల దై నమ్ముగానె చూచుచున్,
క్షీణిని జీవనంబు చాలించిన దినంబులెల్ల నే-

నతని దివ్యనన్ని ధానమందె యుండుఁ గావుతన్.

199

విశ్వా—ఓయీ వారిశ్చంద్రా, నీవెట్టి నిష్కాముడవు, నీపారండలును అట్టి
వారే, ఇట్టి వారు గనుక నీమీఁద నత్యమును కాపాడు కొనఁ గలిగినారు. నీ
వంటి పుణ్యపురుషుడు నిశ్చయముగా నభూలో నభవిష్యతి. నాచేత ఒక్క మే-
లును పొందరా? నీకు ఒక్క కోరికయు లేదా?

హా—స్వామీ, నా మనస్సునందు ఒక్క కోరిక ఎత్పటికిని ఉన్నదే.

వి భూ రి.

నిత్యమున్ మహిన్ సుహా

దిత్యమై, మహా జన-

స్తత్యమై, సుకృత్యమై,

సత్యమే జయించుతన్.

షష్ఠాంకము సర్వమును సంపూర్ణము.

